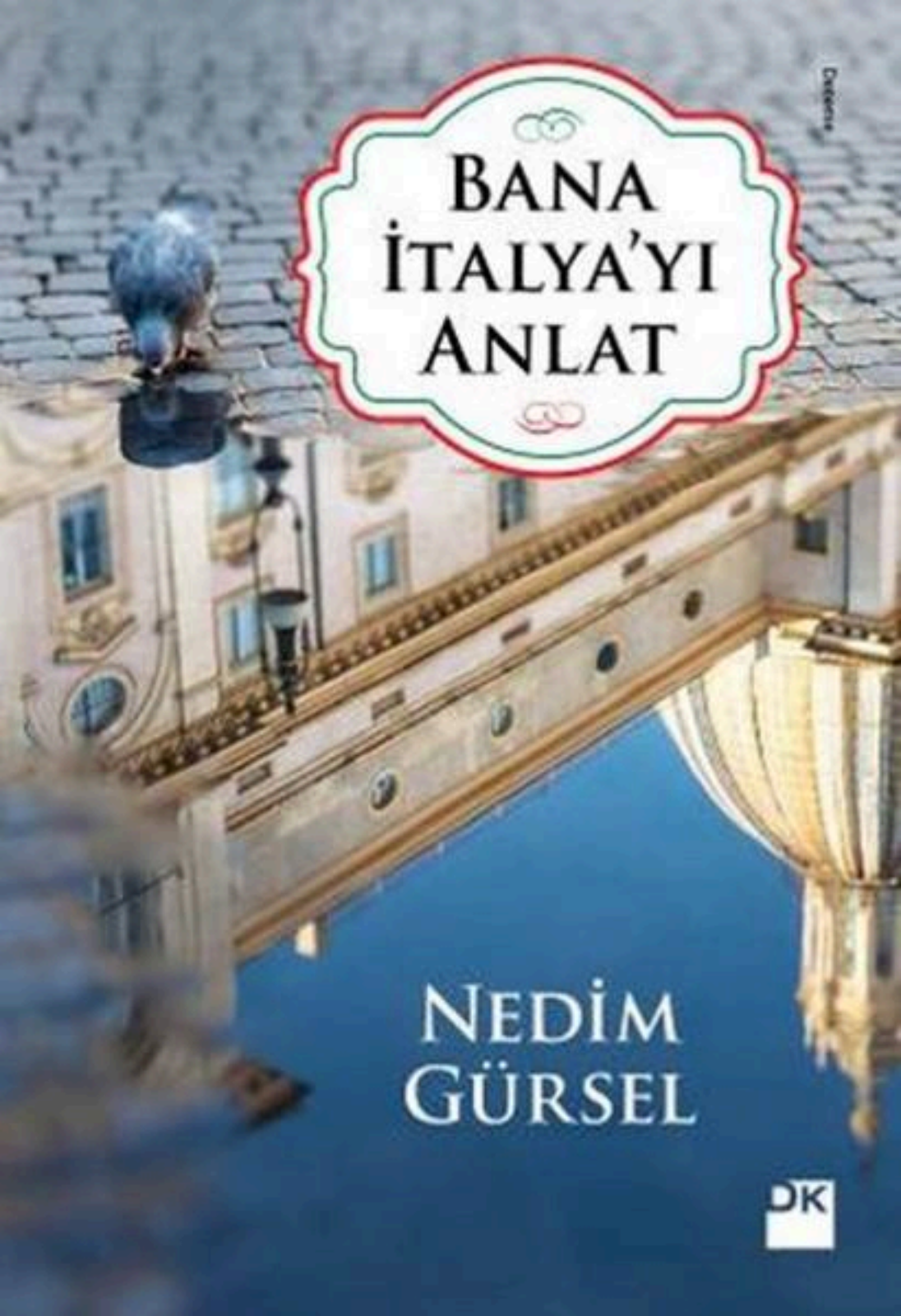

BANA İTALYA'YI ANLAT
NEDİM GÜRSEL
DK

Nedim Gürsel 1951'de Gaziantep'te doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve Paris Sorbonne Üniversitesi Modern Fransız Edebiyatı bölümünü bitirdi; aynı üniversitede Nâzım Hikmet ve Aragon üzerine Prof. Etiemble'ın yönetiminde karşılaştırmalı edebiyat doktorası yaptı. Halen CNRS'te (Fransa Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) araştırma başkanı olarak görev yapmakta ve Paris INALCO'da (Doğu Dilleri Yüksek Okulu) Türk edebiyatı dersleri vermektedir.

Edebiyatın hemen her dalında ürün veren Nedim Gürsel'in kitapları Fransa başta olmak üzere yirmi beş ülkede yayımlandı, bazı öykülerinden yapılan tiyatro uyarlamaları Türkiye ve Avrupa ülkelerinde oynandı. Yazar DAAD adlı kurumun davetlisi olarak bir yıl Berlin'de kaldı; Fransa, Almanya, İtalya ve Türkiye gibi pek çok ülkede hakkında incelemeler ve doktora tezleri yapıldı, belgeseller çekildi.

Nedim Gürsel'in aldığı ulusal ve uluslararası ödüller şunlardır:

Türk Dil Kurumu Ödülü (1976), Abdi İpekçi Barış Ödülü (1986), Fransız PEN Kulüp Özgürlük Ödülü (1986), Haldun Taner Öykü Ödülü (1987), Struga Altın Plaket Ödülü (1992), Radio France Internationale Öykü Ödülü (1992), France-Turquie Ödülü (2004), Fransa Hükümeti Edebiyat Şövalyesi Nişanı (2004), Mevlâna Dünya Kardeşlik Ödülü (2009), Türkiye Yayıncılar Birliği İfade Özgürlüğü Ödülü (2009), Balkanika Vakfı Uluslararası Roman Ödülü (2012), Fransa Akdeniz Roman Ödülü (2013).

Nedim Gürsel'in kitapları Doğan Kitap tarafından yayımlanmaktadır.

Bana İtalya'yı Anlat

DOĞAN KİTAP TARAFINDAN YAYIMLANAN DİĞER KİTAPLARI

Uzun Sürmüş Bir Yaz (anlatı) 1975
İlk Kadın (roman) 1983
Cicipapa (toplu öyküler- 1967-1990) 2002
Bir Avuç Dünya (toplu gezi yazıları 1977-1997) 2003
Dünya Şairi Nâzım Hikmet (inceleme) 1992
Bozkırdaki Yabancı (inceleme) 1993
Boğazkesen (roman) 1995
Paris Yazıları (deneme) 1996
Başkaldıran Edebiyat (inceleme) 1997
Resimli Dünya (roman) 2000
Yaşar Kemal – Bir Geçiş Dönemi Romancısı (inceleme) 2000
Öğleden Sonra Aşk (öykü) 2002
Güneşte Ölüm (gezi) 2003
Sağ Salim Kavuşsak (otobiyografi) 2004
İzler ve Gölgeler (deneme) 2006
Çıplak Berlin (anlatı) 2006
Yedi Dervişler (anlatı) 2007
Allah'ın Kızları (roman) 2008
Hatırla Barbara (anı-gezi) 2009
Türkiye: Yaşlı Avrupa'ya Genç Damat (deneme) 2010
Derin Anadolu (gezi) 2010
Şeytan, Melek ve Komünist (roman) 2011
Aragon (inceleme) 2011
Yine Bana Döneceksin (gezi) 2012
Aşk Kırgınları (deneme) 2013
Yüzbaşının Oğlu (roman) 2014
Acı Hayatlar (deneme) 2014
Tehlikeli Sevişmeler (öykü) 2015

BANA İTALYA'YI ANLAT

Yazan: Nedim Gürsel

Yayın hakları: © Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

1. baskı / Mayıs 2016 / ISBN 978-605-09-3429-8
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Funda Çolpan
Kapak görseli: ROMAOSLO / E+ / Getty Images
Baskı: Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Site 10. Cad. No: 15
Beylikdüzü-İstanbul
Tel: (0212) 422 79 29
Sertifika no: 20699

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Bana İtalya'yı Anlat

Nedim Gürsel

DK DOĞAN KİTAP

İçindekiler

İtalya deyince 11
Roma'nın gizleri 16
Bir zamanlar Napoli'de 35
Venedik'te kış 57
Venedik günlüğü 62
Carpaccio, Türkler ve Adriyatik'te bir liman 94
Giotto'nun mavi dünyası 100
Cesare Pavese'nin kentinde 106
Pisa ve kulesi 113
Umbria'da bir yaz 118
Orvieto ve Luca Signorelli 130
İsa'nın uğramadığı köy 135
Ravenna'nın mozaikleri 149
Bologna'da bir öğle vakti 158
Katolik İtalya'da bir Protestan cenneti 168
Lucera ya da yolun yarısı 174
Denize açılan kapı 182
Denizden Sicilya 186

İtalya deyince

İtalya deyince güneşli, güzel günler geliyor aklıma, nedense Roma'da bir akşamüstü yakalandığım fırtınayı unutmuşum. Yağmurdan kaçmak için sığındığım Piazza Navona'nın yakınındaki o küçük kilisede gördüğüm Caravaggio'nun "Loreto Madonnası"nı unutmadım ama. Venedik'te tanıştığım Bellini'leri, Carpaccio'nun, Tintoretto'nun, Tiepolo'nun yapıtlarını unutmadığım gibi. Elini kana bulayan ressam Caravaggio'nun öyküsünü yazdım sonradan, izini Malta'da, Napoli'de, can çekiştiği Porto Ercole'de sürdüm. Baba Jacopo ile iki oğlu Gentile ve Giovanni'nin öykülerini de *Resimli Dünya*'ya kattım.

Kattım da ne oldu? Venedik'te yaşadığım puslu günlerden, arşınladığım dar ve karanlık sokaklardan, geçtiğim köprülerden bulanık bir tortu kaldı geriye, o kadar. Büyük Kanal'ın dibine çöken, çöktükçe yoğunlaşan, belleğim kadar bulanık bir tortu.

O günleri anımsamak neye yarar şimdi? Correr'de çalışırken masamda yanan ışığı, Zattere Rıhtımı'nda günbatımlarını, arılar gibi vızıldayan *vaporetto*'larla odamın rutubetli duvarlarında yankılanan şarkıları. Kanaldan bir gondol geçtiğini anlardım, yatağımdan kalkıp bakmaya üşenerek. O yatak, Venedik'te uyudu-

ğum uykular hep eski bir rüyanın derinliğine çekti beni, yalnızdım. Ama bir roman yazıyordum, şimdiki gibi bölük pörçük, çoğu not defterimin sayfalarında unutulmaya mahkûm yolculuk izlenimlerimi değil. Yine de, İtalya deyince, hep güzel günler, sevinçler, coşkular geliyor aklıma. Roma'da sevdiğim kadını beklediğim kahve, Trastevere'de, iyi soğutulmuş beyaz şarabın eşliğinde yediğimiz *spaghetti alla vongole*'ler, gece geç vakit dumanlı kahvelerin bodrum katlarında öpüşmeden önce içtiğimiz *grappa*'lar ve bir otel odasının aynasında birbirine kenetlenmiş, hazdan kıvranan bedenlerimiz.

İtalya'da Cesare Pavese ile Carlo Levi'nin peşine takıldığım da oldu, mutsuz yazarı bir otel odasında hayatına son vermeden önce yalnızken hayal ettiğim Piemonte günleri, geceleri de. Po Irmağı boyunca yağmur altında yürüyüşler, güneyde, kuş uçmaz kervan geçmez Basilicata bölgesinin terk edilmiş köyleri ve Carlo Levi'nin sürgün dönüşü uğramadan edemediği Matera'daki o serin lokanta. Bunların hepsi bir anı artık ya da kitaplarımda yaşayan, soluk alıp veren, daha doğrusu benim öyle olmasını istediğim gözlem ve izlenimler, çağrışım artıkları. Nasıl çöpe atılan yemek artıkları olur, öyle bir şey işte. Dönüp geriye bakıldığında iştah açmayan, merak uyandırmayan, hepi topu birkaç yazı, o kadar.

İtalya deyince Napoli'nin gürültülü sokaklarıyla diz boyu yoksulluğunu da anımsıyorum. Ve Santa Lucia'da yaşadıklarımı. Yaşadıklarımızı. Vezüv'ün Sorrento'daki otelimin balkonundan görünüşünü. İyi ki yazdım sonradan o öyküyü, iyi ki, o şarkıdaki gibi Sorrento'ya bir daha dönmedim. Yoksa o ağustosu, Edip Cansever'in deyimiyle "kirli ağustosu", o denizi, bütün o sıcak ve aydınlık günleri, kalbimdeki kiri aklayıp paklayan dost-

lukları böyle içimde taşımaz, kendimi Sorrento yolculuğunun anısına bu kadar kolay, böylesine nostaljiyle bırakamazdım.

Bu ülkede sanki hiç kötü günüm olmadı, acı çekmedim, Cenova'da kederden, ayrılıktan öleyazan ben değildim. Gece yarısı otobüslerinde kenti, kentleri bir uçtan bir uca kat eden de. Ne arıyordum peki, kimin peşindeydim? Hangi yalnızlıktan, hangi çileden, çilelerden kurtulmak istiyordum? Belli ki, kendimden kaçıyordum. Bunu Ravenna'da, Piazza del Popolo'ya bakan güneşli bir kahve terasında fark etmiştim ilk kez, Toscano'mun izmaritinden kalan son dumanı da gün ışığına savururken. Yolunu burada bitiren, bu toprağa gömülen Dante'nin cehennemin girişine yazdığı dizeler gelmiyor aklıma, hayır. O dizeleri *Resimli Dünya*'nın başına koyup, söylemek istediğimi baştan söyledim zaten, doğru yolun kaybolduğunu anlamam için başka yollara sapmam, başka yerlerden geçmem, başka ülkelere gitmem de gerekti. Şimdi "Çizme"nin haritasını canlandırıyorum belleğimde ve Yahya Kemal'in İstanbul için söylediği gibi, "Gitmediğim, görmediğim, sevmediğim" bir yer gelmiyor aklıma. Belki Gaeta. Ama sahi, oraya da gitmiştim bir zamanlar.

Gitmiş ve bütün gemileri yaktığımı sanmıştım. Formia İstasyonu'nda Roma trenini beklerken. İtalya'nın o ücra, sıcak, kuş uçmaz kervan geçmez köşesinde benden başka kim bekleyebilirdi treni? Gemileri yakmıştım evet, önümdeyse yol kıvrılıp gidiyordu sarp yamaçlar arasından. Ardımda, sanki çok eskidendi, aşklar ve ölümler bırakmıştım, hayat kısalmıştı önümde. Kısalıp bir kurşunkalem boyu kalmıştı. O kalemle yazıyorum işte, tükendiğinde bitecek. Kalem değil, hayatım.

Hep güzel şeyler anımsıyorum bu ülkeyle ilgili. Kalabalık, maltataşı döşeli sokaklar ve yediğim pizzaların hazmını kolaylaştıran, dumanı tüten *espresso*'lar. Sonra, uzun yürüyüşlerden, artık kiliselerin duvarlarında değil belleğimde uçuşan fresklerin renk cümbüşünden sonra, kapalı kepenklerin ardında yatılan öğle uykuları. Çoğu kez yalnız ama bazen beyaz tenli, o alev saçlı kadınla birlikte aynanın, aynaların içinde uyunan uykular. Hepsi geldi geçti işte, bir avuç kül kaldı geride. Günbatımlarının anısı kaldı, müzeleri bir an önce görmek için erken kalkılan sabahların telaşı.

"Geldim, kaldım, gördüm." İtalya günlerimin özeti sayılabilecek bu cümlenin ardında ne var, neler var, anlatmaya çalıştım kendimce. Şimdiyse her şey, intiharından önce Cesare Pavese'yle konuşmayan eski taşlar da dahil, benim için de susuyor. İşte o zaman tehlikeyi göze alıp, kendimle konuşuyorum. Michelangelo'nun heykelleri bile sustuğuna göre, kendim anlatıp kendim dinliyorum.

Ama öte yandan okurla da paylaşmak istiyorum bu anıları, çağrışımları, İtalya üzerine kurmaya çabaladığım cümleleri. Bu ülkede sanki hep güneşli yaz sabahlarına uyandım; kaldığım otellerin odaları geniş, tavanları yüksekti. Kepenkleri açar açmaz, caddenin gürültüsüyle birlikte güneş giriyordu içeriye. Şimdi, o sabahları düşündükçe, kepenkleri kapalı, renkleri vişneçürüğünden turuncuya dönen yapılar, kalabalık alanlar, kemerli çarşılar, çeşmeler düşüyor aklıma. Her çeşmenin anıtsal bir güzelliği olduğunu anımsıyorum. Bir beyaz kâğıda eğilmiş, bu satırları yazarken yalnızca İtalya'nın kentleri, Calvino "görünmeyen" dese de, görebilmek için büyük çaba harcadığım o hepsi birbirinden güzel, birbirinden alımlı kentleri belirmiyor lambamın ışığında;

Toscana'nın servilerini, Puglia'nın zeytin ağaçlarını, Livorno'da kıyı boyunca sıralanan çamları da hayal edebiliyorum. Beton yığını limanından başka hiçbir özelliği olmadığını sandığım Livorno'nun Medici'lerden kalma surlarıyla kanallarını keşfetmem için ikinci kez gelmem gerekmişti bu kente. Ve orada bir süre, yapıtlarını başka ülkelerde gördüğüm Modigliani'nin hayaletiyle baş başa kalmıştım. Floransa'da da öyle; renkler ve biçimlerle sarmaş dolaştım, Arno'nun bir türlü tanımlayamadığım o benzersiz sarısıyla tanıştığım, derken ırmağın öyküsüyle sanat tarihini harmanlamaya kalkıştığım kentte. "Elveda Floransa" demek yakışık almaz belki, ama bilmem yolum bir kez daha düşer mi oraya. Umarım öyle olur. Öyleyse merhaba İtalya! İtalia mia!

2015

Roma'nın gizleri

Roma'ya ilk gelişimde "ebedi kent"in gizli tarihini keşfetmeyi umuyordum; bilinen tarihinin, yani eski Roma'dan günümüze dek kesintisiz ulaşan sürekliliğin nasıl olsa her köşe başında karşıma çıkacağını tahmin ederek. Bu "gizli tarih" düşüncesinin Federico Fellini'nin bir filminden kaynaklandığını söylemeliyim. Fellini, Roma üzerine çektiği bir belgeselde, metro inşaatı sırasında ortaya çıkan fresklerin gün ışığını görür görmez nasıl solduklarını eşsiz bir gözlem gücüyle aktarıyordu seyirciye. O filmden bende kalan izlenimler arasında meşin ceketli, motosikletleriyle bütünleşmiş, belki de bir zamanlar bu kenti kıskıvrak saran Mussolini faşizmini simgeleyen delikanlıların, yönetmenin öbür filmlerinden de tanıdığımız iri göğüslü, şişman fahişelerle dolu buluşma evlerinin ve elbette nice gladyatör dövüşüne tanık olmuş ünlü Colosseum'un görüntülerini de anımsıyorum. Ve yağmurlu sokaklarla gece tramvaylarını. Ne var ki aslolan, Roma'nın tarihle bütünleşmiş, kat kat birbirinin içine geçmiş yeraltı yapısıydı. İleri teknolojinin açtığı bir delikten antik uygarlığın renkleri fışkırabiliyor, ama zaman dediğimiz tünelin karanlığında her şey, ölümsüz sandığımız sanat yapıtları bile yitip gidiyordu. Roma'nın gizli ta-

rihi kendini ele vermiyordu bir türlü. İşte bu yok oluşun, bu sonsuzluğun peşine düşmeli, Roma'yı keşfederken günümüzden geçmişe doğru bir güzergâh izlemeli, her anıtın, Bernini'ninkiler de dahil her mermer çeşmenin ya da kuytu bir avluda unutulmuş her heykelin ardından bir taşın izini bulup çıkarmalıydım. Bir arkeolog titizliğiyle dolaşmalıydım kentin sokaklarında. Tuğla duvarların, sukemerlerinin, dev sütunların, yeraltı mezarlarının gizini çözmeliydim. Gelgelelim öyle olmadı. Yazınsal kaygılar öne çıktı yine, Forum'un yıkıntılarıyla Palatino'nun heykelleri arasında dolaşırken bile çevreye bir yazar gözüyle bakmaktan kendimi alamadım. Cesare Pavese'nin Torino'daki Roma Oteli'nde intihar etmeden önce İtalya'nın en önemli edebiyat ödülü Strega'yı almak için geldiği bu kentte yazdıkları bir türlü çıkmıyordu aklımdan:

"Roma susuyor. Artık ne taşlar, ne de ağaçlar bir şey söylüyor bana."

Roma'yı anlatan "La Pieta" adlı öykümün, Michelangelo'nun aynı adlı heykeli başta olmak üzere çok değişik esin kaynakları oldu ama, asıl çıkış noktası Pavese'nin bu satırlarıydı diyebilirim. Bir erkeğin aynı kadının üç değişik yüzüyle yaşadığı serüveni anlatırken, Roma'nın yalnızca bir dekor olarak kalmamasını istedim. "Ebedi kent", aşk ve ölüm ikilemi üzerine kurmayı denediğim öykünün gerçek kahramanı olmalıydı. En azından, böyle olması için çabaladığımı söyleyebilirim. Sonraları, yaşamımın bir döneminde yolum çok sık düştü Roma'ya. Ama her defasında, yeni yerler, o zamana dek görmediğim ya da farkına varmadığım başka güzellikler keşfedecek yerde, çekiminden bir türlü kurtulamadığım alanlarda dolaştım. Roma'nın o geniş, çeş-

meli, serin alanlarında. Bu alanların başında da, yine bir yazar sayesinde tanıştığım, o zamandan beri de bitmeyen bir eski sevda gibi içimde taşıdığım Piazza Navona geliyordu. Artık aramızda olmayan, her geçen gün biraz daha özlediğimiz sevgili Tezer Özlü'nün bir öyküsünde yazdığı gibi, her gün oraya gidiyor, her defasında da alanı bulmakta güçlük çekiyordum.

"Her kez meydanı bulmakta güçlük çekiyorum. (...) İşe gidermiş gibi geliyorum buraya. Hiçbir şey yapmadan oturup bakıyorum. Karşıda gazeteci kulübesinde şişman bir kadın çalışıyor. Gazete satışıyla ilgilendiği yok. Ufacık delikten her zaman birisiyle konuşmakta. Faytonlar içinde Amerikalı turistler –çoğu ihtiyar ve serin havalarda bacaklarının üzerine battaniye örtüyorlar– çevreye sırıtarak bakıp, meydanda bir kez dönüp gidiyorlar. Akşamüstleri çeşmelerin çevresini çocuklar sarıyor. Havalar ısındıkça meydan sessizliğini yitiriyor. Ama çevredeki yapılar gene bomboş sanki. Ve çeşmelerden sular hep aynı yavaşlıkta akıyor."

Roma sokaklarını arşınladığım günlerde yolum hep bu alana düştü benim de. Eski kentin parke taşlı, dar sokaklarında yolumu yitirdiğim anlarda bile, sıvası yer yer dökülmüş, sarı, koyu yeşil ya da kestane rengi kepenkleri kapalı duran yapılar boyunca yürürken, Piazza Navona'ya çıkacağımı biliyordum. Alan, "La Pieta"da anlatının omurgasını oluşturdu böylece, bütün yolların Roma'ya değil Piazza Navona'ya çıktığını kanıtladı:

"Önce Navona Alanı'nda, ağustos güneşinin henüz kızdırmaya başlamadığı Dört Irmak Çeşmesi'nin karşısındaki terasta bir sabah kahvesi. Sonra güvercinlerin, turist bekleyen faytonların arasından geçerek II. Vittorio Emanuele Caddesi'nden Tiber kıyıları. Oradan da,

yolu biraz uzatmak pahasına da olsa, beyaz heykelleri güneşte parlayan Sant'Angelo Köprüsü'nden San Pietro Alanı. Ya da Navona Alanı'ndan Tiber kıyısının ters yönünde yürüyüp parke taşlı, serin sokaklardan geçerek Trevi Çeşmesi'ne, oradan da İspanya Alanı'na çıkabilir. Alanın bitimindeki merdivenlerden de Trinità dei Monti Kilisesi'ne. Sabahın bu erken saatinde kimseler yoktur kilisede. İsa çarmıhta yalnızdır. Meryem'in kollarında tüy kadar hafiftir gövdesi. Mumların titrek alevinde İsa, hem çarmıhın, hem de kollarında can verdiği Meryem'in bir parçasıdır."

Roma'da uyandığım sabahlar hep "yumuşak" bir duyguyla dolaştım kenti. Nâzım Hikmet "İlk Roma Akşamım" adlı şiirinde, "Yağmur yağıyordu ömrümün ilk Roma akşamına / ve ilk şemsiyesine ömrümün" diye yazar. Oysa benim Roma akşamlarım hep günlük güneşlik oldu. Günbatımlarında bile mutluydum. Trevi Çeşmesi'nin heykellerine taşla suyu kaynaştıran büyülü bir ışık vururdu. Arkamı suya dönüp cebimdeki tüm bozuk paraları atardım, Roma'ya en kısa zamanda yeniden gelmeyi dileyerek. Barberini Alanı'na bakan kahvenin terasında akşamı beklerken *cappuccino*'mun dumanına dalar giderdim. Bu efsane kentin, yüzyıllarca dünyanın merkezi olmuş Roma'nın somut varlığını duyumsamak, trafik keşmekeşinde oradan oraya savrulan insanların koşuşturmalarını izlemek, ertesi gün keşfedeceğim yıkıntılarla anıtların, müzelerle kiliselerin, dehlizlerle yeraltı mezarlarının gizlerini düşlemek nasıl da heyecan vericiydi! Vatikan'da, Sistina Şapeli'nin tavanlarını süsleyen Michelangelo ustanın hünerine hayranlıkla bakarken, Campo dei Fiori'de Engizisyon'un yaktığı son bilgin Giordano Bruno'nun heykeline karşı *bitter campari*'leri peş pe-

şe yuvarlarken, ya da ne bileyim, Trastevere'nin kuytu lokantalarından birinde önüme kayık büyüklüğünde sürülen *spaghetti* tabağındaki midye kabuklarını iştahla sıyırırken, hayalimde saçları alev rengi o kadın olurdu. Tüm bu izlenimler, bir ölçüde *Resimli Dünya*'ya girdi sonradan, söz konusu kadınsa Kâmil Uzman'ın paletindeki renk karmaşasına dönüştü.

Şimdi o kadının imgesi yok artık. Roma'ya son gidişimde Via Venetto üzerinde yüksek tavanlı, görkemli bir otelde kaldım. Sabah kahvaltısında *cappuccino* eski Roma günlerimin kıvamındaydı. Fellini'nin *Dolce Vita* filmini çektiği caddeden aşağıya, Barberini Alanı'na doğru yürürken Marcello Mastroianni'nin yorgun gecenin bitimindeki bakışlarını anımsadım. *Tatlı Hayat*'ın bıraktığı derin izler vardı yüzünde. Mutlu olmak için, Roma'da uyanmak ya da hiç uyumadan güne kentin uğultusuyla birlikte başlamak yetiyordu demek ki. Bir zamanlar yayıncımla buluştuğum kahveye bu kez yalnız oturdum. Dört yunusun taşıdığı Triton'un heykelinden saydam, ışıltılı bir su fışkırıyordu gökyüzüne. Ab-ı hayatın bu kentin temelinde; binlerce yıllık geçmişinin derinliklerinde yattığını, "taşlar sussa" bile Roma'nın gerçekte ölümsüzlüğün simgesi olduğunu o an anladım.

* * *

Çocukluğumda Hollywood yapımı gladyatör filmlerini iflah olmaz bir merak ama bir o kadar da dehşetle izlerdim. Ölümden kurtulmanın tek yolunun rakibini öldürmek olduğu bu kanlı mücadelede halkın hakemliği, o filmleri anımsadıkça hâlâ duyumsadığım bir tiksinti uyandırırdı içimde. Çünkü ön locada oturan impa-

rator da dahil tribünleri dolduran halkın tümü, başparmaklarını aşağıya doğru yönelterek yenilenin infazını onaylarlardı. Bense hep yenilenden yanaydım. Şimdi Roma'da, Colosseum'un yıkıntıları arasında dolaşırken gladyatörlerin kızgın güneşte parıldayan miğferlerini, kılıç, kalkan, mızrak ve dizliklerini hayal ediyorum. Ve toprak zeminin emmeye doyamadığı kanı. Kan görünce çılgına dönen halkın sevinç çığlıklarını. Burada imparatorluğun dört bir yanından getirilen hayvanlar katledilmiyordu yalnızca, kölelerle gladyatörler de can veriyordu. Derken, "Sana bir tokat atana öbür yanağını da uzat" diyen bir peygamber zuhur etti. Ve onun kelamından doğan Hıristiyanlık bu vahşete son verdi.

Günümüzde gladyatörlük mesleğine –eski Roma'da öldürme sanatı gerçek anlamda bir meslekti çünkü– en yakın uğraşın, yazarlık olduğunu düşünüyorum. Her cümlede biraz daha derine inersen, iğneyle kuyu kazar gibi hayatını yazıya dökmeye kalkışırsan, ölümü de, her kalem oynatışında biraz daha yakınında hissedersin. Veya Pavese gibi canına kıyar ya da Pasolini gibi şehvet kurbanı olursun. Colosseum bana, eski çağlardan bu yana süregelen insanoğlunun varoluş mücadelesinin bu iki yazarda cisimleşen trajik öyküsünü anımsattı. Kan ve vahşetin günümüzdeki izdüşümlerini hayal ederken, ölümle mücadelede yenik düşenleri düşündüm. Ve akşam kuytu bir lokantada, onların anısına kaldırdım kadehimi.

* * *

"Taş" ve "su". Bu iki sözcük, efsanevi kuruluşundan bu yana "ebedi kent"in; yalnızca gezip görmekle yetinmeyip hakkında yığınla kitap okuduğum, Rossellini'nin

Açık Kent'inden Fellini'nin *Roma*'sına film karelerinden, Alberto Moravia'nın kahramanlarıyla Pasolini'nin Ragazzi'lerinin anlattıklarından da tanıdığım Roma'nın simgesi olabilir diye düşünüyorum. Yedi tepeli kent iki temel unsura indirgenebilir. Taş Roma'da el değmemiş doğal konumuyla değil, tarihin bir parçası olarak, yontulmuş biçimi –biçimleriyle– çıktı hep karşıma, kenti bir uçtan bir uca kat ettiğim günlerde tekdüze, giderek can sıkıcı bir manzaraya dönüştü. Her taşın, en kuytu avlularda bile yakamı bırakmayan her heykelin gizli bir tarihi vardı belki, ama ölüler gibi onlar da ne bir ses ne bir haber veriyorlardı. Kubbelerle kemerlerin yoğunluğu altında ezildiğimi duyumsuyordum. Çok eski bir uygarlığın, Akdeniz ve Avrupa halkları üzerinde yüzyıllarca egemenlik kurmuş bir imparatorluğun geçmişiyle hemhal oluyordu taşın kuşatıcı varlığı. Belki bu nedenle antik dönemin kalıntılarını, Colosseum'dan Forum'a tüm harabeleri fazla önemsiyordum. Roma onlarsız düşünülemezdi belki, ama bana öyle geliyordu ki, Sezar ve Neron'un kenti, portakal renkli otobüsleri, motosikletleri, trafik keşmekeşi ve dondurmacı dükkânları olmadan da düşünülemezdi.

Suya gelince, yine bana öyle geliyordu ki, Roma'da yalnızca günlük yaşamın bir parçası değildi su, kaderlerine terk edilen ikizleri, sonradan adları kentin kuruluş efsanesiyle anılacak Remus ile Romulus'u buraya dek sürükleyen Tevere Irmağı da değildi. Kemerlerin içinden ve muslukların ağzından akmakla yetinmeyip barok mimarinin ortasından fışkırıyordu. Çeşmelerin taş havuzlarını, sandal, güvercin, balık suretindeki heykellerin oyuklarını dolduruyor, sokaklara dek yayılıyordu. Diyeceğim, kent hayalimde, taşın tarihiyle ol-

duğu kadar suyun tarihiyle de bütünleşmişti.

Aslında Roma'nın, ırmağına yüz çevirdiğini söylemek de yanlış olmaz. Sant'Angelo Köprüsü'nden aşağıya, Tevere'nin gün boyu sarımtırak, günbatımında kızıla çalan bulanık suyuna baktığınızda suyu değil rıhtımların ıssızlığını, ırmağı sokak ve evlerden ayıran yüksek duvarları fark edersiniz. Hele öğle saatlerinde, herkes uykuya yatmış, dükkânların kepenkleri indirilmiş, ortalıktan el ayak çekilmişse. Romalılar için günün en güzel zamanı, hiç kuşku yok, öğleden sonralarıdır; işten eve dönülmüş, "mamma"nın hazırladığı makarna afiyetle yenmiş, kapalı kepenklerin ardında bir kadınla (bu eşiniz ya da sevgiliniz olabilir) öğle uykusuna yatılmıştır. Günün bitmesine çok vardır daha, sanki hayat bir an için durmuş, kaygılardan, dertlerden uzak bir başka dünyanın, sevecenlikle şehvetin birlikte var olduğu bir dinginliğin kapıları açılmıştır.

Yalnızca öğle saatlerinde değil kalabalığın çoğaldığı akşamüstlerinde de Tevere kıyılarından pek fazla geçen olmaz. Oysa Akdeniz'e suyoluyla bağlanan antik Roma'da kentin nabzı rıhtımlarda atıyordu. Canlı bir limandı burası, yalnızca görkemli bir imparatorluğun merkezi, bütün yolların kesiştiği bir kent değil aynı zamanda bir ticaret kavşağıydı. Aziz Petrus ile Aziz Paulus da bir geminin bordasından ayak basmışlardı Roma'ya. Onları bekleyen ölüme, şimdi serserilerle esrarkeşlere mekân olan bu rıhtımdan yürümüşlerdi.

Öğle sıcağında ya da yağmur altında, benim de yürüdüğüm oldu aynı rıhtımda. Görünürde ne Moravia'nın efkâr dağıtmak için Tevere kıyısında gezinen, hatta intihara kalkışan öykü kahramanları vardı, ne de Pasolini'nin ırmağa balıklama atlayan çocukları. Yıl-

lar sonra o çocuklardan birinin elinden oldu ünlü yönetmenin ölümü; Roma Garı'ndan tavladığı bir yeniyetme İtalya'nın bu en aykırı, en kural tanımaz sanatçısını Ostia kumsalında öldürdükten sonra Alfa Romeo'sunu çalıp kaçtı. Eros ile Thanatos'un bir kez daha buluştuğu uğursuz Roma gecelerinden birinde. Aylardan kasım, yıllardan 1975'ti.

Pasolini'nin ölüm haberini alınca onu, Kapadokya'da çektiği *Medea* filminin İstanbul'da tanıtımını yaparken gördüğüm o alçakgönüllü, sessiz haliyle anımsamıştım. Ben de bir yeniyetmeydim o yıllarda, cellatla kurbanın şehvetin kollarında buluşabileceğinden haberim yoktu. Caravaggio'nun, sonradan bazılarını Roma'da göreceğim tablolarında Pasolini'nin acı akıbeti de dahil, bu ölüm dürtüsünü bir gölge-ışık oyunu eşliğinde resmettiğinden haberim olmadığı gibi. Eros ile Thanatos'un birlikteliğini, yüzyıllar öncesinden günümüz insanına, özellikle de kendini yasak cinselliğin çekimine kaptıranlara, bir kâhinin sezgi gücüyle haber vermişti ressam.

Tevere kıyılarında yalnız yürür, Roma'da taşın ve suyun tarihini kendimce hayal ederken, bu kentin yalnızca anıtlardan ibaret olmadığını, kendi dünyalarında yaşayan sıradan insanları da barındırdığını düşünürdüm. Alberto Moravia'nın deyimiyle "açık bir lağım"a benzeyen ırmağın ötegeçesindeki izbelerde oturanları. Onların bir zamanlar yoksulluk içinde yaşadıkları, yeni gerçekçi İtalyan sinemasının siyah-beyaz görüntülerinde ölümsüzleşen mekânları. Taş köprülerin üzerinden geçerken ırmağın bulana durula akışına dalıp gittiğim de olurdu, başımı yukarıya kaldırıp tuğla duvarlarla çan kulelerinin arasından San Pietro Kilisesi'nin devasa kubbesine baktığım da. Sant'Angelo Köprüsü'nde-

ki melek heykellerinin gölgesinde oturup dinlenirdim bazen. Tarih boyunca imparatorlara mezar, papalara sığınak, soylulara şato, tutsaklara zindan olmuş Castel Sant'Angelo o yuvarlak, tuhaf mimarisiyle bir heyula gibi dikilirdi karşıma. Gözümü alan ışığa karşın çatısındaki heykeli seçmekte güçlük çekmezdim. Boşluğa açılan geniş kanatlarıyla vebaya meydan okurdu Mikail. Kılıcını kınına sokarken, Roma halkına salgın günlerinin geride kaldığını müjdelerdi. Oysa, çoğu Akdeniz kentleri gibi ortaçağ boyunca yalnızca veba salgınlarından çekmedi Roma, Kara Gömleklilerin yürüyüşüne de tanık oldu. Mussolini'nin ellerini beline dayayıp Palazzo Venezia'nın balkonundan attığı nutukları coşkuyla dinledi. Ve bu nedenle tarihinde ilk kez bombalandı. Şimdi, bütün bu olup bitenlerden, nice yıkımlardan sonra, sıcakta dalgalanan taşları, sütunları, duvarları, eski yeni yapıları, çeşmeleri ve kubbeleriyle kendisine yakıştırılan "ebedi" sıfatını hak etmeye çalışıyor. Bu sıfatın ne anlama geldiğini ilk Roma yolculuğum sırasında okuduğum, hatta okumakla kalmayıp üzerine bir inceleme de yazdığım Michel Butor'un *Değişme* adlı romanından öğrenmiştim. O romanı her okuyuşumda yeni bir tat almamın nedeni, sonsuza dek var olacağına inanılan Roma'nın aslında sevgilinin yüzüyle örtüşmesiydi sanırım.

"Cécilia'yı seviyorsunuz, çünkü o Roma'nın gerçek yüzünü ifade ediyor sizin için, sesi ve aşka daveti aslında Roma'nın sesi ve daveti, evet onu Roma'da, Roma'yla seviyorsunuz, Roma'dan uzakta değil, çünkü bu kenti size tanıtan oydu, Roma'nın kapısıydı Cécilia."

Bana da bu kentin kapısını saçları alev rengi bir kadın imgesi açmıştı. Roma'ya düşkünlüğüm, "La Pieta"

adlı öykümde onu hak ettiği gibi dile getirememiş de olsam, bundandır.

* * *

Roma'da Tanrı'nın elini gördüm. "Elinin körü!" derdi büyük annem, bu öyle değil, güzel mi güzel bir eldi; dokunsan kıpırdayacak. Ama çok yüksekteydi, Vatikan'da Sistina Şapeli'nin tavanında. Baktım gür sakallı yüce Tanrı, melekler katından eliyle Âdem'e can veriyor. Michelangelo ustanın çizdiği el yer yer çatlamış, parmakların rengi solmuştu. Uykudaymış gibi sarkan parmak ucundan insana geçiyordu hayat, Kutsal Kitap'ta anlatıldığı gibi çamurdan değil. Oysa İslam inancına göre hiçbir şeyle karşılaştırılamaz Tanrı, insana şahdamarından da yakın olsa, hayal bile edilemez. "Zat"ı tüm sıfatlardan "münezzeh"tir. Musa, Sina'da Tanrı'yı görmek isteyince dağın tepesinde bir ışık parlamış, gözleri kamaşan peygamber "nur"un şiddetinden düşüp bayılmıştı. Ama ben bu olaydan binlerce yıl sonra Roma'da Tanrı'nın elini gördüm. Rönesans'ın en büyük sanatçısının elinden çıkmış da olsa, gerçekte bu elin yarattığı Tanrı'nın insanı yaratışını tasvir de etse, olağanüstü bir özelliği yoktu. Güzel ama sıradan bir eldi diyebilirim. Sistina'nın tavan freskinde gördüğüm bu sahnenin bir gün "La Pieta" adlı öyküme gireceğini bilemezdim elbet:

"Kollarımda can ver! Uzun ince parmaklar tutkuyla sarılıyor boğazına. Gün boyu susan, yakıcı ağustos güneşi altında iki bin yıllık taşların, sütunların arasında dolaşırlarken, bir zamanlar can derdinde gladyatörlerin kan revan içinde dövüştükleri, uysal Hıristiyanların

aslanlara yem olarak atıldıkları Colosseum'un tribünlerinde el ele yürürlerken ağzından tek bir sözcük çıkmayan, hatta Vatikan'da, Sistina Şapeli'nin dantel gibi işlenmiş tavanında Michelangelo'nun renkleri uçuşur, Tanrı'nın sakalında beyaza, Âdem'in cansız parmaklarında kahverengiye dönüşürlerken bile hiçbir hayranlık belirtisi göstermeyen, insan cennetten, şeytan melekler katından kovulanda, yer gök yaratılıp denizler ve cümle mahlukat halk edilende yılan gibi kollarıyla elma ağacına sarılan kadın konuşmaya başlıyor. Başlangıçta söz olduğundan değil, içindeki yangını başka türlü söndüremediğinden. Bir elmayı dişler gibi dişliyor erkeğinin gücünü. Elleriyle boğazına sarılırken, çevik gövdesi altında gerilen, hazzın son noktasından ölüme geçen çıplak gövdeyi diklemesine kesiyor."

Tutkuyla sevdiği erkeğin gücünü sınamak amacıyla onun boğazına sarılan kadın ellerinden başka eller de gördüm. Sıkılan yumruklar, saban tutan, ağ çeken nasırlı eller, boğumlu parmaklarla ojeli tırnaklar, terleyen avuçlar...

Ormanda daldan dala atlayan maymunlarla birlikte yaşıyordu insanoğlu. O da gün boyu ağaçlardaydı. Sonra, orman bozkıra dönüştüğünde iki ayağı üzerinde durmayı öğrendi. Ve serbest kalan elleriyle alet yapmayı. Bir mağara duvarına ilk bizon resmini çizen el, atom bombasının düğmesine basan elden farklı değildi. Yine de el, çizmek ve öldürmek için yaratıldı demeyeceğim. Yazmak ya da alet yapmak için de yaratılmadı. Karanlıkta doyumu bekleyen tene el yordamıyla dokunmak için yaratıldı. Sağ elim her sözcüğü, hazzın kırbacını yemiş bir gövdeye bastırırcasına beyaz kâğıda işliyor. Michelangelo'nun freskindeki el gibi hayat veriyor insa-

noğluna. Belki de, o gövdeyi çarmıha gerercesine, sözcüksüz, boş alana çiviliyor. Bergman'ın *Sessizlik* filmindeydi yanlış anımsamıyorsam. İsa'nın elini delip geçiyordu kanlı çivi. Yazmak –bilgisayarda değil elbet– biraz da o elin çividen kurtuluşu/kurtarılışı değil midir?

* * *

Roma'ya ilk kez 1972 yazında Paris'ten otostopla gitmiştim. Yanımda D vardı, Fransız sevgilim. Onun çektiği fotoğrafta gülümsüyorum hâlâ, ama o yıllardaki gibi ne saçlarım uzun artık, ne de belim o kadar ince. O günden bu yana sakallarımın ağardığını yazmam bile gereksiz. Fotoğrafta havuzun çevresi tenha. Demek ki öğle uykusunda herkes, bense Trevi Çeşmesi'nin önünde oturmuşum. Oturmuşum da bir türkü tutturmuşum. "Roma'nın ufak tefek taşları / Başıma da konuyor aman gurbet kuşları." Doğru, gurbete yeni çıkmıştım o yıl; üstelik bir gün İstanbul'a dönme umudum da pek yoktu. *Halkın Dostları* dergisinde yayımlanan "Lenin ve Gorki" adlı yazımdan dolayı hakkımda açılan dava askeri mahkemede sürüp gidiyordu. O zaman, Ecevit'in tek başına iktidara gelip genel affın çıkmasıyla 12 Mart fırtınasının birden durulacağını tahmin bile edemezdim. Bu ilk gelişimde pek fazla bir şey görememiştim Roma'da. Paramız sınırlıydı, hayatsa ateş pahası. Yine de, kahvelerde olmasa bile kaldırım taşlarında oturup güneşlendiğimizi, bir müzeden ötekine, bir alandan başka bir alana dolaşıp durduğumuzu anımsıyorum.

İkinci Roma yolculuğumu 1984 yılında yaptım. Uzun yıllar geçmişti aradan. Roma değişmemişti ama ben ha-

yatta bir hayli yol almıştım. İsa'nın çarmıha gerildiği yaştaydım en azından. Neyse ki bu yolculuğun izlenimlerini not defterime yazmışım. Öbür Roma yolculuklarımın izlenimleriyle birlikte sunuyorum.

24 Nisan 1984

Roma'da ilk günüm. Parke taşlı, aydınlık sokaklarda dolaştım uzun süre. On iki yıl öncesinin evleri. Kapalı panjurlar, portakal rengi, vişneçürüğü, kimi zaman da düpedüz sarı, sıvası dökülmüş duvarlar, tek tük palmiyeler, taşlar taşlar... Sarı otobüslerle sarışın turistler. Ve kuytu avlularda çeşmeler. Yani suyun serinlik verici, yatıştırıcı, gece yarısından sonra da kışkırtıcı varlığı.

30 Haziran 1984

Yazarlığın kimi zaman bir çeşit kâhinlik olduğunu düşünüyorum. Hayal edip tasarladığınız bir durumla daha sonraları gerçek hayatta karşılaşabiliyorsunuz. "La Pieta"yı yazarken Roma'ya ikinci gelişimde aldığım notlardan da yararlanmıştım. Ama, o öyküdeki gibi, bir kadınla birlikte değildim. Piazza Navona'ya bakan bir otel odasında da kalmamıştım. Bu kez odamın penceresi, Roma yolculuklarımın çekim merkezi olan bu alana bakıyor. Aşağıda kalabalık, Dört Irmak Çeşmesi'nin taş yontuları ve faytonlar. Aynada alev rengi saçlarını tarayan bir çıplak kadın. Gerçek değil, sanrı. Geçmişte kalmış, bu kente her gelişimde anımsadığım uzak bir anı. "Kollarımda can ver!" dercesine sarılan çok sıcak,

çok sevecen, hayat dolu bir kadın. Yarattığım –uydurduğum mu demeliydim yoksa– bir öykü kahramanı.

"La Pieta"da, Piazza Navona'ya yakın bir otele gelir öyküyü anlatan kişi. Önünde upuzun bir gün vardır. Gece geç vakit gelmiştir, ertesi gün akşama doğru Palermo'ya uçmak üzere. Dışarıya çıkmaz.

Ve eski günlerin girdabına, genç sevgilisiyle birlikte yaptığı ilk Roma yolculuğunun çağrışımlarına kapılıp gider. İstanbul'da, 12 Eylül cellatlarının elinde can veren bu sevgilinin acısı bir hançer gibi, bir daha onu terk etmemek üzere, belleğine saplanmıştır. Amacım bu öyküyü ayrıntılarıyla anlatmak değil. Şunu söylemek istiyorum:

Bu kez, o öyküde düşlediğim mekânda buldum kendimi. Her şey tasarladığım gibi oldu. Piazza Navona'nın yanında bir otel odasındayım. Ve Roma'yı yeniden keşfediyorum. Daracık, taş sokaklar, portakal rengi duvarlar, sıcak ve gürültü. Sonra, elbette çeşmeler. Her köşe başında, öyle bir başlarına akıp duran çeşmelerin güzelliği. Kıvamında pişmiş, ne yazık ki yalnız yenilen, o canım *spaghetti*'ler. Her birinin ayrı tadı, ayrı bir adı olan makarna çeşitleri. Napoli'dekilerin aksine, incecik, çıtır pizzalar. Sürahide buz gibi beyaz şarap ve dışarıda kalabalık. Ezici taş yapıların kapalı –her zaman kapalı duran– kepenkleri. Sokaklarsa bir tuhaf. İtalyan başkentinin sokakları değil sanki. Eski Roma'nın sokakları hiç değil.

Vatikan'da iğne atsan yere düşmeyecek. Gölgeye sığındım. Ve tam karşıda, San Pietro Kilisesi'nin karşısında, henüz kilise yokken baş aşağı çarmıha gerilen Aziz Petrus'u anımsadım. Sonra, kalabalığı yararak, kan ter içinde geçtim alanı. İçeriye girdiğimde *La Pietà* çıktı karşıma. Michelangelo'nun henüz yir-

mi beş yaşındayken yaptığı, dünyanın en güzel heykeli. İsa Meryem'in kucağında nasıl da hafifti! Gümüş kanatlı bir kuş gibi. Meryem donuk gözlerle oğluna bakıyordu, oğlunun artık kıpırdamayan, soluk alıp vermeyen, ölü gövdesine. İkonalardaki çocuk İsa gitmiş, yerine genç bir adam gelmişti. Benim yaşımda, bir yalnız adam. Ama, ben yaşıyordum çok şükür. O ise.... Bir şeyler yazmalıyım mutlaka. Annenin kollarında can veren oğula dair, bir dönem Türkiye'de çarmıha gerilen dostlara, baskıya, işkenceye, inanca, ölüme dair bir şeyler.

Sokaklarda. Gölgesiz, parke taşlı, dar sokaklarda, su sesini dinleyerek, suyun yalnızca çeşmelerde değil içimde de akıp giden serinliğine kendimi bırakarak, akşama dek dolaştım. Trevi Çeşmesi. Bu kente ilk gelişimden anımsadığım tek yer. Çevresi yine kalabalık, su yine gürül gürül. Ama D yok yanımda. Onun uzun, ince gövdesi miydi içine girip saklandığım, yoksa aynada gördüğüm bir başka mağaranın derinliği miydi? Bir otel odasının dağınık yatağında iç içeydik. On iki yıl önce, ağustos sıcağında. Şimdi yalnızım. Yarın Palermo'da olacağım, dostların arasında.

26 Ekim 1997

"Ne olur kim olduğunu bilsem Pia'nın / Ellerini bir tutsam ölsem / Böyle uzak uzak seslenmese / Ben bir şehre geldiğim vakit / O başka bir şehre gitmese." Gözlerim onu boşuna arıyor. Ben Roma'ya geldiğim için, kalkıp bir başka kente gitmiş olmalı. Attilâ İlhan'ın şiirindeki gibi. Porta Pia'nın karşısında bir kahvedeyim. Yorgunum. "Üstelik parasızım, pasaportsuzum" diye-

mem, hayır. Ama o şiirdeki gibi, alev saçlı kadını arıyor gözlerim. Ne içtiğim *cappuccino*'nun tadı var, ne tütünün. Ne de kilisenin mermer sütunlarına vuran güz güneşinin. Sonunda kim olduğunu öğrendim Pia'nın. Bu anıtmış meğer, Michelangelo'nun son yapıtı. Michel Butor'un *Değişme* romanını okuduğumdan bu yana tutkuyla sevdiğim, ne var ki hiçbir zaman ele geçiremediğim, gizini çözemediğim kent, bu kez ölme isteğini sundu bana. "Herkese bir bakışı var ölümün / Ölüm gelecek / Ve senin gözlerinle bakacak" diyordu Pavese son şiirinde. Bu dizeleri yazdıktan sonra Torino'da canına kıydı. Garın karşısındaki Hotel di Roma'da. Sahi, saçları alev rengiydi ama gözleri ne renkti? Pek iyi anımsamıyorum şimdi. Belki yoktu gözleri. Tüm varlığı bir tutam alevden ibaretti. Giderek siliniyor belleğimden. İyi, silinsin. Bir başka kadına dönüşsün anılarımda. Kim olduğunu bilmemeliyim. Bana böyle uzak uzak seslenmemeli, ben bir şehre geldiğim vakit... Bir an önce gitmeliyim bu kentten, üzerime yıkılacakmış gibi eğilen bu taş yapılardan, kiliselerden, Michelangelo'nun elinden çıkmış da olsa hep ölümü çağrıştıran bu heykellerden kaçıp kurtulmalıyım.

* * *

Lise yıllarımdan bu yana peşimi bırakmayan Attilâ İlhan'ın dizeleri karşılığını buldu sonunda. Şu nafile, şu başıboş, göçebe yaşamımda, savrulan günlerin, yolculukların ardından sesini duyurdu. Pia'nın çağrısına kapılıp yeniden geldim bu kente, beni başka yolculuklara, başka kentlerin sokaklarına, otel odalarına çağıran da oydu. Uzağın çağrısıydı Pia, bunu şimdi Roma'da,

Porta Pia'nın tam karşısındaki güneşli bir kahve terasında tek başıma otururken daha iyi anlıyorum. Yorgunum çünkü. Nereye gitsem, hangi limana demir atsam, rıhtımları ıssız, otelleri boş buluyorum. Ve kesin yanıt alamayacağımı bilsem de, hâlâ Pia'nın kim olduğunu soruyorum.

1870 Eylül'ünde İtalya'nın birliğini sağlayan Garibaldi'nin askerleri, General Cadoma'nın komutasında bu kapıdan girmişler kente. O gün sabah alacasında Roma halkı gümbürdeyen top sesleriyle uyanmış. Vatikan'ın egemenliğine son verip papanın kentini İtalyan birliğinin başkenti ilan etmişler. Yüksek kaidenin üzerinde bir *bersagliero*, Michelangelo'nun heykellerine meydan okur gibi. Süngü takmış, öne doğru hamle yapıyor. Belli ki çağ değişmiş, gün kavga günü, İtalyan Rönesansı'nm ustaları peygamber, melek, cennet ve cehennemden ibaret freskleriyle uzak bir anı artık. Askerin önünde, surların berisinden yüzünü gösteren "ebedi kent" düştü düşecek. O alev saçlı kadının bir otel odasında bıraktığım uykulu, beyaz mı beyaz, durgun yüzü gibi. "Cécilia'yı seviyorsunuz, çünkü o Roma'nın gerçek yüzünü ifade ediyor sizin için." Michel Butor'un kadın kahramanının adını Pia'yla değiştirmenin vakti geldi sanırım. Pia'nın kim olduğunu hiçbir zaman bilemeyeceğim ama beni uzağa çağıran sesini duyacağım her zaman. Yüzü belleğimde kıpırdayıp duracak ben böyle bir kentten ötekine savrulup durdukça, yedi deryalar geçtikçe.

Dün akşam sevdiğim bir başka şairin, Nâzım Hikmet'in dizelerindeki gibi "ilk Roma akşamım" değildi ama ilk kez yaşadığım çok uzun, çok yumuşak ve derin sevişmelerin anısıyla kahrolduğum bir akşamdı. Bir otel odasının dağınık yatağında bıraktığım o Romalı

kadını –kendisinden daha çok da imgesini– özlediğim, sıcak, bunaltan bir Roma akşamı. Şimdi önümde bir *cappuccino*, onun yanında boş Toscano paketi ve tepemde, çınarların gölgesine rağmen yakan güneş var. Bir de kent planı. Evet, "La Pieta"da yazdığım gibi, Roma'nın gizlerini keşfe çıkabilirim yeniden. Kenti bir uçtan bir uca kat edebilirim. Tek bir kadının kimliğinde kesişen o üç kadının öyküsünü yazamam ama; o günler, o tatlar, o hayaller geride kaldı. Bana bu kentin kapısını açmasını beklediğim alev saçlı Sfenks'in sorusuna yanıt oluşturacak bir başka öykü yazabilir miyim peki? Kim bilir, belki bir gün.

1984-2014

Bir zamanlar Napoli'de

Bir zamanlar Napoli'ye, şimdi sayısını unuttuğum kadar sık düştü yolum. Kentin köklü ailelerinden birine mensup Michele Capasso'nun kurduğu "Akdeniz Laboratuvarı"nın yönetim kurulundaydım. Toplantılarda Akdeniz'in kirlenmesini önlemek, bölgenin tarihsel mirasını korumak, Avrupa Birliği'nin ilgisini ve parasını güneye (de) çekebilmek amacıyla az tartışmadık. Capasso'nun evi körfeze hâkim bir tepedeydi. Toplandığımız çekme katı çepeçevre kuşatan terastan görülen manzara, beylik deyimle söylemek gerekirse, nefes kesiciydi. Vezüv'ün yamaçlarından başlayan kıyı uzayıp gidiyordu göz alabildiğine, denizde irili ufaklı gemiler, iki yanda sırtını tepeye dayamış kat kat yükselen eski yeni evler, villalar, *palazzo*'lar vardı. Yanardağ, her an patlayacakmış gibi olanca heybetiyle abanıyordu kentin üzerine. Kuşkusuz bu nedenle, bir yandan konuşulanları dinlerken, bir yandan da Napoli izlenimlerimi not ediyordum. Bu izlenimlerimden yola çıkarak yazdığım "Sorrento'ya Geri Dön" adlı öyküme Capasso'nun terasından hayran kaldığım manzara da girdi sonradan, kentin dar sokaklarıyla yoksul mahalleleri de. İlk başlığı "Uçurum" olan o öyküde, okurun sabrını sınamak istercesine, asıl konuya, yani cinsel aşkı tetikleyen

ölüm dürtüsüne gelmeden önce, lacivert taşından boyanmış bir Rönesans tablosundaki Madonna'nın mantosu gibi ışıl ışıl parıldayan denizden, yanardağın yol açtığı korkudan, barok kiliselerden, "Yumurtakale" diye adlandırdığım Castel dell'Ovo'dan Pompei'ye, kentin neredeyse tüm eski yapılarıyla tarihsel geçmişinden de söz ettiğimi anımsıyorum. Yine bir Napoli yolculuğu sırasında tasarladığım bir başka öyküdeyse çocukluğumdan bu yana –özellikle de Pavarotti'nin sesinden– dinlemeye doyamadığım napoliten şarkıların nostaljisini, yarı hayal ürünü yarı gerçek sevişme sahneleriyle harmanlamayı denedim.

Napoli üzerine yeni bir şeyler yazabilmek için yeni heyecanlar yaşamam, başka yerler keşfetmem gerekiyor artık, oysa Capasso'yu gözden yitirdikten sonra bu kentle pek bağım kalmadı. Yine de Vezüv'ün yamaçlarına sere serpe uzanmış haliyle denizkızı Parthenope'nin kentini unutmadığımı, orada yaşadıklarımı özlemle andığımı belirtmeliyim.

* * *

Troya Savaşı dönüşü yurdu İthaki'ye, onu sabırla bekleyen sadık Penelope'sine kavuşamadan yoluna devam etmişti Odysseus. Başına beklenmedik belalar gelmiş, ama bilgisi ve kurnazlığı sayesinde hepsinden yakayı sıyırmayı becermişti. Bu belalardan –ya da tuzaklardan diyelim– en tehlikelisi, hiç kuşkusuz, Sirenlerin (denizkızları) türküsüydü. Bir kez duyunca bu türküyü, ona kapılmamak elde değildi. Şehvetin çağrısı, ucunda ölüm bile olsa, dayanılmazdı. Mümkünü yoktu karşı koymanın. Ama Odysseus, Kirke'nin sözünü dinleyip çareyi kendini geminin direğine bağlatmakta buldu. Ar-

kadaşlarının kulaklarını da balmumuyla tıkadı. Ancak böyle geçebildiler denizkızlarının adasının yanından. Homeros, onların bu serüvenini Odysseus'un ağzından şöyle anlatır:

"Bu ara gemimiz Sirenlerin adasına varmıştı bile / çünkü itici bir rüzgâr esiyordu arkamızdan. / Derken rüzgâr düştü, deniz oldu çarşaf gibi. / (...) O zaman ben tunç kılıcımla, iri bir mum peteğini / parçaladım ufak ufak ve ezdim güçlü ellerimle / (...) Sırayla sürdüm mumu arkadaşlarımın kulaklarına / onlar da bağladılar kollarımdan bacaklarımdan beni / sarıp orta direğe iplerle."

Denizkızları, Odysseus ve arkadaşlarını baştan çıkaramayınca kederlerinden boğulup gittiler. Ve onların en güzeli, en cilvelisi olan Parthenope'nin kıyıya vurduğu yerde kuruldu Napoli. O günden beri bu efsaneyle anılması, çekimine kapılan herkesi sarıp sarmalayarak boğması bundandır. Harcında şehvet, her taşında, Parthenope efsanesinin izleri var çünkü. Yalnızca yerin yedi kat altındaki lav artığı mağaralarda değil, kentin yoksul mahallelerini dolduran *basso*'lardan *Posillipo*'nun yamaçlarından kat kat göğe yükselen *palazzo*'lara dek bu izleri –şehvetin karşı konulmaz çağrısını– görmek olası.

Parthenope'nin anısına yapılmış üç çeşme var Napoli'de. Bunlardan en eskisi, denizkızını, alışılageldiği gibi yarı çıplak, genç ve güzel bir kadın suretinde tasvir ediyor. Üstü çıplak, belden aşağısıysa tüylü bir hayvan biçiminde. Yarı balık yarı kadın değil, baştan aşağı yırtıcı bir yaratık. İki göğsünü iki eliyle tutmuş, gelen geçenin bakışına sunuyor. "Bunları görmen yeterli benimle birleşmen için, bir de türkümü dinlemene gerek yok!" dercesine. "Sorrento'ya Geri Dön" adlı öykümün çıkış noktalarından biri bu efsane oldu. Bir kadının çağrısı-

na kapılıp güney denizlerine, Parthenope'nin ölüsünün kıyıya vurduğu Napoli'ye dek gelen öykü kahramanının kentle kurduğu karmaşık ve erotik ilişkiyi anlatırken Odysseus vardı aklımda:

"Diyeceğim o yaz Napoli'ye kenti gezmek için de gelmiştim, yalnızca bir kadın sesinin çağrısına kapıldığım için değil. Bileceksiniz, Odysseus kendini geminin direğine bağlatmıştı. Ve tayfaların kulaklarını balmumuyla tıkamıştı. (...) O zamanlar belli bir kadın yoktu hayatımda. Bir kadından ötekine, bir limandan başka bir limana savrulup duruyordum. Odysseus gibi. Laertes'in savaş yorgunu oğlunu bekleyen sadık ve fedakâr bir kadın vardı ama. Hedefi İthaki'ydi onun, benim İthakim ise sisli ve derin sularda çoktan kaybolup gitmişti. Bir hayalet gemiydim ben ya da bir serseri mayın. Kim görse korkar, kime çarpsam infilak ederdi."

* * *

Bir şarkıdır Napoli. Pavarotti'den daha önce, evvel zaman kalbur saman içindeyken, deve tellal pire berber iken, ben Balıkesir'de okumayı yeni sökmüş bir çocuk iken, Kenan Amca söylerdi. Napoliten şarkılar modaydı o yıllarda. "Santa Lucia", "O sole mio", "Torna a Sorrento". Hele bu sonuncusu, Kenan Amca biriyantili saçlarını arkaya tarayıp ağzını açmayagörsün, Balıkesir'in genç kızlarını kırar geçirirdi. Napoliten şarkıların Türkçe sözlü versiyonları da vardı. Örneğin "Sorrento'ya Geri Dön": "Deniz ne kadar güzel, hoş"tu. "Haydi koş dalgalara koş" diye sürer giderdi. Ve turkuvaz mavisine doğru koşardım hayalimde. Denizi hiç görmemiştim. Değil Napoli'den, Bandırma Limanı'ndan bile haberim yoktu. Yıllar sonra Sorrento'da, Kenan

Amca'nın dilinden düşmeyen "Sorrento'ya Geri Dön"ün bestelendiği Hotel Tramontano'da kalacağımı, odamın balkonundan aşağıdaki dik falezin uçurumuna baktıkça eski anıların depreşeceğini, karşımda sisin içinden sıyrılan Vezüv'ün beni Pompei'nin son günlerine götüreceğini, genelevdeki fresklerden yansıyan bir şehvet sarhoşluğu içinde kendimden geçeceğimi bilemezdim. O gün "Uçurum" adlı bir öyküye başlamış, sonunu getirememiştim. Şimdi "Sorrento'ya Geri Dön"ü yazıyorum. Yazarken de, İtalyancanın canına okuyarak, o şarkının sözlerini mırıldanıyorum: "Guarda il mare come e bello / spira tanto sentimento / come il tuo soave accento / che me, desto, fa sognar."

Körfez, sabahın ilk ışıklarında hızlı gemilerin dümen suyundan çıkan dalgalarla bembeyaz, köpüğe keserdi. Capri'ye, Ischia'ya, belki daha uzak adalara giden bir gemide olmak, acı veren anıların sultasından kaçıp kurtulmak isterdim. Yıllar önce hostes sevgilimle İstanbul'da sevişecek bir yer arayışımızı, sonunda gece yarısı Boğaz'daki meyhanelerden birinde rastladığımız bir arkadaşımın denize bakan terasının en kuytu köşesinde, aşağıya düşüp parçalanmak pahasına sevişmemizi, onun içine girerken ölüm tehlikesinin verdiği haz ve heyecanla gövdeme sımsıkı sarılışını yazacaktım. Olmadı. Ama şimdi olacak gibi. Ömrü havada geçen bir genç kadının komşularından çekindiği için sevgilisini evine götüremediğini, benim de "evli" olmadığım, yani bir evim olmadığı için sevgilimi annemin evine götüremediğimi, o yılların Türkiye'sinde cinsel tabular yüzünden hep kaçamak sevişmeler, "tehlikeli ilişkiler" yaşamak zorunda kaldığımızı anlatan bir öykü yazmaya çalışıyorum. Napoli'de, bir başka otel odasının balkonunda, yine Vezüv'e karşı.

"Sorrento'ya Geri Dön." Bir daha geri dönmedim Sorrento'ya. Ama Hotel Tramontano'nun balkonundan görülen Akdeniz'in en güzel manzarasını da unutmadım. Dev bir kadının memelerini andıran krateriyle yanardağ, bulutsuz, mavi göğün altında parıldayan deniz, beyaz köpük içinde gemiler, uzakta Napoli'nin tepeleri ve aşağıda kıyıya dimdik inen falezin uçurumu. Bir daha geri dönmedim Sorrento'ya. Dönüşlerim hep Napoli'ye, Roma'ya, Venedik'e oldu. Bir de anılara.

Napoli'den Camille Rogier'ye gönderdiği bir mektupta şöyle yazıyor Flaubert:

"Parthenope'nin yumuşak karnında s...im havada dolaşıyorum. Pantolonuma değer değmez sertleşiyor erkekliğim. Böyle giderse beni 'çok sevimli' bulan çamaşırcı kadını düzecek kadar alçalabilirim. Belki de Vezüv'ün bunca yakında oluşudur kıçımı ısıtan." Semerden kurtulmuş bir eşek gibi seviştiğini de ekliyor. Madam Bovary'nin yazarı romanlarında böyle bir üslup kullanamazdı elbet. Ama mektuplarında fahişelerle nasıl düşüp kalktığını en kaba sözlerle anlatmaktan çekinmediğini biliyoruz. Benim de içimden Napoli'yi benzer bir üslupla anlatmak geliyor ama kendimi dizginlemeye çalışıyorum. Sırtımda semer olmasa da "otosansür" denilen bir yük var çünkü.

* * *

Korna, motor, insan sesleri, sıcakta eriyen asfalt ve kilitlenen trafik. Cepheleri yeni gelin gibi süslü barok kiliselerle tepelerin yamacına kat kat yaslanmış, balkonlu taş yapılar. Maltataşı döşeli dar sokaktan yokuş aşağı kelle götürür gibi inen bir vespa. Sonra bir tane, bir tane daha. Üzerlerinde esmer delikanlılar, sekiz on

yaşında çocuklar, kısa eteklerinden sıyrılan bacaklarını iki yana açmış genç kızlar. Sevişir gibi oturuyorlar, saçlarını rüzgâra verip. Nereden çıktığı belli olmayan bir vespa daha, her an çantanızı kapıp kaçmaya hazır bir elin güdümünde ve çöp tenekelerinde kendilerine ziyafet çeken kediler.

"Akdeniz'de İstanbul'dan daha gürültülü hangi kent var?" sorusunun yanıtı gibi Napoli. Eski mahallelerin dar sokaklarında yoksulluk kol geziyor. Hücre gibi evlerde, dar odalarda, daha çok da sokakta yaşıyor insanlar. Oysa bir zamanlar nasıl da yüksek ve sağlam kaleler yapılmış bu kentte, hâlâ ayakta duran. Yumurtakale örneğin, İtalyanca adıyla Castel dell'Ovo. Parthenope Caddesi'nin bitiminde, neredeyse denizin üstüne lav artığı taşlarla (*tufo*'larla) inşa edilmiş bu kale, Vezüv'den sonra kentin en önemli simgesi. Efsaneye göre Virgilius kale surlarını korusun diye bir yumurta asmış burçlarına. Ama Kraliçe Jeanne d'Anjou döneminde yumurta kırılınca kale de çökmüş. Yeniden yapıldığında tavuk yumurtasını altın yumurtayla değiştirmişler. Ve o gün bugündür sapasağlam duruyor, öyle heybetli, denize meydan okur gibi.

Avrupa'nın soylu hanedanlarından Bourbon'lar yüzyıllar boyu taşa toprağa, denize ve halka hükmetmiş bu kentte. Kuşkusuz bu nedenle sakinlerinin eğlenceye, tembelliğe ve özgürlüklerine düşkün oldukları söylenebilir. İtalya'nın ulusal birliğini gerçekleştirmesinden önce tam üç yüz yıl İspanyol yönetiminde kalmış Napoli. O dönemin izlerini mimari dokuda olduğu kadar insanların davranışlarında ve yaşama tarzlarında da görmek olası. Bu kent bir efsane mi yoksa? Gezginlerin, yazarların, özellikle yolu buraya düşen ünlü Fransız yazarların yarattıkları bir hayal mi?

Napoli hakkında Dominique Fernandez'in yazdıklarından çok şey öğrendim. Bu kentin hep çocuk kaldığını, bir türlü büyümediğini, hiçbir zaman da olgunlaşamayacağını, belki de bu nedenle cinsellikten (eril ve dişilikten) "münezzeh" kastratoların Napoli'den çıktıklarını, kentin XVIII. yüzyılda bugünkünden çok daha görkemli ama bir o kadar da sefil ve sefih bir görünüm sergilediğini *Le Promeneur Amoureux* (Sevdalı Gezgin) adlı kitabında okudum. Alexandre Dumas'nın adını değiştirerek sahte pasaportla geldiği bu kentte dört yıl kaldığını, *Indipendente* adlı bir gazete çıkardığını, Napoli diyalektini anadili gibi konuştuğunu, hem soylularla hem yoksul halkın yaşamıyla yakından ilgilendiğini bilmiyordum. Babası General Dumas'mn Kral Ferdinand tarafından burada bir zindana atılıp zehirlendiğini de. Yazarın *San Felice* adlı nehir romanının Napoli üzerine yazılmış en önemli yapıt olduğunu belirtiyor Fernandez. Ben de onun, bir kastratonun XVIII. yüzyıl Napoli'sindeki yaşamını anlatan *Porporino* adlı romanının yalnızca bir müzik şöleni değil, Kral Ferdinand dönemini tüm çekiciliği ve gizemleriyle canlandıran, tadına doyulmaz bir edebiyat yapıtı olduğunu anımsatayım.

Stendhal'a gelince, en büyük Fransız yazarlarından birisi sayılan, değeri öldükten sonra anlaşılmış bu İtalya hayranının da yarattığı kahramanlar, Fernandez'inkiler gibi, tutkulu aşklarını, hep hüsranla sonuçlanan gönül serüvenlerini Akdeniz coğrafyasında yaşarlar. Fernandez, denemesinde, Stendhal'ın bu coğrafyayla kurduğu imgesel bağın da altını çiziyor. Yazarın yalnızca İtalya tarihinden esinlenen öykülerinde değil, *Parma Manastırı* başta olmak üzere romanlarında da İtalyan ruhuna nüfuz edebildiğini söylüyor. Bu "ruh" ger-

çeklikle bire bir örtüşmeyen, biraz da yazarın hayal gücünden kaynaklanan, yalnızca Akdeniz ışığının değil kapalı mekânların, hapishaneleri, manastırları, saraylarıyla içedönük bir İtalya'nın yarattığı atmosferdir. Bir Fransızın, Civitavecchia'da konsolosluk yapmış, bir süre Milano'da yaşamış, ülkeyi karış karış dolaşmış da olsa, bunu başarabilmesi oldukça şaşırtıcı. Napoli'den ayrılmadan önce günlüğüne şöyle yazmış Stendhal:

"Gidiyorum. Toledo Sokağı'nı ve Napoli'nin tüm mahallelerinden görülen manzarayı unutmayacağım. Benim gözümde Napoli dünyanın en güzel kenti ve hep öyle kalacak."

Stendhal'ın bu yargısı tartışılabilir elbette, ama bir yanardağa sırtını dayamış Napoli'nin, Vezüv öfkesini kustuğunda cümle güzelliklerinden arınıp cehenneme dönüştüğü tartışılamaz. Tehlikeyle böylesine içli dışlı olmanın yol açabileceği doğal yıkımın şiddetini Pompei'nin akıbetinden biliyoruz.

Adını Kral Don Pedro de Toledo'dan alan ve yalnızca Stendhal'ın değil, ne tuhaf, Marquis de Sade'ın da hayranlıkla söz ettiği bu sokağın adı Roma olarak değiştirilmiş, derken siyasi ortam gereği, başkente inat, yeniden Toledo olmuş.

Napoli'nin bizim edebiyatımıza nasıl yansıdığını, özellikle çağdaş yazarlarımızın yapıtlarında ne ölçüde yer aldığını bilmiyorum. Bu konuda bir araştırma yapmadım. Ama Sait Faik'in bir öyküsünde, "harikulade güzel yüzlü" bir çocuğun, limanda güneşe serilmiş, "tembellikle dolu bir şehvet"le uyuduğunu anımsıyorum. Demir Özlü ise Napoli'ye öteki limanlardaki gibi "girilmediğini", sanki "beyazımsı, mavimtırak gökyüzünden inildiğini" yazıyor. Attilâ İlhan da *Abbas Yolcu*'da, Stendhal

gibi, "Napoli seni unutmuyorum" diye sesleniyor kente, "üstünde şimdi belki de ihtiyar yağmur bulutları vardır." O bulutların küle dönüşüp aşağıya, dar sokaklara, geniş alanlara, kıyı boyunca sıralanan villaların kuytu avlularına, limanda demirli gemilerin güvertelerine dek indiği, kentin üzerine bir karabasan gibi çöktüğü, derken gökten ateş yağdığı, 1944 depremini yaşayanların – eğer hâlâ hayattaysalar– hatırındadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Paris'e giden yazarlarımızın güzergâhında, Marsilya yolunda bir uğraktı Napoli. Pompei'nin ziyaretiyle sınırlı bir liman, çok fazla ilgi çekmeyen sıradan bir Akdeniz kentiydi. Hâlâ da öyle olduğunu düşünüyorum. Gerçi bugün gemiyle değil, arabayla da değil, uçakla gidiliyor Paris'e. Napoli ise, Venedik, Floransa ya da Roma kadar turist çeken bir merkez sayılmaz. Ama benim İtalyamda özel bir yeri var. Yalnızca "Sorrento'ya Geri Dön"ü yazmadım orada, Caravaggio'nun Roma'da ve Malta'da sürdüğüm izini, gölge-ışık uyumunun bu büyük ustasının en önemli yapıtlarından birini keşfettiğim Capodimonte Müzesi'nde de sürdüm. Caravaggio üzerine yeni bir şey söylemek kolay değil. "Elini Kana Bulayan Ressam" adlı yazımda ve Malta'da TRT için çektiğimiz belgeselde onun sanatı kadar, trajik yaşamı üzerinde de durmuştum. Şimdi, yeri gelmişken, "İsa'nın Kamçılanışı" adlı tablosuna yeniden, bir kez daha, Akdeniz güneşinin yakıcı ışığında bakmak istiyorum.

* * *

Lombardia kökenli Michelangelo Merisi (takma adıyla Caravaggio, 1571-1610), yumuşak beyaz teni, iri gö-

ğüsleri, arkadan topuz yapılmış siyah saçları ve alev rengi mantosuyla "Yılanlı Meryem" tablosundan tanıdığımız Lena yüzünden, bir başka deyişle Roma fahişelerinin en tövbekârı uğruna işlediği cinayetten sonra (polis kayıtlarına göre 28 Mayıs 1606'da Ranuccio Tomassoni'yi bir kılıç darbesiyle öldürmüş, kendisi de yaralanmıştı) ölüm cezasına çarptırılınca, kaçıp gizlenmek zorunda kaldı. Kardinal Del Monte de dahil, onu el üstünde tutan, canlı modeller kullanarak ve yepyeni bir tarzda yaptığı tablolara büyük paralar ödeyen mesenleri tarafından korunamazdı artık. Papanın onayladığı cezanın şakası yoktu: "Yakalandığı yerde idam edilebilir." Bu koşullarda Roma'da daha fazla barınması mümkün görünmüyordu. Malta Şövalyeleri Komutanı Alof de Wignacourt'un içoğlanını (tartışmalı bir belgeye göre oğlunu) baştan çıkarmaya kalkıştığı için kodesi boylayacağı Malta'ya sığınmadan önce, o yıllarda İtalya'nın en kalabalık, en hareketli kenti olan Napoli'de karar kıldı. Ve sanki hiçbir şey olmamış, Roma'nın altını üstüne getiren, kumarda hile yapan, batakhanalerde kavga çıkarıp genç oğlanları taciz eden o değilmiş gibi, bir süreliğine Colonna'ların Latium'daki malikânesine yerleşti. Ardında, bugün her biri bir başyapıt kabul edilen ama yaşadığı dönemde skandallara yol açan, duvarlardan kaldırılan çok sayıda tablo ve çalkantılı, karanlık günler bırakmıştı. Dante'nin deyimiyle "yolun yarısında"ydı henüz, genç sayılırdı. Dört yıl sonra suçunu affeden papaya hediye etmek amacıyla yanında taşıdığı ve kendi kesik başını simgeleyen ünlü "Calut'un Başını Tutan Davut" tablosuyla birlikte bir kumsalda öleceğini, belki de öldürüleceğini bilmiyordu.

Caravaggio "İsa'nın Kamçılanışı"nı Napoli'de, elini

kana buladıktan sonra çizip boyadı. Yalnızca "boyadı" demek daha doğru olacak belki, çünkü bir taslak çizmeden, hiçbir ön hazırlık yapmadan, fırça marifetiyle boyuyordu figürleri ve sanat tarihçilerinin yazdıklarına bakılırsa çok hızlı çalışıyor, aralarında delikanlıların da bulunduğu "doğal modellerini", onlara duyduğu eşcinsel eğilimlerini gizlemeye gerek duymadan tablolarına yansıtıyordu. Roma'da olduğu gibi Napoli'de de aranan, el üstünde tutulan, pahalı bir ressam olmuştu. Ama orada da rahat durmadı. Kavga dövüş hiç eksik olmadı yaşamından. Yalnızca hızlı fırça darbeleri vurmakla yetinmeyip keskin kılıç darbeleri de vurdu. Ve birkaç kez ölümden döndü. Sanıyorum, cinsellik ve şiddetin güdümünde, peşini bırakmayan bu ölüm dürtüsünün benliğinde yol açtığı derin sarsıntıyla gerçekleştirdi "İsa'nın Kamçılanışı"nı.

İsa, tablonun tam ortasında, kaidesine düşen ışık sayesinde seçebildiğimiz sütuna bağlı çıplak gövdesiyle sağlam, güçlü kuvvetli bir duruş sergiliyor. Bizans ikonlarından aşina olduğumuz, hatta Cimabue ve onun çırağı, Rönesans'ın habercisi, büyük usta Giotto'nun fresklerinde gördüğümüz zayıf, kırılgan İsa'yla bir benzerliği yok. Cellatlarına teslim edilmeden önce, havarileriyle Filistin'i kat ederken vaaz vermekle yetinmeyip, kendine çok iyi bakmış sanki, karın adalelerini, pazılarını sertleştirmek için epey ter dökmüş. Üç cellat ancak hakkından gelebiliyor. Sağdaki, İsa'nın ellerini arkadan bağlayıp sol ayağını baldırına dayamış. Bu pozisyondan aldığı güçle durduğu yerde tepiniyor gibi. Soldaki, elinde kuru dallardan ibaret bir kamçı, İsa'nın dikenli taçla örtülü başını yana doğru bastırıyor. En gaddarı, en öfkelisi, kendini işine en fazla vereni de o. Gö-

revini hakkıyla yapmak istediği, kırışan alnından, kim bilir ne küfürler eden açık ağzından belli. Üçüncü cellat kurbanının önünde diz çökmüş, az sonra çarmıha mıhlanacak ayaklarını bağlamakla meşgul. Yüzü bize değil, İsa'nın edep yerini örten beyaz şala dönük olduğundan, neler hissettiğini göremiyoruz. Ama, o da dahil, cellatların üçünün de kötülüğü temsil ettikleri kesin. Peki ya kurban, az sonra çarmıhta can verecek İsa, o neyi temsil ediyor? Kutsal kitaplarda yazıldığı gibi iyiliği, günahtan arınmışlığı, ışığı değil, haz ve zevki temsil ediyor bana kalırsa. Evet, bana sorarsanız mazoşistçe bir haz duyuyor kamçılanmaktan, böyle üç cellat tarafından itilip kakılmaktan. Horlanmaktan. Çektiği acıdan gerçekte zevk aldığı, kendini böyle yavaşça koyuverişinden, yüzündeki haz ifadesinden belli değil mi?

Caravaggio'nun çoğu tablolarındaki gibi, kapalı ve karanlık bir yerdeyiz. Zindan değil burası, sütunun varlığı bir sarayda olduğumuzun göstergesi. Ama saray demeye bin tanık gerek. Ressamın Roma'da, hançerini çekip katıldığı bir sokak kavgasının ardından kapatılarak sorgulandığı işkence odasını andırıyor. Etraf zifiri karanlık. Demirli bir pencere bile yok dışarıya açılan. Işık çıplak gövdelerden, cellatlarla kurbanın neredeyse sarmaş dolaş, hareket halindeki gövdelerinden, özellikle de İsa'dan fışkırıyor. Kutsal bir ışık değil bu, haz duyan, acı çeken gövdenin dünyasal varlığını kanıtlayan, onu somutlaştıran bir unsur. Gölge-ışık tekniğinin en yetkin örneklerinden biri, belki de en ilginç. Çünkü gözle görülür bir kaynağı yok, gövdelerin bizzat kendi içlerinde, onlardan bağımsız değil. Oysa karanlık, cellatlarla İsa'nın bulundukları mekânın bir parçası. Roma zindanında yaşadığı acıyı, maruz kaldığı ama yeri

geldikçe başkalarına da uyguladığı şiddeti, mazoşistçe bir haz duygusuyla yapıtına yansıtmış ressam. Onu, çağdaşı başka sanatçılardan ayıran, farklı kılan özelliği de bu olmalı: kötülüğün güçleriyle şehveti, hayatla ölümü, karanlıkla aydınlığı aynı potada eritip sunması, "İşte bakın, insanoğlu bu, *ecce homo*!" dercesine. Napoli'ye yolunuz düşerse Caravaggio'nun Capodimonte Müzesi'ndeki bu tablosunu görmenizi öneririm.

* * *

İtalya'ya ayak basar basmaz dikkatinizi çeken ilk şey, kendi kendine konuşan, konuşurken de volta atan insanlar oluyor. Bir ara, "Acaba yanılıp da tımarhaneye mi geldim?" diye endişeye kapılıyorsunuz ama gerçeği fark etmekte gecikmiyorsunuz. El kol hareketleriyle konuşan, kendilerini başka bir dünyaya, sizin tahmin bile edemeyeceğiniz hayali sözlerin akışına bırakmış bu insanlar, cep telefonu denilen aygıtlarla dolaşıyorlar. Hem dolaşıp hem konuşuyorlar. Bazı İtalyan dostlarımın lokantada yemek yerken ya da sohbetin en tatlı anında, ya da tren, otobüs, takside cep telefonlarının tutsağı olduklarını gördüm. Benim cep telefonum yok çok şükür. Henüz yok. Burada, Napoli'de neredeyse herkesin kullandığı cep telefonları Paris'te, benim çevremde pek ender.

Körfez'e bakan bir otelin terasında, yayıncım Pironti'nin gönderdiği bir gazeteciyle röportaj yapıyordum. İzin isteyip tuvalete gitti bir ara. Gider gitmez de, sandalyenin arkalığına astığı sırt çantasının içinden gelen tuhaf bir sesle irkildim. Önce hiçbir anlam veremedim sese. Sonra, çantanın içinde bir çalar saat olabileceği geldi aklıma. Belki de gazetecinin çalar saatiydi bu

tuhaf, bülbül şakımasına benzeyen sesi çıkartan. Onun da kulağına dek gitmiş olmalı ki, hemen geri geldi. Tam yetişip çantasına el atmıştı ki ses kesildi.

"Hay kahretsin, kimdi acaba?" diye söylendi. İşte o zaman çantadan gelen sesin bir cep telefonundan çıktığını anladım. Ve hemen yapıştırdım cevabı:

"Kim olacak, eşinizdi elbette. Sizi gözetim altında tutuyor."

"O eskidendi. Gözetim altının yerini şimdi telefon altı aldı."

"Evet, öyle oldu ne yazık ki. Ama şimdilik yalnızca İtalya'da." Birlikte güldük. Her yerde, tuvalette ya da yasak bir aşkın meyvesini tadarken ulaşılabilir olmak... Ne kadar dehşet verici bir şey! Gazeteci dostumun yerinde olmak istemezdim doğrusu.

* * *

Napoli'nin bir başka yüzünü keşfettim bu kez. Cehennemin dibinde bir otele yerleştirdiler beni. Nato karargâhının tam karşısında. Adı da American Hotel zaten, kantin gibi bir yer. Ve Amerikan askerleriyle dolu. Herkes yankee dilini konuşuyor, yandaki pizzacı bile –Pizza Angelica!– Amerikan pizzası yapıyor, gerçek pizzanın kentinde. Ne acı!

Geçen gelişimde Hotel Canada'daydım, Santa Lucia'da. Ondan önce de Hotel Royal'de. Denize karşı, Yumurtakale'nin surları dibinde kahvemi içtikten sonra kayık kiralayıp denize bile girebiliyordum. Günbatımında Vezüv'e çalım satabiliyor, *spaghetti alla vongole*'mi bir kadeh beyaz şarapla birlikte yerken, piyasa yapan yanık tenli, kısa etekli genç kızları seyre-

debiliyordum. Hatta aralarından biriyle ahbaplık bile etmeye kalkışmış, boyumun ölçüsünü almıştım. Buradaysa iki çift laf edecek bir *mamma* bile yok. Manzara desen hiç yok. Napoli'nin sınırında bir yer. Adı Pazzcel, bir başka deyimle "Cehennemin Dibi". Dante'nin cehenneminden de beter. Yanardağın varlığından dolayı, cennet gibi görülen her yer, bir anda cehenneme dönüşebilir. Bunu akıldan çıkarmamak gerek. Bir süredir gözlem altında tutuyorlarmış Vezüv'ü. Her biri kendi çapında teknoloji harikası olan en duyarlı aygıtlarla soluk alıp verişlerini, en küçük titremelerini bile ölçüyorlarmış. Bu amaçla kontrol istasyonları kurulmuş yamaçlara. Behçet Necatigil, "Bir yerde her şey Pompei'nin son günleri" diye yazarken ne demek istiyordu acaba? Yaşadığımız bu çiğ çağa, bu "çok çiğ çağa" mı atıfta bulunuyordu, bir yıkımı mı haber veriyordu yoksa?

Dün San Sebastino di Vesuvio köyüne gittik, belediyenin düzenlediği bir etkinliğe katılmak amacıyla. Yanardağın eteğinde havadar bir yer. Öylesine havadar ki, 1944'te yanardağ patladığında lavların altında kalmış. Her şey, yüzyıllar önce Pompei'nin başına geldiği gibi, ansızın olmuş. Ve Capasso, "Akdeniz Laboratuvarı"nın kurucusu Michele Capasso'nun babası, yeniden var etmiş bir avuç küle dönen San Sebastino'yu. Köy şimdi, Pompei'nin harabelerini dolduran turist kalabalığından uzak, yamaçta tek başına dağın nabzını ölçmekle meşgul. Ve dünyanın en güzel manzaralarından birine sahip. Ama her an patlayabilir yanardağ, nefes kesen manzara bir anda kül yığınına dönüşebilir.

Vezüv tarih boyunca etkilemiş yakınında yaşayanları. Adı yörede hâlâ anlatılan masallara, efsanelere karışmış. Odysseus, Polyphemos'un adasına demir attı-

ğında, gemicilere dağın tepesinden kaya parçaları yuvarlayan tek gözlü canavar, Etna'nın dev yaratığa dönüşmüş suretiydi. İnsanoğlu açıklayamadığı, üstesinden gelemediği doğaya yenik düştükçe olağanüstü nitelikler atfetmeye kalkıştı ona. Yanardağlar Tepegöz oldu, fırtınalar Pegasos. Ve aşkın tehlikeli çağrısı Sirenlerin yarı kadın yarı balık gövdelerinde buldu karşılığını. Kadınların davetkâr bakışları Gorgonaların öldürücü bakışlarına dönüştü, Satyrosların şöleni şehvete.

* * *

Napoli'nin kenar mahallelerinde dolaşır, gün ışığının girmediği dar sokakların iki yanı boyunca sıralanan tek göz odalı evlerin *(hassa)* önünden geçerken, balkonlara asılı çamaşırların gölgesinde dinlenirken, çöp tenekelerinden yalnızca kedilerle farelerin değil, şiş karınlı, yalınayak başı kabak çocukların da paylarını aldığına tanık olurken, Curzio Malaparte'nin okuduğumdan bu yana yıllar geçmiş de olsa hâlâ unutamadığım *La Pelle* (Ten) adlı kitabı geliyor aklıma. İlk kez kısaltılmış biçimiyle ve Yaşar Nabi'nin çevirisinden *Can Pazarı* adıyla okumuştum bu kitabı, daha sonra Fransızcasını – Napoli'ye gelişlerimden birinde– yeniden ve aynı ilgiyle okudum. İlkinde duyduğum ürpertiyi, hatta dehşeti, diyebilirim ki fazlasıyla yeniden duydum. Yalnızca İkinci Dünya Savaşı ertesinde Amerikan askerlerinin üç kuruşa satın aldığı yoksul çocuklar, bir perdenin ardından kızlık zarını elleten bakireler, açlık ve aşağılama da dahil Napoli halkının çektiği acılar yoktur o kitapta, kentin olağanüstü betimlemeleri, boğucu atmosferi, hak etmediği bir yazgıya teslim oluşu da vardır. Örneğin gü-

neyden esen hamsin rüzgârı "çürümüş balık" ve "keçi peyniri" kokar. Akşama doğru genelevlerden gelen yanık et kokusu aşırı makyajlı, saçı başı darmadağın kadınların işgal ordusu askerlerine erkek çocukları iki, kızları üç dolara sattıkları "can pazarı"nın gürültüsüne karışır. Le Perdino di Santa Barbara'da cüce kadınlar dev zencilerle çiftleşir. Özellikle "sevişir" demiyorum, çünkü kapanın elinde kalan iğrenç bir can pazarıdır söz konusu olan, yalnızca fuhuş değil. Yazar dehşet görüntülerini betimlerken, nedense bu zavallı kadınlardan aşağılayıcı deyimlerle söz eder. Onları kurbağalara, bir duvarın çatlağından kıllı başlarını çıkaran örümceklere benzetir. Ve kendilerini yabancı askerlere satan Napoli kadınlar için şu satırları yazmaktan kendini alamaz:

"Orospuluk adeta övünç kaynağı, yurtseverlik işaretiydi. Erkek, kadın, burada herkes, yüzleri kızarmak şöyle dursun, içine düştükleri çirkeften onur duyar gibiydiler."

Malaparte'nin tanıklığı, cepheden dönüşte Capri'deki villasına gitmeden önce Napoli'de gördükleri gerçekten de tüyler ürperticidir. *Sangue* (Kan) adlı romanında kentin yıkıntıları arasında yaşam mücadelesi veren "küçük ateşlerin çevresinde diz çökmüş, eski bir gaz tenekesinin, bir tencerenin, bir yumurta tavasının, bir cezvenin içinde kaynayan suya bakan" açlardan ve sokakta yatan kir pas içindeki ihtiyarlardan söz etmez yalnızca; bombardımanlardan kaçıp yerin altına sığınmış, oradaki mağaralarda, kükürt buharları arasında soluk alıp vermeye çalışan insanları da anlatır. Bu korkunç cehennemde, inançlarından vazgeçmeden, Tanrı'ya isyan etmeden, kaderlerine boyun eğmişlerdir. Savaş boyunca sanki hiç kan akmamış, milyonlar yok

edilmemiş gibi, Aziz Januanius'un bir kapta korunan kanının zarar görmesi onları her şeyden, kendi akıbetlerinden bile daha fazla üzer. Savaş sonrasında Napoli, Pompei'nin uğradığı yıkımdan daha beteriyle karşılaşmış, deyim yerindeyse "yer ile yeksan" olmuştur. Caddeler enkaz yığınları, yanmış kamyonlar, parçalanmış rayların üzerinde terk edilmiş tramvaylar, atları ölmüş arabalarla doludur. En küçükleri anadan doğma, üzerlerinden paçavralar sarkan ince bacaklı, şiş karınlı, yalınayak başı kabak çocukların oynadıkları molozların arasından ceset kokuları yükselmektedir. Artık savaş bitmiştir ama yıkıntılardan ibaret Napoli'nin çilesi bitmemiştir. Soylularla zenginlerin terk ettiği kent yoksullara, dilencilerle orospulara, soygunculara kalmıştır. Ve bütün bunlara inat alabildiğine çekicidir doğa, deniz her zamankinden mavi, çok daha ferahlatıcı, yazarı ağlatacak kadar güzeldir:

"Deniz beni dertlendirdi, ağlamaya başladım. (...) Napoli'nin hür denizi, tuz ve biberiye rahiyalı rüzgârın okşayışı altında tatlı, hafif bir gürültüyle birbirinin ardında giden küçücük dalgalarla kıvrım kıvrım denizi."

Baudelaire bir şiirinde denizin teselli ediciliğinden söz eder. Napoli'nin tarihi, Pompei'nin son günlerinden beri şairin bu öngörüsünü kanıtlar gibidir. Kent yalnızca denizden değil, Malaparte'nin "zalim mavi" olarak tanımladığı gökyüzünün gaddarlığından da almıştır nasibini. Bu eşsiz denizin kıyısında, bu pırıl pırıl, mavi göğün altında ölümcül günler yaşanmış, büyük acılar çekilmiştir.

"Şimdi de Napoli'de, tam Napoli'de, Avrupa şehirlerinin en bahtsız, en aç, en çok alçalmış, en çok işkence görmüş şehrinde, Avrupa'nın en yürekler acısı şehrin-

de, 'kan' kelimesinin dindarca bir saygıyla, Napoli halkının 'ana, çocuk, Madonna, ekmek, İsa!' derkenki açık, saf sevimli, masum sesiyle, aynı masumluk, aynı saflık, aynı sevimli samimiyetle söylendiğini duyuyordum" diye yazar Malaparte. Ve adasına dönmeden önce kente duyduğu derin bağı şu sözlerle ifade eder:

"Nihayet sonuna gelmiştim yolculuğumun: Bu kelime benim son limanım, son istasyonum, iniş noktam, üzerinde insanların toprağına, medeni insanların yurduna dokunabileceğim rıhtımdı."

O günden bu yana çok sular aktı köprülerin altından. Malaparte'nin kenti bir "çirkef" batağı değil artık, bir "can pazarı" da değil. Ama insan yoksul mahallelerde dolaştıkça o günlerin geri gelebileceği duygusuna kapılıyor. Belli mi olur, bakarsınız sidik ve küf kokan o loş sokakların birinde cüce kadınlardan ya da bakire kız çocuklarından biri ansızın karşınıza dikilip hesap sormaya kalkışır. Bu kez fuhuş amacıyla değil, şehvet güdülerinizi köreltmek için elinizden tutar. Ya da yakanıza yapışır. Napoli yalnızca antik tarihiyle, Pompei genelevlerinden birinde bulunan, buradaki boş zamanlarımda yazmaya çalıştığım öyküde anlatmayı denediğim gibi erotik freskleriyle değil, yakın tarihindeki benzersiz fuhuş ortamıyla da cinselliği, ahlaki çöküşü çağrıştıran bir kent. Priapos'un hayaleti dolaşıyor her yerde.

Malaparte'nin kitabında, sefalet, bir pencereden ötekine gerili iplere asılmış çamaşırları yelken gibi dolduran rüzgâr, cüce kadınlarla satılık çocuklar yok yalnızca; birbirinden güzel, çok etkileyici doğa betimlemeleri de var. Doğanın yunup arınmış duruluğuna, çekiciliğine inat, insanoğlunun içindeki pisliğe dikkat çekmek istiyor yazar. Napoli'yi bir manzara ressamının pale-

tinde karılmış tüm renkleri ve eşsiz doğasıyla da yansıtıyor. Yaşar Nabi'nin çok kısaltılmış çevirisinde bu bölümler yer almıyor ne yazık ki. Daha sonraki yıllarda kitabın tümü eksiksiz biçimde dilimize çevrilmiştir umarım. İtalyanca adıyla *La Pelle*'nin okurda yol açtığı dehşet duygusunu, olumsuz izlenimleri biraz olsun dengelemek amacıyla yanardağ ve denizden söz eden bir alıntıyı paylaşmak istiyorum:

"Güneş batıyor, deniz Homeros'taki gibi şarap rengini alıyordu. Ama uzakta, Sorrento ile Capri arasında, sular, sarp yamaçlar, körfezin dibini kaplayan mercan ormanları denizden fışkırıyormuş gibi yavaşça kararıyorlardı. (...) Yağmur ve rüzgârla bilenmiş eski bir kemiği andıran Vezüv bulutsuz göğe doğru yalnız ve çıplak yükseliyordu. Bağrındaki lavı göstermek istercesine sönük bir pembeye bürünmüştü. Fildişi gibi parıldıyordu. Derken yumurtanın kabuğunu kırar gibi, kraterin ardından ay çıktı, akşamın mavi uçurumu ışığa boğuldu."

Malaparte'nin deyimiyle "akşamın mavi uçurumu"na Santa Lucia'da kaldığım otellerin terasından baktığım da oldu, Sorrento'daki odamın balkonundan Vezüv'e her sabah selam gönderdiğim de. Yanardağın püskürttüğü lavların altında kalıp kül olanları hayal ettiğim de. Napoli her gelişimde bir başka dünyanın kapısını araladı bana. Pandora'nın kutusunu burada, "Sorrento'ya Geri Dön"ü yazarken açtım. Ve bir daha, ne yazık ki, dönmedim Sorrento'ya. Dönüşlerim hep başka kentlere, başka denizlere, eski sevgililerime değil de, çağrısına kapıldığım başka kadınlara oldu.

1995-1999-2000-2015

Venedik'te kış

Venedik bellekte uyandırdığı kültürel çağrışımlarıyla, tarihten gelen görkemiyle, kanallar ağı ve *laguna*'dan oluşan coğrafyasıyla insanı büyüleyen bir kent. Birçok kez yolum düştü eski Serenissimo Cumhuriyeti'nin başkentine, hatta kısa süreler kaldığım da oldu. *Resimli Dünya* romanımı orada, kanala bakan karanlık ve dar bir bodrum katında, Marciana Kütüphanesi'nin masalarında, kimi zaman da Zattere Rıhtımı'ndaki manastırın küf kokan, rutubetli keşiş odalarından birinde yazdım. Sonra yıllar girdi araya, Venedik belleğimde hâlâ varlığını sürdürmesine karşın bir eski zaman düşüne, bir hayale, sabaha karşı gördüğüm tatlı ve karanlık bir rüyaya dönüştü. "Karanlık" diyorum, çünkü kötü aydınlatılan, geceleyin korkutucu bir heyula görünümüne bürünen, Yahya Kemal'in deyimiyle "uykularda yüzen" denizin yavaşça örttüğü bir kenttir Venedik. *Acqua alta*, yani suların yükselişi başladığında herkes evine kapanır. Ortalıktan el ayak çekilince hayaletlerin dansı başlar. Bu dansı, Venedikli ressamların renk alacasıyla harmanlayarak anlatmayı denedim romanımda, şimdiyse bir anımdan söz etmek istiyorum.

Kıştı. Kar alanlara, avlulara, çatılara, dar sokaklara birikmiş, küçük kanallar donmuştu. Bir dostumun yıl-

başı partisine çağrılıydım. Kent merkezine uzak mahallelerden birinde oturuyordu. Oraya yaya gitmek zorundaydım, çünkü *vaporetto*'lar çalışmıyordu, motor taksilerse kış tarifesine geçmekle kalmayarak hava muhalefeti nedeniyle fiyatları ikiyi katlamışlardı. Gondollara gelince, kara tabutlar gibi çoktan iskeleye bağlanmış, suyu donmayan geniş kanallar boyunca bir alçalıp bir yükseliyorlardı. Çaresiz, rıhtımlar boyunca yürümeye başladım. Köprülerden inip çıktım, bir köşede derin kuyuların sessizce beklediği alanlardan, karla kaplı, çıplak ağaçlı küçük parklardan, bıçak ucu kadar sivri buzların sarktığı sundurmaların altından geçtim. Yol uzadıkça uzuyor, Cannaregio'ya bir türlü ulaşamıyordum. Açık bir kahve bulsam hemen girip bir *grappa* içerek ısınmaya çalışacaktım ama yalnızca kahveler değil dükkânlar da kapalıydı. Palazzo'larda ışıklar yanıyor, tokuşturulan şampanya kadehlerinin sesi değilse bile hayali sokağa dek geliyor, giderek yavaşlayan adımlarıma sanki cesaret veriyordu. Dostumun evinde yanan şömine, güzel kadınlar, şampanya ve maskeli bir yılbaşı balosu bekliyordu beni, bunca zahmete katlanmaya, bu zemheride Venedik'i bir uçtan bir uca kat etmeye değerdi. "Ömrü oldukça yürür her yolcu / Varmadan menzile bir yerde ölür" diye mırıldanıyordum Yahya Kemal'in dizelerini; nedense Musset'nin, Aragon'un, Byron'ın ölümsüzleştirdikleri Venedik'te aklıma İstanbul'un "efsunlu güzellikleri"ni anlatan şairin imgesi düşüyordu. Onu Park Otel'in balkonunda Boğaz'a karşı tek başına demlenirken "şişman ve mustarip" görüyordum. Derken, Nâzım Hikmet'in deyimiyle "Osmanlı'nın son şairi"nin çekim alanına girmiş olmalıyım ki, bir evin duvarındaki kabartma yontular dikkatimi çekti.

Taş kabartmada sırtında yüküyle bir deve yürüyordu. Oysa ön ayakları kopmuştu hayvanın. Kim bilir ne zaman kanalın dibini boylamışlardı. Önden gelen deveci, kabartma yapılırken dönüp arkaya bakmış da, o an donup kalıvermiş gibiydi. Onun da dizden kopan sağ ayağı, deveninkiler gibi kanalın dibini boylamış olmalıydı. Deveye bir balya yüklenmiş, iki kocaman kayışla hörgüce sıkıca bağlanmıştı. Rıhtımın ucuna dek yürüdüm. Orada, duvarındaki tuğlalar görülen ev ile karla kaplı alanın bitiştiği köşede bir başka heykel daha vardı. Başında sarık, üzerinde kaftan, bir Osmanlının heykeliydi bu. Kapının yanındaki duvara mıhlanıp kalmış gibi hareketsizdi. Kapı ile pencere arasına sıkışmıştı sanki. Sol elinde bir kutu tutuyordu, sağ eli bilekten kırılmıştı. Topuklarına dek inen kaftanın içinde sarığı ve gür sakalıyla İstanbul'dan gelip burada yolunu yitirmiş bir Osmanlı tüccarına benziyordu. Az ileride, bu kez bir kaidenin üstüne konulup duvardaki yuvaya yerleştirilmiş, ilkinden daha kocaman sarıklı bir başka Osmanlının heykelini daha gördüm. O da, yolunu yitirmiş gibi şaşkındı. Çerçevenin içindeki FONDAMENTA DEI MORI yazısını okuyunca bir zamanlar burada Ortadoğu'dan ve İstanbul'dan gelen tüccarların konakladığını anladım. Onlardan biriymişim gibi bir duyguya kapıldım nedense. Dostumun yılbaşı partisinde maske takmak zorunluydu, günlerce düşünüp taşınmış, kendime uygun bir maske bulamamıştım. Sonunda, *Boğazkesen* romanının yazarı sıfatıyla bir sarık yakıştırmıştım kendime, ama balkabağı gibi başımın üzerine oturtup da el âleme rezil olmayı göze alamamıştım. Alelade bir maske vardı paltomun cebinde. Menzile vardığımda bu maskeyi takacaktım. Oysa Serenissimo Cumhuriyeti pekâlâ Osmanlı

giysilerine, sarık ve kaftanlara aşinaydı. Ne var ki devran değişmiş, gün dönmüştü bir kere, Venedik'teki Osmanlı izleri kaybolmaya yüz tutmuştu.

O gece yılbaşı partisinde sıradan bir maske taktım, Cem Sultan'ın bu kentten az ileride, kaftan ve sarığıyla büyük ilgi gördüğünü, hatta Cesare Borgia'nın bile Osmanlı giysileriyle portresini yaptırdığını ve talihsiz şehzadenin böyle bir kış günü, İstanbul'dan uzakta can verdiğini anımsayarak.

Şimdi düşünüyorum da, Italo Calvino'nun *Görülmeyen Kentler* adlı kitabında Venedikli tüccar Marco Polo'ya neden şu sözleri atfettiğini daha iyi anlıyorum:

"Belleğin imgeleri, sözcüklere dönüştüğünde, silinip giderler. Venedik'ten söz edersem onu tümüyle yitirmekten korkuyorum. Belki de, başka kentlerden söz ettikçe, onu yavaş yavaş yitirdim bile."

Uzun süre Venedik'i öbür kentlerden ayıran, bir bakıma benzersiz kılan şeyin ne olduğunu sordum kendi kendime, kesin bir yanıt bulamadım. XV. yüzyıldan bu yana hemen hiç değişmeden kalması mı? Suyla hemhal olması mı yoksa? Nice tarihsel kentler var dünyada, en az Venedik kadar eski bir mirasa sahip olan, İstanbul gibi imparatorluk başkentleri. Su İstanbul'un da ayrılmaz bir parçası, hatta temelidir. Orada da vapurla gidilir bir kıyıdan ötekine, yalılar Boğaz'ın sularında kendi suretlerine hayran dalgalanıp dururlar. Peki Venedik'i benzersiz kılan ne öyleyse? Büyük yazarların, yönetmenlerin ondan söz etmeleri mi, dâhi sanatçıların bu kenti bıkmadan, usanmadan çizip boyamaları mı? Şarkıcıların onun türküsünü söylemeleri mi? Eğer ölçü buysa Venedik Paris'le yarışamaz. Öyleyse neden, evet, neden benzeri yok Venedik'in? Bu soruya hâlâ bir yanıt bula-

bilmiş değilim. Bildiğim şu ki Lombard istilasından kaçan yerli halkın adacıklara sığınmasından bu yana, hatta çok daha önceleri, yalnızca yabanördekleriyle kurbağaların yaşadığı, uçan balıkların cirit attığı bu yörede, en azından bir tasarım, geleceğe yönelik bir imge olarak vardı Venedik. Sarayları böyle su içinde değildi belki, kilise ve çan kuleleri açık denizden bakıldığında görülmüyordu, ama bitki örtüsüyle deniz hayvanlarından oluşan bir yerleşim birimi bu eşsiz coğrafyada her zaman vardı. Venedik'i Venedik yapan önce coğrafyası, yani *laguna*'sıdır diyeceğim, tarih onun üzerine geldi, bir dantel gibi ev ev, saray saray, köprü köprü işledi örgüsünü. Zaman Venedik'i yavaşça oluşturdu su ve ışığın yardımıyla. Ya sonra? Sonra ressamlar geldi, Bellini'ler, Carpaccio, Tintoretto, Tiziano, Tiepolo ve Canaletto'lar, onların sayesinde biçim ve renge dönüştü kent. Yazarlar ona bir derinlik kattılar, mimarlar da. Giderek bir metafor oldu Venedik, sanıyorum benzersizliği bundandır. Yine Marco Polo'nun Kubilay Han'a anlattıklarına dönersek:

"'Şu kente benzeyen bir kent gördün mü hiç?' diye sordu Kubilay Han Marco Polo'ya. Ve yüzüklü elini imparatorluk kayığındaki yatağından dışarıya uzatıp kanalların üzerindeki kemerli köprüleri, mermer eşikleri suda yüzen görkemli sarayları, uzun küreklerin itmesiyle gidip gelen kayıkları, pazar yerlerine sepet sepet sebze boşaltan mavnaları, balkonları, taraçaları, kubbeleri, çan kulelerini, kurşuni *laguna*'nın üzerinde yeşeren bahçeleri göstererek.

'Hayır efendim' diye yanıtladı Marco Polo, 'böyle bir kent olabileceğini tahmin bile edemezdim.'"

Venedik günlüğü

27 Mart 1995

Yine bir yolculuğun eşiğindeyim. Bu kez ardımda sekiz aylık hamile, genç ve güzel bir kadın bırakıyorum. Ardımda, doğum öncesi hazırladığımız kızımızın yatağı, oyuncakları, –biraz gerçekçi olalım!– alt bezleri. Önümde büyülü bir kent, bir efsane. Venedik'e gidiyorum. Venedik'le ilgili imgeler, yol açtığı çağrışımlar (anılar demeyeceğim, çünkü bugüne dek yolum hiç düşmedi bu kente) öylesine çok ki, onları her zaman yaptığımın tersine, zihnimde çoğaltacak yerde azaltmalıyım.

Thomas Mann'ın ünlü romanından çok Visconti'nin filmi yer etmiş belleğimde. Ölümün eşiğinde yaşlı bir yazar olan Aschenbach'ın âşık olduğu sarışın delikanlı: Tatzio. Filmde, Mahler'in Beşinci Senfoni'sinin (her dinleyişimde başka bir keder veren Adagietto'nun) eşliğinde tabut benzeri, siyah bir gondol Aschenbach'ı dar kanalların labirentine sürüklerken o, rüzgârda uçuşan sarı saçlarıyla Lido'nun kumsalında yürüyor. Grand Hôtel des Bains'in önünden açık denize doğru. Yaz sıcağında pis kokan kentin sokaklarında, kolera suretine girmiş ölüm kol geziyor.

Carpaccio'nun tablolarını da Venedik'in vazgeçilmezleri arasında saymalıyım. Aziz Yorgo'nun öldürdüğü canavar, küçük kanatları ve korkunç ağzıyla gözümün

önünden gitmiyor. Doğu'nun kalabalık bir pazarında davul zurna çalan sarıklılar da. Ressamın yapıtını yerinde gördükten, onunla doğrudan tanıştıktan sonra, kendisiyle bir işim olacak.

Eski Venedik... Dukalar Sarayı ve Büyük Kanal'da, *palazzo*'lar boyunca, suyun üzerinden sessizce kayıp giden gondolların aslanlı bayraklarla dansı. Aragon'un intihara kalkıştığı bir otelin loş odası da düşüyor aklıma. O oteli bilmiyorum, arasam da bulamam sanırım. Ama şairin roman ve şiirlerinden anımsıyorum. Nancy Cunard'la Venedik'te yaşadığı aşkı, kıskançlıktan kaynaklanan acıyı da. Sonra.... Sonra daha eskilerden Musset: "Dans Venise la rouge / Pas un bateau qui bouge." Onun da George Sand'la yaşadığı, Venedik'te son bulan derin tutkuyu Galatasaray Lisesi'ndeki Fransız edebiyatı hocamızın anlattıklarından bu yana ezbere biliyorum. Biten aşkların kentine gidiyorum, ardımda yeni başlayan bir aşkı bırakarak. Bu aşkların izini sürmek amacında değilim. 1480 yılında İstanbul'a gelip Fatih'in portresini yapan Gentile Bellini'nin işlerini araştıracağım. Ardımda soğuk, yağmurlu Paris, önümde Venedik'te beni bekleyen, önceden kiraladığım küçük stüdyo. Belki kanala bakan bir oda, belki iç sıkıntımı dağıtacak geniş, güzel bir yatak. Derin uykuların habercisi.

Venedik'e ilk kez gidiyor olmam, kaynağını bu kent hakkında bildiklerimden alan bir meraka yol açıyor. Venedik üzerine yazılıp çizilmiş her şeyi öğrenmek istiyorum. Oysa kentin kendi gerçeğiyle tanışmalıyım, efsanesiyle değil. İkisini birbirinden ayırmak olası mı?

27 Mart 1995

Uçak inişe geçtiğinde pilot yolcuları uyardı. Emniyet kemerlerimizi bağlamak için değil, aşağıdaki "eşsiz manzara"yı seyretmemiz için. "Size dünyada eşi az bulunur bir renk şöleni sunuyorum" dedi, "işte *laguna*'da günbatımı!" Bulutlar dağılınca kızılla mavi karışımı, gerçekten nefes kesen bir manzarayla karşılaştım. Aşağıda Venedik, lambaları evlerin içinden yakılmış oyuncak bir kent gibi parıldıyordu akşam alacasında. San Marco Alanı'yla Dukalar Sarayı'nı hemen tanıdım. Eğilip bükülen, bir S biçiminde görünen Büyük Kanal'ı da. Sonra denizin un ufak ettiği, karaya dek sokulup yüzlerce adacığa dönüştürdüğü bölgeye doğru alçalmaya başladık. Kuleler, kubbeler, kırmızı çatılar, denizde karıncalar gibi devinen vapurlar geride kaldı. Uçağın tekerlekleri piste değer değmez güzel bir iklime, bir tatlı yalnızlığa doğru yelken açacağımı sezdim. Paris'ten havalanırken yakalandığımız fırtına burada güzel bir günbatımına bırakmıştı yerini. Tanımadığım bir kenti –üstelik Venedik'i– keşfetmenin heyecanı kapladı içimi.

Otobüsle Piazzale Roma'ya dek gelmem fazla zaman almadı. Şimdi bir kahvede Sylvie Mammie'yi bekliyorum. Portakal rengi otobüslerle ve kente saldırmaya hazırlanan turist kafilelerine bakarak. "Bir yaz günü geçtik Tuna'dan kafilelerle!" Bunlar da bir ilkyaz günü Venedik'e girecekler buradan. Kentin dar sokaklarıyla müzelerini, gondolları ve kahveleri dolduracaklar. Ve fazla bir şey görmeden, fotoğraflarını çektikten sonra, Mestre'deki otellerine dönecekler. Sylvie C.N.R.S.'den meslektaşım, onun stüdyosunda kalacağım bir süre. Uzmanlık alanı: "Venedik'te ünlenen Napolili kastrato-

lar." Hani çocuk yaşta hayaları burulduktan sonra şarkıcı olan güzel sesli çocuklar var ya, Farinelli gibi. İşte onlar.

28 Mart 1995

Dün gece simgelerle dolu karanlık bir ormanda dolaştım. Evet, karanlıktı Venedik. Bir ormanı andırmasa da, Baudelaire'in dizelerinin yol açtığı çağrışımlarla, benim gözümde öyleydi. Gizlerini ele vermemek için direniyordu. Eski evler, rutubetli duvarlar, ışık sızdırmayan kapalı kepenkler. Eğik çan kulelerinin kanallara düşen gölgesi. Uykuda yüzen karanlık pencereler. Arada bir geçen, içi neredeyse boş *vaporetto*'lar. Derken suya inen taş merdivenler. Yürürken, köprülerden geçip dar rıhtımlar boyunca ilerlerken, hiç beklemediğiniz anda, bir sokağın bitiminde bulanık su çıkıyor karşınıza. Yıllanmış, soğuk su. Bakanı her an derinliğine çekmeye hazır. Ya da su yükseliyor. San Marco Alanı'nı boydan boya kaplayıp sokaklara yayılıyor. *Acqua alta* dedikleri bu olsa gerek. Sylvie'nin uyarısı düşüyor aklıma: "Banyonun altındaki motor seni şaşırtmasın. *Acqua alta* başladığı zaman otomotik olarak çalışmaya başlar. Kanala pompalar suyu. Dışarıya çıkarken sakın elektriği kesme!"

Ölgün ışıkların aydınlattığı köprülerden geçtim. Su yeşil, bazen sarı, çoğu kez de kara, kapkaraydı. Evlerin cepheleriyse kırmızı. Portakala çalan, güzel mi güzel bir kırmızı. Her şey eskiydi. Ece Ayhan'ın deyimiyle "en eski adıylaydı" Venedik, tarihin derinliklerinde kalmış, çözülmeyi bekleyen gizleriyle bir labirentti. Sıva-

sı dökülen duvarlar, tek kemerli taş köprüler, kiliseler, terk edilmiş gibi karanlığa gömülmüş saraylar. Açık bir pizzacı bulana dek sokaklarda dolaştım. Ve dönüşte yolumu yitirdim.

Geceleyin, kanala bakan dar odamın geniş yatağında, uykuyla uyanıklık arası bir durumda, sesler duydum. Kalkıp pencereden dışarıya baktım. Bir gondol, içinde Japon turistlerle geçti. Gondolcu hasır şapkasını yüzüne yıkmış, gecenin karanlığında "O Sole Mio"yu söylüyordu. Derken bir şimşek çaktı. Karşı duvar, kanalın bulanık suyu, ıssız rıhtım aydınlandı. Aynı anda sağanak indirdi. Göz gözü görmez oldu dışarıda. Her şey bir anda silindi. Yatağıma dönerken Fellini'nin Casanova'sını anımsadım. Tümü Cine Citta'nın stüdyolarında çekilen o müthiş yağmur sahnesini. Ve *Casanova*'nın zindandan kaçarken Dukalar Sarayı'nın çatısında bir cambaz gibi, ölümle dirim arasında yürüyüşünü.

29 Mart 1995

Sabah uyandığımda basık tavanı gördüm önce, sonra kanala bakan iki pencereyi ardına dek açtım. Gün ışığı girdi içeriye. Pırıl pırıl, bulutsuz ilkyaz göğünün mavisini içime çekmek istedim. Karşı rıhtımın duvarı ve eski evin ön cephesi görüş alanımı iyice daraltıyordu. Gökyüzü bir avuç kadar ya var ya yoktu. Mavi, Tiepolo'nun göklerindeki mavinin kıvamındaydı. Dışarıya çıkar çıkmaz, kapının önünde durunca, gökyüzü kat kat açıldı üzerimde. Derin bir nefes aldım.

Fransız Konsolosluğu'ndan dönüşte bir *vaporetto*'ya bindim. Boğaziçi'nde, ring seferini yapan vapurdaydım

sanki. Ama camdan dışarıya bakınca yalıları değil Venedik saraylarını görüyordum. Bu güzel, eski yapıların adlarını ve öykülerini öğrenmeliyim. İşten dönen bir Venedikli gibi son durakta indim *vaporetto*'dan. Gökyüzünde parça parça, ak bulutlar hareket halindeydi. Onları Tiepolo'nun tavan fresklerinden biliyordum, kanalın yeşil suyunu Carpaccio'nun paletinden bildiğim gibi. Ama ne birinin ne ötekinin yapıtlarını gördüm henüz. Gentile Bellini'ninkileri de görmedim.

San Marco Alanı. Kubbeler, altın sarısı mozaikler, güvercinler, turistler, buralı olmayan bir kalabalık. Bir müze-kentteyim. Görüp gezmem gereken yerleri rehberden işaretliyorum. Caffè Florian'da, *cappuccino* ve Toscano eşliğinde. Bu iki sözcüğü de, Venedik günlerimin vazgeçilmezleri listesine yazıyorum. Az önce Büyük Kanal boyunca *vaporetto*'dan *palazzo*'lara bakıyordum. Bu iki sözcüğü de ekledim listeye. Eski sarayların her birinin kendine göre duruşu, albenisi, etki gücü var. Ama hepsi de kendi hüsnüne hayran, güzelliklerini suda seyreyliyorlar. Venedik "narsisik" bir kent. İstanbul gibi. Kentin içlerine doğru çürüyen, sıvaları dökülmüş kör duvarlar da var. Rutubetin her geçen gün biraz daha kemirdiği, yine Ece Ayhan'ın deyimiyle "drogmanlarıyla denize kayan bir kentte"yim.

30 Mart 1995

Tersaneye gittim bugün ama içeriye giremedim. San Marco Alanı'na döndüm yine, burası Roma'daki Piazza Navona gibi, kentin neresine gitseniz sonunda döneceğiniz bir yer. İstemeseniz de. San Marco Kilisesi'nin

mozaiklerini tüm ayrıntılarıyla not ettim, romanımda kullanmak amacıyla. Ama kilisenin içerisinden çok dışarısı ilgilendiriyor beni. Caffè Florian örneğin ya da rıhtımda, dalgaların hareketiyle bir alçalıp bir yükselen gondol kalabalığı. Bu kalabalık, turist kalabalığından farklı biraz, bir örnek giyinmişler, yastalar sanki. Hepsi, yas tutar gibi siyaha bürünmüş.

Accademia'da bir resim ziyafeti çektim kendime. Aklıma yemek yemek bile gelmedi. Zaten öğleyin ayakta bir sandviç, otururum yanında bir de beyaz şarapla yetiniyorum. Akşam başka elbette, yemek de, şarap kadehleri de çoğalıyor. Gentile Bellini'nin tablolaları en dipteki salondaydı. Fatih'in portresini yapan ressamla buluştum sonunda. Her iki tablosunu da uzun süre inceledim. Yorum yapmayacağım burada. Meraklısı, eğer becerip de yazabilirsem, yayımlandığında romanımda okur.

Çıkışta sokaklara vurdum kendimi. Rıhtım demek daha doğru olacak, evet, rıhtımlara vurdum kendimi. Eski yapılarla küçük kahve teraslarının çevrelediği alanlara da çıktığım oldu ama çoğunlukla kentin dolambaçlı kanalları boyunca yürüdüm. Ve rıhtımlardan ayrılıp sokaklara daldığımda yolumu yitirdim. Şimdi Correr Kütüphanesi'nde bu satırları yazarken yorgunum. Gün boyunca dolaştığım kentin izlenimleri zihnimde hora tepiyor. *Vaporetto*'lar gondollarla köşe kapmaca, gondolcular turistlerle körebe oynuyor. Bu kütüphane müthiş, aradığım ne varsa bulabileceğim bir yer. Ama asıl iş, aramadıklarımı bulmak. Roman, bir tasarı olmanın ötesinde, araştırdıkça vücut bulacak gibi. Önceden planlamak pek işe yaramıyor. Yine de, plansız ilerlemek zor. Yanlış anımsamıyorsam Başba-

kan Çoban Sülü, "Bize plan değil pilav gerek" demişti, beş yıllık kalkınma planına atıf yaparak. Evet, en iyisi pilav. Karın doyurur hiç değilse. Resim karın doyurmuyor. Göz doyuruyor ama, hele Gentile'nin kardeşi, asıl dâhi ressam Giovanni Bellini'nin Madonna'ları. Çoban Sülü, "Yürümekle sokaklar aşınmaz" da demişti. Haklıymış. Venedik'in sokakları yürümekle aşınmıyor. Rıhtımları da.

Correr'de gece geç vakte dek çalıştım. Erken kapanmaması isabet. Eve döndüğümde, çiğ jambonlu sandviçimi kemirirken derin bir yalnızlık duydum. Daha iyisine layık olduğumdan değil, bir köşede kendi akıbetime bırakılmışlığımı, geniş yataktaki yalnızlığımı paylaşacak kimse olmadığı için. Ama böyle olması gerekiyor kuşkusuz. Yoksa Kafka, durduğu yerde yazarlara bekârlığı önermezdi.

1 Nisan 1995

Bu pırıl pırıl, mavi gökyüzü 1 Nisan şakası değil, gerçek. Orta yeri akça pakça, kenarları çivit mavisi bir bulut, bir yalnız bulut, gitti gider. Santa Maria Formosa Alanı'nda bir kahvenin terasına oturmuş düşünüyorum. Önce, bu alanı Venedik'in öbür alanlarından daha fazla sevdiğimi söylemeliyim. Tam karşımda bir *campanile*, yani çan kulesi göğe yükseliyor. Buluta değdi değecek. Öyle dimdik, görkemli. Oysa bu kentteki çan kulelerinin çoğu eğik. Temelleri kemiren su nedeniyle olmalı. Böyle giderse çan kuleleri yıkılmayacak yalnızca, saraylar, mermer sütunlar, kristal avizeler, kilise duvarlarıyla yüksek tavanları süsleyen Veronese ve

Tiepolo'lar da, geçmişin bütün ihtişamıyla birlikte denize kayacak. Ama şimdi her şey sakin, kendi halinde. Kulelerde tehlike çanları çalmıyor. Çanlar, bu tehlikenin her geçen gün biraz daha yaklaşmasına karşın, Venedik için çalmıyor.

Çan kulesine bitişik kilise, dik ve eğri çizgilerin kesiştiği kırmızı kiremitli çatının orta yerindeki küçük kubbesi, kubbenin üzerinde yerküreyi simgeleyen yuvarlak topu ve yıldızı, ön cephenin yukarısındaki taş heykelleriyle alanı çevreleyen öbür yapılardan ilk bakışta ayrılıyor. Sağda, yer yer çürümüş, kapalı tahta kepenkleri ve çatıdan göğe yükselen huni biçimindeki iki taş bacasıyla üç katlı, eski bir saray yavrusu var. Sıvanın döküldüğü yerden, ön cephenin tuğlaları görünüyor. Benzeri birçok saray gibi belli ki bunun da içinde oturan yok. Kim bilir hangi önemli aileye aitti. Kimler doğdu basık tavanlı odalarında, alt katın mahzenlerinde kim bilir hangi ürünler depolandı, yıllar, yüzyıllar boyunca. Kemerli, küçük sütunların süslediği ön balkona kimler çıkıp alana, alanın öbür ucundaki dar kanalın iki rıhtımını birleştiren taş köprüye –belki de alanı çevreleyen alçak yapıların kırmızı kiremitli çatılarının ötesinde uzayıp giden kente– baktı. Gün görmüş bir yapı, bir saray belki, ama Büyük Kanal boyunca sıralanan saraylar kadar çekici değil. İçinde nice gizleri, ölüm ve dirimleri sakladığı ve kendini hiçbir zaman tümüyle ele vermeyeceği ilk bakışta belli oluyor.

Venedik! İnsana daralma duygusu veren sonsuz kent! Adaları, köprü ve rıhtımları, taş kiliseleri, alanları, köhne duvarlarıyla kendi içine kapanan –oysa bir zamanlar nice ülkeye hükmü geçmiş, güçlü deniz devleti, Akdeniz'in en büyük ticaret limanlarından biri– hal-

kının yavaş yavaş terk ettiği, sarayların, evlerin giderek boşaldığı, Amerikalı zenginlerle turistlere kalmış müze-kent!

Santa Maria Formosa Alanı'nı çevreleyen ve buraya hiç yakışmayan bir yapı daha var. O da eski ama saraya oranla bir hayli bodur. Çatısı bahçeye dönüşmüş. Taş korkuluğun ardından saksılar, bitkiler görünüyor. Pek alışılmadık bir manzara. Venedik'te yeşili görebilmek için taşın egemenliğinin dışına çıkmak, yakın adalardan birine, Lido ya da Torcello'ya dek uzanmak şart. Çatıdaki bahçenin hemen altındaki, cephesi oturduğum kahveye dönük, kestane rengi yapı, tarihle alay eder gibi günümüzü anımsatıyor: "Partito Democratico Sinistra."

Güneş iyice ısıtmaya başladı. Akdeniz'de nisan güneşi ısıtır, temmuz güneşi bunaltır, ağustos güneşiyse yakıp arıtır. Peki burası Akdeniz mi? Adriyatik kıyısında olsak da bir bakıma öyle sayılır. Gentile'nin öyküsü yavaşça biçimleniyor kafamda. Anlatının tüm yükünü taşıyan, sanat tarihi profesörü Kâmil Uzman'ın Venedik yolculuğu da. Gentile Bellini, bugün kardeşi Giovanni'nin gölgesinde kalmış olsa da, Dukalar Sarayı'nın resmi sanatçısıymış yaşadığı dönemde. İstanbul'a da, kardeşi değil, o gönderilmiş. Tablolarının çoğunu İstanbul dönüşü çizip boyamış. Geniş boyutlu, gerçekle bire bir örtüşmeyen bir mimari doku çerçevesinde kalabalık grupları tasvir eden yapıtlar. Adları da kendileri gibi oldukça uzun. "San Lorenzo Köprüsü'ndeki Haçın Mucizesi" (1501) ya da ölümünden sonra kardeşi Giovanni'nin bitirdiği ve Aziz Markos'un İskenderiye'deki vaazını tasvir eden "Aziz Markos'un İskenderiye'de Vaazı" (1507) gibi. Her iki tablonun yapılış öyküsü üzerine ilginç şeyler okudum Correr'de.

Ressam ilk tabloda, üç ayrı zamanı tek bir mekânda toplamış. Ayrı zamanların ipuçlarını tablodaki gerçek kişiler veriyor bize. Önce sağ alt köşede kendi ailesi: baba Jacopo, oğulları Gentile, Giovanni ve Niccolo, onun ardındaysa damat Mantegna. Baba ve damat da dahil, bir aileden dört büyük ressam çıkaran bir kentteyiz. Sol alt köşedeyse Kıbrıs'a gelin gidecek Caterina Cornaro. İkinci tablo daha da karmaşık bir mekân düzenlemesinin ürünü. Bellini'nin bitiremediği bu tablonun figürlerinden, San Marco Alanı'yla tümüyle hayal ürünü bir Doğu kentinin karışımından yola çıkarak, geriye dönüşlerle ressamın yaşamöyküsünü mü anlatsam, yoksa iki kardeşin dayanışmasını ön plana çıkarıp Giovanni'nin işlerini de katsam mı anlatıya? Ya da, en uygunu bu olacak sanırım, anlatının eksenini yalnızca Gentile'nin İstanbul yolculuğu üzerine mi kursam? O zaman, Kâmil Uzman'ın Venedik yolculuğuna karşılık, ondan beş yüzyıl önce, ama bu kez ters yönde, Batı'dan Doğu'ya yapılmış bir yolculuk seçeneği önermiş olurum. Her iki yolculuk da, Venedik-İstanbul ekseninde, ressam ve modelinden yola çıkarak (Gentile-Fatih), uygarlıklar çatışmasına değil, buluşmasına vurgu yapabilir.

Babası ve eniştesi Mantegna'yla yürüttüğü yakın işbirliğinin, Gentile'nin kişiliğini bulmasını geciktirdiğini okudum bir yerde. Otuz beş yaşına dek yoksul ve ikinci sınıf bir sanatçı olarak kalmış. Duka Foscari'nin portresi belki yeteneğini kanıtlıyor ama teknik açıdan henüz yeterli olmadığını da gösteriyor. Bu açıdan İstanbul yolculuğu çok önemli bir dönemeç sanat yaşamında. Ressamın en önemli özelliği kalabalıkları özgün bir mimari dokunun içine yerleştirmesi. Bir de, giysilerin çi-

zimindeki renk bolluğuyla ayrıntıların özenle, kılı kırk yararcasına, bir minyatür ustasının elinden çıkmış gibi işlenmesi. Ressamın sanatı sokağa çıkardığı da söylenebilir. İsa tasvirlerine, Madonna'lara önem vermeyerek, Rönesans resmine temiz hava aldırdığı gerçek bir olgu.

Santa Maria Formosa Alanı'nda bir gazete bayii ve kan kırmızısı portakallarla yemyeşil elmaların sergilendiği bir manav da var. Çan kulesinin çeşmeye vurdu gölgesi. Güneş buluta girdi. Birden gondolcuları gördüm. Gondollarında, sırık başında değillerdi. Siyah giysileri ve hasır şapkalarının kenarında uçuşan kırmızı kurdeleleriyle grup halinde önümden geçtiler. Onların işi ve hayatı hakkında da bilgi edinmeliyim.

5 Nisan 1995

Sis bastı birden. Kubbeler, çan kuleleri, köprüler silindi. Kocaman, kırmızı ve yuvarlak bir güneş kaldı yalnızca. Batmadan önce sanki denizde yol alıyor. Neredeyse Turner'ın bir tablosuna girip orada batacak.

Marciana Kütüphanesi'nden çıkışta, solda, kemerli galerinin altında bir kahve var, Dukalar Sarayı'nın tam karşısında: Chioggia. Piyano çalınıyor. Dışarıdaki masaların az berisindeki taş zemine koymuşlar piyanoyu. Ezgiler, denize karşı, kafamın içinde dönüp duran imgelere –resimlerle haşır neşir olduğumdan bu yana peşimi bırakmayan, uykularımı bölen tablolara– Bellini kardeşlerin, çırakları Carpaccio'nun, damat Mantegna'nın paletlerindeki renk denizine karışıyor. Uzun süre oturdum Chioggia'da. Kulak dinle-

mek, göz seyretmek içindir ama burada, Venedik'te gözle dinleyip kulakla seyretmek de olası. Nasıl mı? Şöyle: Marciana'da gün boyu sanat tarihi kitaplarına dalmış, dünyayı unutmuşsanız, çıkışta bir piyano Chopin'in bestelerini çalıyorsa, seslerle görüntüleri birbirinden ayırmakta güçlük çekebilirsiniz. Zihninizdeki renkler ve notalarla sarmaş dolaş, bir başka dünyaya doğru rıhtımdan demir alabilirsiniz.

Bir numaralı *vaporetto*'dayım. Büyük Kanal boyunca, tüm iskelelere uğrayarak, Piazzale Roma'ya doğru gidiyoruz. Gidiyoruz ama bu gidişle karanlık çökmeden varmamız mümkün görünmüyor. Her iskelede inip binenler, çımacıyla sohbeti derinleştirenler var çünkü. Bunlara turistler de dahil, Venedik'te yaşayan yabancılar da. Venedik'in asıl sakinleri nerede bilmiyorum, onlarla da bir fırsat bulup tanışmak isterdim. Bu uzun yolculuk bir hayat yolculuğuna dönüşmeden bitecek gibi: Sahi bugün doğum günüm. Kırk dördümü bitirdim ve çok yakında baba olacağım.

9 Haziran 1995

Kızımın annesi geldi bugün, bebeği anneanneye bırakıp. Onunla Venedik'i geziyoruz. Ev sahibiyim burada, yani Z'ye kenti gezdirmekle yükümlüyüm, yoksa Venedik'te bir ev edinecek kadar param yok. Olsaydı keşke. Önce Büyük Kanal'dan San Marco'ya gittik, bir numaralı *vaporetto*'ya binerek. Arka güvertede kimseler yoktu. Kanal ikimizi de dibine çekiyormuş duygusuna kapıldım. Orada bizi bekleyen biri vardı sanki, bir ölü. Leyla'nın babaannesi olabilir, üç yıl önce yitir-

diğim anneciğim el ediyor bana. Adını taşıyan torununu göremeden veda etti dünyaya. Şimdi bizi, geliniyle beni yanına çağırıyor. Venedik suda yatan ölüler kenti, belki ondan. Aynı zamanda maskeler kenti, zaten ölüm de, maskesiyle dolaşıyor aramızda. Oysa karnaval biteli çok oldu. Venedik, coğrafyası gereği, değişken yüzlerin, hayal ve hayaletlerin cümbüşüne o denli uygun ki, "maske" denilen nesnenin buradan çıkıp dünyaya yayılmasına şaşmamak gerek.

Dönüşte, elli iki numaralı *vaporetto*'nun arka güvertesinde yine kimseler yoktu. Limanda demirli bir değil iki araba vapuru vardı. Samsun ve Ankara. Bir zamanlar Akdeniz limanlarını dolaşan, babamı Şefik Kaptan yönetiminde Marsilya'ya dek götüren ünlü Ankara vapuru düştü aklıma. Deniz Yolları'nın en büyük gemisiydi. Avrupa görmüşlerimizin dilinden düşmeyen bir efsaneydi. Bunlar öyle değil. Avrupa'da yaşayıp çalışan vatandaşlarımızı, arabalarıyla birlikte Türkiye'ye taşıyorlar. Onlar da, Gentile Bellini gibi, ters yönde yapıyorlar aynı yolculuğu.

Dün Z'yle Lido'da dolaştık. Sakin bir ada. Ağaçların gölgesinde, cadde boyunca Bucintoro Alanı'na dek yürüdük. İki yanda bahçeli köşkler sıralanıyordu. Çam kokuyordu her yer. Venedik'te bir ıhlamur ya da herhangi bir ağaç kokusu duymak neredeyse olanaksız, oysa burada ağaç, dolayısıyla kokusu da var. Grand Hôtel des Bains'de, Thomas Mann'ınki de dahil burada konaklayan yazarların hayaletlerinin dolaştığı salonda, bir kahve içtik. *Venedik'te Ölüm*'ün yazarının bu otelde kaldığını, dilerse geceyi burada geçirebileceğimizi söyledim Z'ye, pek oralı olmadı. Thomas Mann'ınki kadar iyi olmayacağını bilse de, Venedik üzerine benim de bir

roman yazdığımdan haberi vardı oysa. Ama çalışmamın ilerleyip ilerlemediğini sormadı bile. Hiçbir şey sormadı. Kızımızın, babasını fazla görmeden büyüyeceği endişesine mi kapılmıştı acaba?

Kahveden sonra, son *vaporetto*'yu beklerken, iyi ki Grand Hôtel des Bains'de kalmadığımızı, kalsaydık Gustav von Aschenbach ile Tadzio'nun hayaletleriyle sabaha dek koşmaca oynayacağımı düşündüm. Z, Polonyalı delikanlının maskesini taşıyor olacaktı, bense Aschenbach'ın, yani bir ayağı mezardaki yaşlı yazarın.

12 Haziran 1995

Campo dell'Arsenale. San Marco'nun kalabalığından, gürültülü deviniminden uzak, maltataşı döşeli küçük bir alan. Tersanenin girişinde, soldaki küçük kahvenin yeşil tenteleri altında bir masaya oturmuş, eski Venedik'i hayal ediyorum, önümde yükselen tuğla duvarların ardındaki havuzlarda inşa edilen kadırgalarla kalyonları.

Aslında turist kalabalığından kaçıp sessiz bir alana sığınmak öylesine kolay ki Venedik'te. Ben de bu sığınışlara sığınıyorum fırsat buldukça. Böyle kuytu kahveleri seviyorum.

Tersanenin girişini Mora'dan getirilmiş aslan heykelleri bekliyor. Sağdaki diz çökmüş, soldaki her an saldırmaya hazır, iki şirin aslan. Birkaç mermer basamakla ulaşılan demir parmaklıklı kapıdan giriliyor tersaneye, ama giriş yasak. Ne tuhaf, hâlâ askeri bölge burası, yüzyıllar sonra bile; Dante'nin yazdıklarından ya da Fransa elçisi Philippe de Commynes'in anılarında

okuduklarımızdan söz etmiyorum; Napolyon ordularının çökerttiği Serenissimo Cumhuriyeti'nin Avusturya egemenliğine geçtiği XVIII. yüzyılın sonundan bu yana, tersane askeri özelliğini yitirmemiş. Kuruluş tarihiyse XII. yüzyıla dek gidiyor. Dante *İlahi Komedya*'nın "Cehennem" bölümünde, burayı kaynayan ziftin egemenliğinde karanlık bir yer olarak tasvir ediyor: "Venedik tersanesinde kışın kaynayan çamur / kalafata çekilen tekneleri onaran zift gibi (...)"ydi diyor, "Malebolge"nin derin uçurumlarından söz edeken. Tersanede çalışan işçileri de, haksız yere cehenneme mahkûm etmiş oluyor böylece.

Motor taksilerle gondolların, *vaporetto*'larla özel yatların git gelinden uzakta, giriş kapısının iki yanından yükselen tuğla kuleleriyle sakin bir kanalın ucundan başlıyor tersane. Sağdaki kulede güneş saati ve bir arma, soldakinde, yaldızlı mavi zeminde Romen rakamlarından bir saat var. Kadranı mavi beyaz, yelkovanla akrebi sarı. İkisi de durmuş. Ve karşıdaki tuğla duvara açılmış demir parmaklıklı pencerenin yanında Dante'nin büstüne bir güvercin konmuş. Arada bir, deniz subaylarını taşıyan askeri motorlar giriyor içeriye, kanalın durgun suyunu dalgalandırarak havuzlara doğru gözden yitiyorlar. Birden Saint-Nazaire düşüyor aklıma. Orada buradakinden çok daha büyük, dev gemilerin inşa edildiği bir tersane vardı. Yabancı Yazarlar Evi'nin balkonundan, Loire Irmağı'yla okyanusun birleştiği yerde yol alan gemiler görünürdü. Engine açılmadan önce asma köprünün altından geçerlerdi salınarak. Onlar, uzak ülkelere demir alma özlemiyle yanıp tutuştuğum günlerin tanığıydılar. Saint-Nazaire yüzyıl başında modern zamanların Batı'ya açılan limanıy-

dı, Venedik'se ortaçağda Batı'mn Doğu'ya açılan limanı oldu. Marco Polo'yu Çin'e götüren gemi, Karadeniz'e buradan yelken açtı. Bu tersanede inşa edilen kocaman kıçlı, üç sıra kürekli ticaret kalyonlarıyla Venedik, Doğu Akdeniz ticaretine damgasını vurdu. Yine burada, marangoz loncasıyla gemi işçilerinin alın teri göz nuruyla yapılan savaş kadırgaları İnebahtı'da Osmanlı donanmasını perişan etti. Sadrazam tarafından, "yerine daha gürünün çıkacağı, kesilen bir sakal" olarak tanımlanan bu yenilginin korkunç ayrıntılarını az ilerideki Dukalar Sarayı'nın duvarlarında görmek mümkün. Diyeceğim, tersanenin hızla gelişip iki ayda yüz kadırga yapabilecek kapasiteye ulaşmasında Türklerin büyük payı olduğu bir gerçek. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı devleti Doğu Akdeniz'de yükselen bir güç olmasaydı, Venedik Cumhuriyeti de gemi yapımına bu kadar önem vermezdi.

Hava yağmurlu ve soğuk. Tentelerin altında, üzerimde kısa kollu gömlekle oturuyor ve üşüyorum. Sabah, kapalı havanın, her zamanki gibi öğleden sonra açacağını ummuştum. Ne iyimserlik! Ama Venedik'te, özellikle hava konusunda, iyimser olmak gerekiyor, eğer bunalıma girmek istemiyorsanız. Nisan ayı boyunca, güzel havalarda kapandığım Marciana Kütüphanesi'nin çıkışında, Gran Caffè Chioggia'nın terasında içtiğim şarapların etkisiyle iyimserliğe kapıldığım oluyordu, piyanonun ezgileriyle hayallere kapıldığım gibi. Ama ağır basan, alıp götüren, Venedik'e özgü bir melankoli, derin bir kederdi. Sonra, San Zaccaria İskelesi'nde vapur beklerken açık denizden içime işleyen rüzgâr bana güzel günlerin henüz gelmediğini anımsatıyordu. Neyse ki şimdi yazın eli kulağında. Ama yaz Venedik'te en güzel mevsim değil.

14 Haziran 1995

Dün gece dolunay vardı. Dışarıda dolaşacağıma Querini Stampalia Vakfı'nda geç saate dek çalıştım. Romanın konusu tam bir gayya kuyusu. Deştikçe derinleşiyor. Dibini hiçbir zaman bulamayacağım sanki. Kütüphaneyi küçük alana bağlayan, vakıf halka açılınca sonradan eklendiğini öğrendiğim tahta köprüyü geçip San Zaccaria'ya doğru dar sokaklara saptığımda ay batmak üzereydi. Bu saatlerde rıhtım ıssız, kanal hareketsizdi. Tek bir ışık bile yoktu pencerelerden sızan. Kapalı ve karanlıktılar. Istria taşından cepheler ve çürümeye yüz tutmuş tuğla duvarlar boyunca yürüdüm. Kanalda gondollar yoktu. Ama küçük kayıklar vardı kimsenin uğramadığı iskelelere bağlanmış. Birini çözüp bu kuytu yerden uzaklaşmak geldi içimden. Her şeyi, Paris'te bıraktığım eşimle bebeği, romanı, Bellini'lerle Kâmil Uzman'ın paralel yürüyen öykülerini, İstanbul'la Venedik'i, geçmişle geleceği, her şeyi unutup karanlık suyun üzerinden kayıp gitmek meçhule doğru. "Meçhul" dediğimiz şey de ölüm olabilir ancak, başka meçhul kalmadı. Ayın da gizlerini çözdük, uzayın da. Ama insanoğlunun ruhuna her zaman nüfuz edebildiğimiz söylenemez. Hele bir kadının ruhuna. Kâmil Uzman, romanda kendine göre deniyor bunu ama beceremiyor. Hayatına pek çok kadın girmiş, ne var ki hiçbiriyle doğru dürüst bir ilişki kuramamış. Acaba kime benziyor bu yönüyle?

Son vapura yetiştim. Giudecca'yla Zattere Rıhtımı arasındaki geniş kanalda yol alırken, bu vapurun arka güvertesinde değil de bir kayıkta tek başıma olsaydım ne yapardım diye düşündüm. Öte yakaya mı geçerdim,

bir başka iskeleye yanaşıp yeni bir hayata mı başlardım yoksa?

Piazzale Roma'ya giden kanala girdiğimizde yavaşladık. Son yolcu bendim. Kaptan ve çımacıyı da sayarsak üç kişiydik vapurda. Ama bana yalnız, yapayalnızmışım gibi geldi. Son yolcu olmak... Belki ürkütücü biraz, hatta kederli. Ama o kayıkta tek başına olmaktan iyidir yine de. Nâzım Hikmet'in "Son Otobüs" şiirinden bazı dizeler düştü aklıma: "Gece yarısı. Son otobüs / Biletçi kesti bileti. / Beni ne kara bir haber bekliyor evde / ne rakı ziyafeti. / Beni ayrılık bekliyor. / Yürüyorum ayrılığa korkusuz ve kedersiz. / İyice yaklaştı bana büyük karanlık. / Dünyayı telaşsız, rahat / seyredebiliyorum artık." Son vapurda benzer duygular içindeyim. Ama Nâzım yolun sonuna geldiğinin bilincindeydi, bense "Dante gibi yolun ortasında"yım henüz.

Eve geldiğimde bir *Stabat Mater* koydum kasetçalara. Kastratonun sesi –o ne erkek ne dişi ama çok ince, çok güzel ses– odayı doldurdu. Notalar tavandan yatağa, duvardan pencereye vurmaya başladılar kendilerini. Açsam, Venedik gecesini yasa boğacaklar. Bir avuç *tortellini* kaynatıp yedim, üzerine rendelenmiş peynir koyarak. Sonra, kepenkleri kapatırken, karşı evin iskelesine bağlı bir kayık gördüm. İçi su doluydu. Boyası aşınmış, teknesi şişmiş, batmak üzere bir kayık. Kepenkleri kapatıp soyundum, yatağa uzandım. *Stabat Mater* de tam o sırada durdu. Oğluna ağlayan Meryem düşümde Kâmil Uzman için ağlamaya başladı.

15 Haziran 1995

Giudecca'da bir kahvedeyim. Bu kez kanalın öbür yakasından bakıyorum kente. Burası da Venedik sayılır. Ama merkeze uzak biraz, yani San Marco'nun neredeyse tam karşısında. Arada su var. Zaten Venedik'te iki sokak, iki rıhtım, iki köprü arasında da her zaman bir suyolu, bir kanal var. Bu duruma alışamadım hâlâ. Giudecca'dan San Marco'ya yayan gidemeyeceğime göre merkezden uzaktayım demektir.

Soldan sağa doğru kent uzayıp gidiyor, hem yakın hem uzak. Adına aldanarak Yahudilerin bu adaya yerleştirildiklerini düşünmüştüm, yanılmışım. Yahudiler Ghetto'da yaşıyorlarmış, buranın adı da, büyük bir olasılıkla "hükümlüler" anlamında *zudega*'dan geliyormuş. Aslında *ghetto* sözcüğü de İtalyanca, demek ki Yahudiler ilk kez Venedik'te ayrımcılığa tabi tutulup sınırları belli bir mekâna kapatılmışlar. Yahudi topluluğunun geceleri ve dinsel bayramlar sırasında, yaşadıkları mahalleden (Ghetto'dan) çıkmaya hakları yokmuş. Rehbere bakılırsa bir yasa, "Ghetto'da, köprüyle karşı rıhtım arasına Hıristiyan nöbetçiler yerleştirilmesini ve gece yarısından şafağa dek kapatılacak iki kapı yaptırılmasını" öngörüyormuş. Yahudilerin kendi mahallelerinde özerk bir yönetime sahip olmalarına karşın, diğer Venedik vatandaşlarından ayırt edilebilmeleri için, özel giysiler taşımaları da gerekiyormuş. Sarı-kırmızı şapkalar örneğin. Ne güzel, Galatasaray taraftarları gibi, diye de düşünülebilir ama bu konuya ironiyle yaklaşmak bile yasak günümüzde. Visconti'nin unutulmaz filmi geliyor aklıma. *Venedik'te Ölüm* değil, hayır. Bu günlükte *Venedik'te Ölüm*'den çok söz ettim. Ye-

ri gelirse yine dönerim yaşlı yazarla Polonyalı delikanlının platonik ve karşılıksız aşklarına. Bu kez *Senso*'daki (Türkiye'de *Günahkâr Gönüller* adıyla oynanmıştı), Kontes Livia'nın yasak aşkını anımsıyorum. Kontesin Ghetto'nun taş döşeli alanlarını telaşlı ve korkak adımlarla geçip sevdiği adama gidişini. Bir zamanlar insan kaynayan, gün boyu dükkânları, gece tiyatroları dolduran mahalle sakinlerinin güvercinlerin arşınladığı boş alanda durup ayaküstü konuşan birkaç gölgeye dönüştüğü o sahne, yönetmenin yıllar sonra çekeceği *Venedik'te Ölüm*'ün kolera salgını gibi yer etmiş belleğimde. Günümüzde kolera yok artık, ama Yahudi düşmanlığı hâlâ kol geziyor.

Bu yıl, UNESCO'nun girişimiyle, "Hoşgörü Yılı" ilan edildi. Farklı olanı, kendine benzemeyeni kabul yılı da diyebiliriz. Hepimizin ötekini kabullenmeye, onunla birlikte ve sevgiyle yaşamaya her zamankinden daha çok gereksinimi var. Buna hoşgörü değil de, René Char'ın ünlü dizesindeki gibi "birlikte varoluş" da diyebiliriz. Hoşgörü deyince ister istemez ötekini kabullenme, bir bakıma ona katlanma zorunluluğu geliyor akla. Oysa tam tersine, ötekinin farklılığı bir zenginlik olarak algılanmalı. Hoşgörü (tolérance) sözcüğünün bu olumsuz çağrışımına katılmayan Valéry, Fransızcada "buluşma evi" anlamına gelen *maison de tolérance*'a atıfla, "hoşgörü için özel evler var" demişti. Venedik'te artık onlar da yok, Ghetto'nun olmadığı gibi. Kentin ünlü buluşma evleri resimlerde, romanlarda kaldı. Şimdi fahişeler Mestre'de icra ediyor dünyanın en eski mesleğini. Bir kuytuda ayakta ya da arabada. Nereden mi biliyorum? Gündüz çok ciddi bir sanat profesörü olan, kitaplıklarda dirsek çürüten Kâmil Uzman'ın geceleyin

hiç üşenmeden, birkaç kadeh yuvarladıktan sonra gittiği Mestre'ye benim de yolum düştü, hem de birkaç kez, işte oradan biliyorum.

Elli iki numaralı *vaporetto*'yla Piazzale Roma'dan San Marco'ya giderken sağda, geniş kanal boyunca uzayıp giden sıradan evlere, yıllarca yoksul insanları, balıkçılarla gemi işçilerini barındırmış, Büyük Kanal'daki saraylardan çok farklı biçimde kendi suretlerini suda seyreyleyen, belki de perişanlıklarından utanan alçakgönüllü evlere bakardım. Şimdi onların arasından karşı kıyıya, Venedik'e bakıyorum. Solda, Deniz Yolları İşletmesi'nin depolarıyla araba vapurlarının demirlediği limandan başlayarak Zattere'nin güneş alan evleri, köprü ve kanallar, tam karşımda Santa Maria della Salute'nin çift kubbeli, ezici taş mimarisi, küçük çan kuleleri, Deniz Gümrüğü'nün girişi, ünlü bronz heykel, yerküreyi omuzlarında taşıyan iki güçlü pehlivanla elinde altın yaprak tutan küçük kız ve *piazzetta* önünde gondol ve *vaporetto* iskeleleriyle arka planda güvercinler ve turistler, San Marco Kilisesi'nin kubbeleriyle Dukalar Sarayı'nın *ogive* sütunları ve bu taş, insan, su ve renk karışımının tam ortasında bulutsuz göğe doğru yükselen çan kulesi var. Küçük parktaki ağaçların dalları arasından Correr Kütüphanesi'nin sarı badanalı duvarlarını da görüyorum. Günlerim geçti orada. Venedik'le değil Venedik resim sanatıyla düşüp kalktım, kentin bugününü unutup tarihine, roman kahramanlarımın dünyalarına dalıp gittim. Şimdi, büyük olasılıkla kütüphane kapalıdır. Uykuya yatmıştır kitaplardaki resimler. Bellini'lerin, Carpaccio'ların, Tintoretto ve Tiziano'ların işleri. Sabah heyecanla gelip oturduğum, lambayı yakar yakmaz kendimi XV. yüzyıl

Venedik'inde, Carpaccio'nun renk dünyasıyla Giovanni Bellini'nin masmavi, yumuşak bakışlı, sevecen Madonna'ları arasında bulduğum cilalı, ceviz masa, rahat koltuklar. Dalıp gittiğim kitaptan başımı kaldırınca açık pencereden burayı, oturduğum bu güneşli kahveyi görür, böyle saydam, bulutsuz bir gök altında Giudecca'da bir *espresso* içmeyi düşlerdim. Bu düşüm de gerçekleşti işte, daha ne isterim.

Güneş kanalın ucuna doğru alçaldı. Sanayi bölgesinin ateş kusan bacalarının ardından batar birazdan. Ve Tintoretto'nun bir tablosundan çıkıp kentin üzerine iner karanlık.

17 Haziran 1995

Carpaccio'nun *telero*'larını görmek için Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone, öteki adıyla San Giorgio degli Schiavoni'deyim. Dalmaçyalıların sanatçıya ısmarladıkları bir dizi tablonun sergilendiği, meraklılar dışında turistlerin pek az ziyaret ettiği bir mekânda. Aziz Yorgo'nun ejderi öldürdüğü sahneden söz edeceğim, ama devamı da var. Bir Doğu masalı anlatıyor ressam, daha doğrusu Doğu dekoru içinde geçen bir Batı öyküsünü konu alıyor. Gentile'nin çırağı olması nedeniyle onun işlerini de romana koymam gerek.

Kendi içine kapalı gibi duran, yarı aydınlık bir yer burası. Sessiz ve sakin. Girişte, hemen solda, sarı renklerin ağır bastığı ve sarı bir ışıkla aydınlatılan tabloda Aziz Yorgo karşılıyor ziyaretçileri. At binmiş, zırh giyinmiş, sarı ve uzun saçlarını rüzgâra vermiş bir kahraman o, azizden çok bir şövalyeyi andırıyor. Kargısı ej-

derin ağzında kırılmış, canavar can çekişmekte. Atın ön ayakları havada, bu binicinin öne doğru hareketini hızlandıran bir duruş. Aziz Yorgo'nun sol ayağı üzengide gergin, sağ koltukaltıyla sıkıca kavramış kargıyı. Belinden sarkan kılıcı biraz arkaya doğru düşüyor, ayağıyla bir simetri oluşturmak için belki. (Tam bu satırları karalarken giriş kapısının önündeki perde aralandı, göz kamaştıran bir ışık vurdu içeriye. İki sütunun arasında çocuk İsa'yı tutan Meryem'in yüzüne yansıdı. Sonra yine karardı ortalık, perdeyi çeken ziyaretçi yanımdan geçerken bana gülümsedi. Güzelce bir kadındı, esmer, Akdenizli olduğu yürüyüşünden belli. Onunla Carpaccio hakkında sohbet etmek, sonra da dışarıda bir kadeh içmek isterdim. Kâmil Uzman'ın Lucia'yla Correr Kütüphanesi'nde tanışmaları çaktı zihnimde. Bu tanışmayı yazmalıyım öncelikle, Carpaccio'nun işleri bekleyebilir. Bu arada, kadın tablolara bakadursun, ben not almaya devam ettim. Yalnızca karşılıklı bir gülümsemeydi aramızda olan biten, hatta tam olarak o da değil, bir nezaket selamlaşmasıydı.)

Dikkatli bakınca seçebildim ancak. Kargı canavarın ağzından girip başının arkasından çıkmış. Sivri dişlerinin arasında kırıldığı belli olmuyor ilk bakışta. Kargının kırıldığı yer arka plandaki denizin mavisine karışıyor. Canavar kanatlarını germiş, pençelerini öne doğru uzatmış. Atın nallarıyla pençeler tablonun önünde çatışma halinde. Sol alt köşede, en dipte, ejderin kuyruğu kıvrıla büküle kuru bir ağaç gövdesine sarılıyor. Bu arada ağzından fışkıran kan da sarı toprağa dökülüyor. Sarı zeminde başka bir dünya, korkunç ayrıntılar var. Ölümü çağrıştıran her şey orada. Canavarın yediği kurbanlardan artakalan kurukafalar, yılanlarla çıyanlar,

memeleri dimdik, belden aşağısı olmayan bir genç kadın cesedi, sağ ayağı yenmiş bir başka çıplak gövde daha, kertenkelelerle kemikler ve salyangozlar. Bu sürüngenlerin tümü, canavarın kendine çektiği ziyafetten artakalanların işini bitirmekte.

Yorgo (ona Gregorius değil de Yorgo dememin nedeni Anadolu kökenli olması) bir kahraman değil yalnızca, aynı zamanda gözü pek bir aziz. Ama daha çok, işini hakkıyla yapan bir görevlinin ifadesi var yüzünde. Yerdeki kurukafalar arasında bir hayvanın çene kemiği de görülüyor. Atın kuyruğuyla canavarın kuyruğu, tablonun sol ve sağ alt köşelerinde tam bir simetri oluşturmakta. Atın kuyruğunun hemen üzerinde, kırmızı, kat kat kıvrımlı giysiler içinde prenses duruyor. Ellerini kavuşturmuş dua etmekte. Arka planda kayalar, kayaların içinden fışkıran ağaçlar ve engine yelken açmış iki gemi var. Gemiler mutlaka olmalı, onlar olmadan Venedik resmi de olmaz. Solda Venedik değil ama kuleleri, surları, sütunlarıyla biraz da ona benzeyen bir kent, sırtını dağın yamacına dayamış. Surlar boyunca kentin kapılarını bekleyen başı sarıklılar da var. Yine başı sarıklılar minareleri andıran kulelerin balkonlarını doldurmuşlar. Ressam belli ki Doğu'yu hayal ederek çizmiş dekoru, ama içinde yaşadığı gerçeklikten de tümüyle kopmamış. Müthiş bir kalabalık yer alıyor arka planda, ne var ki yakından bakıldığında seçilebiliyor ancak. Beş tuhaf ağaç, palmiye endamında, ince uzun gövdelerinin tepesindeki dal ve yapraklarıyla mekâna derinlik kazandırıyorlar.

Bugünlük yeter bu kadar. Öbür tabloları da inceleyip yazıya dökmem gerek ama artık bir başka sefere. Vaktim var daha, temmuz başına kadar Venedik'teyim.

1 Kasım 1996

Dün gece havaalanından Lido'ya giderken *vaporetto*'nun camından gördüğüm bir tiyatro dekoru değil, gerçek bir kentti. Ama olağan hiçbir şey yoktu bu gerçekliğin içinde. Karanlık suları yararak ilerliyorduk. Tek tük ışıklar yanıyordu. Asfalt bir yolda gibiydik, iki yanına kazıklar çakılı bir suyolunda. Arada bir, karşıdan gelen bir motor-taksinin kırmızı-yeşil ışıkları renklendiriyordu geceyi, ama arada bir. Taksi geçtikten sonra her şey yeniden karanlığa gömülüyordu. Islak, ürkütücü bir karanlıktaydık. Uğradığımız iskelelerde evler, ışıklı pencereler de görmüyor değildim, ne var ki aslolan, giderek içime dek işleyen rutubetle birlikte karanlık bir kentin yalnızlığıydı.

Grand Hôtel des Bains'e geldiğimde heyecanlanmadım desem yalan olur. Görkemli salon, odamın lüksü, balkondan görülen kumsal ve açık deniz değildi beni heyecanlandıran. *Venedik'te Ölüm*'ün izleriydi. Yaşlı yazarın Polonyalı delikanlıyı ilk kez gördüğü yerde renkli çadırlar hep aynıydı. İçerideki dekor da öyle, olduğu gibi korunmuştu. Zamanın tortusu sinmişti eşyaya.

Sabah kahvaltıdan sonra kıyıda, yapraklarını döken ağaçların altında yürüdüm. "Venedik'te Güz." Acaba bu adı mı vermeliyim romanıma? Ya da "Sular Yükselirken". Evet, en iyisi bu ikinci başlık, suların yükselişinde önlenemez bir kötülük, bir endişe var. Ölüm korkusu gibi bir şey. Kâmil Uzman ölmeli. Hem de bir kadının elinden olmalı ölümü. Zaten Santa Lucia Garı'ndan Venedik'e ayak basar basmaz, siyah gondola biner binmez geçmedi mi öteki yakaya?

Lido'ya ilk kez geldiğimde Z'yle birlikteydim. Leyla

yeni doğmuştu. Demek ki bir yıl olmuş romana başlayalı. Bir uzun yıl. Ve hâlâ bitirebilmiş değilim. Bu süre içerisinde boş durmadım elbet, karınca kararınca başka şeyler de yazdım. Hatta üç gün önce şiirlerim yayımlandı İstanbul'da: *Uzun Bir Ayrılık İçin Kırk Kısa Şiir*. Yarın Tüyap Kitap Fuarı'nda tanıtımı yapılacak. Ben de orada olacağım, Eros'un oklarından söz etmek için. Konuşmam hazır:

"Herkesin hayatında mutlaka bir uzun gün vardır. Hatta bazılarının birkaç uzun gün. Benim hayatımda da uzun günler oldu, günbatımını özlediğim yaz günleri. 'Akşam olsa diyordun, işte oldu akşam / Siyah örtülere sardı şehri karanlık; / Kimine huzur iner gökten, kimine gam!' Ama bugün, Venedik'te, Lido'da, bir zamanlar Thomas Mann'ın da kaldığı, Visconti'nin ünlü filmini çektiği otelde uyanacağımı, sonra da öğle yemeğini İstanbul'da yiyip sizlerle buluşacağımı söyleselerdi inanmazdım. Bu nedenle *Venedik'te Ölüm*'den söz ederek başlamak istiyorum söyleşimize. Odamda, yatağımın tam karşısındaki duvarda Satyroslar orman perileriyle çiftleşiyorlardı bu sabah. Onlar her an, gravür odanın duvarına asıldığından bu yana, böyle kendilerinden geçmiş, çalgı ve şarabın eşliğinde sevişip duruyorlar. Neden mi anlatıyorum bunları? Cinsel isteğin, temelde, *dionysiaque* bir yaşama biçiminden kaynaklandığını ve cinsel seçimlerimizin her zaman toplumsal değerlerle uyuşmadığını belirtmek için. *Venedik'te Ölüm*'ün kahramanı Gustav von Aschenbach yüzyılın başında, bu sabah uyandığım otelin kumsalında sarışın bir delikanlıya, Tadzio'ya âşık olacağını, ölmeden önce, kendisine bile itiraf etmekten çekindiği bu aşkın pençesinden kurtulamayacağını bilemezdi elbet. Ama ben yine de, ka-

dından erkeğe, kimi zaman da erkekten kadına atılan oklardan, Eros'un can yakan oklarından, yani 'heteroseksüel' aşktan söz etmek istiyorum sizlere. Çünkü kitaplarımda bu tür ilişkilere yer verdim hep, cinsel isteği kendimce anlatırken aynı cinsten iki insanın arasında olabilecek çekimden söz etmedim. Son şiir kitabım da bu bağlamda bir *nu* denemesi olarak tanımlanabilir."

Bir giriş için bu kadarı yeter. Gerisi, okuyacağım birkaç örnekten sonra, çorap söküğü gibi gelir zaten. Ve burada, Lido'da kumsala bakan bir otel odasında başlayan gün, İstanbul'da Boğaziçi'ne bakan evde biter.

3 Kasım 1996

Sabah güneş doğmadan bir motor-taksi (burada *autoscaff* diyorlar) Lido'da Grand Hôtel des Bains'den alıp Roma uçağına yetiştirdi beni. Sis vardı ama kazığın üzerindeki martıyı gördüm. Uyukluyordu. Sonra ışıklı yol, yosun kokusu. Murano'nun önünden geçerken sis dağılmaya başladı. Renkler geri geldi. Venedik'in seyrine doyulmaz renkleri. Cama biçim veren sıcak bir soluk gibi yanımda, yanı başımda istedim seni. Bir kanala girdik. Pencerelerde ışıklar yanmıyordu. Dışarısı aydınlık ama içerisi, evlerin, salonların, odaların içi karanlıktı. Derin uykudaydı sevişenler. Venedik yalnızları, onlar da derin uykudaydılar, ben hariç. Bir kanaldan çıkıp başka bir kanala daha girdik. Kanallara girince köprülerin altından geçmemek olmuyor, köprülerin altından geçtik. Sonra... Yine önümde açılan suyolu, kaderin değişmez çizgisi, bir uzak çizgi, kara alın yazısı gibi. Su ve pas. Paslanan demir kapılar, kapıların açıl-

mayan tokmakları, eski çapalar. Cumbalar. Hayal görüyorum sanki, uykusuzluktan olmalı. Cumbalar burada değil, Roma'dan aktarmayla birkaç saat içinde varacağım İstanbul'da. Sevgilim İstanbul Venedik'in ikizi sayılır artık, ama Serenissimo Cumhuriyeti'nde cumbalar değil balkonlar vardı. Yine var. "Balkon ölümün en cesur körfezidir evlere." Sezai Karakoç'un bir dizesiydi yanlış anımsamıyorsam. Yol boyunca balkonlar ıssız, kanallar gondolsuzdu.

19 Ekim 1997

Güz güneşi, yumuşak bir hava ve Venedik! (Bu "ve"ler Venedik derken kekeletiyor insanı!) Geçen yıl da bu mevsimde, kasım başında buradaydım, yine Venedik'te, böyle yorgun, biraz kederli. Lido'da Grand Hôtel des Bains'de kalmıştım. Thomas Mann ve Visconti'nin dünyalarını düşleyerek. Her ikisi için de yeni bir şeyler söyleyebileceğim kanısındayım. Ama romanı bitirmeliyim önce, sonrası –hani ne derler, "Allah kerim" mi?– evet, sonrasına bakarız. Sanki zaman geçmedi, ben hep burada, bu kentin labirentinde takılıp kaldım. Venedik sarıp sarmaladı beni, kanallarını bir ağ gibi attı üzerime, kıskıvrak yakaladı. İşte yine Caffè Chioggia'da oturuyorum. Timsahlı sütunun dibindeki yuvarlak masada. Ve hafiften demleniyorum. İşte yine San Marco'nun güvercinleri, rıhtım boyunca sıralanan eski, gün görmüş yapılar –evet, oturduğum yerden görebiliyorum onları– ve Dukalar Sarayı'nın *virtuel* cephesi. Sarayı onarıyorlar, *campanile*'yi, kiliseyi, Fenice'yi de, tüm eski yapılarını onarıyorlar Venedik'in. Yoksa çökecek, yıkılıp gidecekler.

Dün gece Caroline'in akşam yemeğinde Cengiz Aktar'la birlikteydik. Bir Venedik sarayında. Caroline, emekli diplomat eşiyle evliliklerinin ellinci yılını kutlamak için gelmiş Venedik'e. Casanova'nın odasında kalıyorlar, yani "mavi oda"da. Mum ışığında yenilen yemek, kristal kadehlerde içilen şampanya, loş salonlardaki eşya kalabalığı ve duvarları kaplayan tablolar, hepsine bir yerden aşinayım sanki. Dekor nasıl olması gerekiyorsa öyle. Balkona çıktım bir ara. Karşıda da bir saray vardı. Kuşkusuz onun da içerisi burası gibiydi, ama pencereler kapalı olduğu için göremedim. Belli belirsiz bir ışık vuruyordu aşağıdaki kanalın bulanık, durgun suyuna. Birden, hiç beklenmedik anda, nereden çıktığı belli olmayan motorun dümenindeki adam ışığa girip çıktı. Bir an, çok kısa bir an, İstanbul'da, Boğaz'da lüfere çıkmış bir balıkçının yaşlanmış yüzü çaktı hayalimde. Venedik'le İstanbul'un benzer yanları çok. Birinden öbürüne geçişlerle iki kentin kurgusunu yapmalıyım romanda. Kâmil Uzman geceleyin Venedik'te dolaşırken belleğinin içinde de dolaşmalı. Geçmişine dalmalı, kanalın bulanık suyuna bir karabatak gibi dalarken. Bugün, Caroline'in davetine gelmeden önce uğradığım kitapçıda Venedik'te geçen romanlara bir göz attım. Ne kadar da çoktular! Bilmem içlerinde, Venedik müzelerindeki tablolarda sarıklı avına çıkmış bir sanat tarihi profesörünü anlatanlar da var mıdır? Umarım yoktur. Carpaccio'nun canavarı gizlendiği yerden, örneğin bir sarayın salonundan ya da kanalın dibinden çıkıp evine dönen genç kadına her an saldırabilir. O tablodaki canavarın Türk tehlikesini simgelediğini düşünürsek, bu şiddet olgusunu Kâmil Uzman'a da atfedebiliriz. Ama, öte yandan, bir karıncayı bile incitmeyecek kadar yu-

muşak karakterlidir kahramanımız. Geceleri bir başka kişiliğe bürünse de, cinsel dürtülerinin tutsağı olsa da, bir cana kıyacak kadar kötü değildir. Nasıl bir tabloda gölge ve ışık dengesi varsa, onun hayatında da karanlık ve aydınlık bölgeler olmasını doğal karşılamak gerek.

Yemek dönüşü, gecenin geç vaktinde, ay ışığının aydınlattığı San Marco Alanı'nda bir kahveye oturdum yine. Şampanya ve şaraptan sonra bir de *grappa*? Neden olmasın. Kahveyle birlikte *grappa*'yı da yuvarlayıp kalktım masadan. Sokaklarda in cin top oynuyordu. Kanallarda da. Kediler derin uykuda olmalıydılar. Bir zamanlar Venedik'e veba taşıyan fareler de kim bilir hangi cehennemdeydiler. Yalnızca hayvanların kol gezdiği, insanlarınsa kafeslere ya da evlere hapsedildiği bir Venedik hayal ettim. Balıklarla güvercinlerin birlikte halay çektiği bir kent. Deniz canavarlarının egemenliğinde. Ya da yırtıcı kuşların, kartallarla akbabaların. Evliliğimin ellinci yılını "idrak edersem" ki hiç sanmıyorum, Venedik'te bir davet de ben vereceğim. Yalnızca dostlara değil, bu gece bir sanrı gibi üzerime çullanan tüm yaratıklara.

20 Nisan 1998

Yine Venedik'teyim. İki yıl öncesinin güneşi sokaklara, kanallara, çatılara vuruyor, alanları aydınlatıyor. Bu kez Isabella'nın davetlisiyim. Onun soylu bir aileden geldiğini, burada küçük bir *palazzo*'su olduğunu bilmiyordum. Dışarıdan bakıldığında tuz ve rutubetin çürüttüğü, sıvası dökülmüş kör duvarlar görünüyor, ama içerisi müthiş! Yüksek tavanlı geniş salonda

tavandan sarkan kristal avizeler ve duvarlarda tablolar. Isabella'nın dedesi Abdülhamit'in mimarlarındanmış. Fossati ailesinden. Saray bu aileden kalma, ama Isabella ayda yılda bir geliyormuş buraya. Oturulmadığı, perdeler de dahil her yere biriken tozdan belli.

Roman epeyce ilerledi ama hâlâ bitmedi. Bu kez, Isabella'yı fazla rahatsız etmemek için, bir hafta kalacağım. Dolayısıyla yeniden gelmem gerekecek. Burada, Roma'daki gibi, yeniden gelmek için bozuk para atılan bir Trevi Çeşmesi yok ama, kentin artık vazgeçemeyeceğiniz çekim gücü, büyüsü, çağrısı, artık ne derseniz deyin, nasıl tanımlarsanız tanımlayın, yaşamak ve katlanmak zorunda kalacağınız bir Venedik olgusu var.

Carpaccio, Türkler ve Adriyatik'te bir liman

Koper'in, Capodistria'nın Slovencesi olduğunu bilmiyordum, Adriyatik Denizi'nin en ücra koyundaki bu güzel, kuytu limana tarih boyunca verilen adların böylesine değişken olduğunu da. Yöreye ilk yerleşen eski Yunanlılar "Aegida" demişler bugünkü Koper'e, sonra Romalılar gelmiş, o tarihte keçilerin otladığı küçük bir adadan ibaret olan kente "Capris" adını vermişler, Bizanslılar ise "İustinopolis", yani ünlü Bizans imparatoru İustinianos'un kenti. Sonra da, XIII. yüzyıldan itibaren bölgede egemenlik kuran patriarklar, Istria'nın başkenti anlamına gelen "Caput Histriae"de karar kılmışlar. Zamanla Capodistria'ya dönüşmüş bu sözcük, Venedik yönetimi tarafından iyice benimsenmiş, İtalyan yönetimi tarafından da. Sonra Tito çıkmış sahneye, Yugoslavya Federasyonu gerçekleşince de Slovenya sınırları içinde kalan kentin adı Koper olmuş.

Neden mi anlatıyorum bunları? Tarih boyunca yalnızca büyük kentlerin, hatta İstanbul örneği "emperyal" kentlerin isim değiştirdiklerini sanırdım da ondan. Koper hiçbir imparatorluğun başkenti olmamış ama eski bir geçmişe sahip. Dolayısıyla da zengin bir söz dağarcığı var. Çeşitli uygarlıklar buluşmuş burada, hepsinden geriye izler, belgeler, efsaneler kalmış.

Koper, kıyı şeridi elli kilometreyi geçmeyen Slovenya'nın önemli bir liman kenti; Trieste'ye çok yakın. Ne var ki bu yakınlık gelişmesine, iki milyon nüfuslu bu küçük Avrupa ülkesinin ihracatını neredeyse tümüyle üstlenmesine engel olmamış. Sanayi, kent merkezinin ortaçağdan kalma mimari dokusunu da bozmamış; trafiğe yasak alanlarda, maltataşı döşeli dar sokaklarda dolaşırken bir an kendinizi Venedik'te sanıyorsunuz. Gerçi burada köprü ve kanallar yok ama *palazzo*'ların duvarlarında Serenissimo Cumhuriyeti'nin simgesi kanatlı aslanlar, gotik kemerler, göğe yükselen *campanile*'ler var. Bir de, artık kullanılmayan kuyular. Evet, gerçekte küçük bir Venedik burası, hele Vittore Carpaccio'nun evini ve katedraldeki tablolarını gördükten sonra kesinlikle fark ettim bunu.

Carpaccio'yu bilirsiniz ya da bilmezsiniz. Adına İtalyan mutfağının vazgeçilmez yemekleri arasında da rastlayabilirsiniz ama bu sizi yanıltmasın. Kendisi İtalyan Rönesans resminin, daha doğru biçimde tanımlamam gerekirse, XV. yüzyıl Venedik ekolünün en önemli temsilcilerinden olur. Bana sorarsanız gerçek anlamda bir dehadır. Bellini kardeşlerin, özellikle de Fatih'in ünlü portresini yapan Gentile Bellini'nin atölyesinden yetişmiştir. Hatta dizi tablolarındaki (bunlara, belli bir konuyu hikâye ettikleri için *telero*'lar deniliyordu) Osmanlı figürlerinin bolluğuna, sarık ve kaftan tasvirlerindeki ayrıntıların mükemmelliğine aldanan sanat tarihçileri, ressamın Gentile Bellini'yle birlikte İstanbul'a geldiğini bile iddia etmişlerdi.

Okumuş olanlarınız anımsayacaklardır. *Resimli Dünya* adlı romanımda üstadın aslında İstanbul'a gelmediğini, tablolarında gördüğümüz şaşırtıcı Osmanlı gi-

yimlerinin, çalgılarının, Venedik'te basılan eski bir gravür kitabından, hadi adını da vereyim, Bernhard von Breydenbach'ın *Peregrinatio ad Sepulcrumpoccio*'sundan kopya çekildiğini yazmıştım. Her neyse, ressam yalnızca kopyalamakla yetinmemişti Türk figürlerini, onlara Venedik'te, Büyük Kanal'ın kıyısındaki Fondaco dei Turchi'den ya da kaftanlarının eteklerini savurarak dolaştıkları pazaryerlerinden, hatta meyhanelerden de aşinaydı. Ve kopyalarken işin içine elbette kendi yaratıcı gücünü, dehasını da katmıştı.

Sonunda Carpaccio'nun kentine geldim işte, daha doğrusu dünyaya gözlerini açtığı kente; Adriyatik kıyısındaki bu kuytu limana demir attım. Otelimin hemen yanındaki ev kesme taştan duvarları, tahta kepenkli pencereleri ve kırmızı kiremitli çatısıyla ilk bakışta dikkatimi çekti. Elimdeki rehberde, XIV. yüzyıldan kalma bu eski Venedik yapısının Carpaccio'nun evi olduğu yazılıydı. Kapısı açıktı, pencereleri de öyle, belli ki bir oturan vardı içinde. Girmeye cesaret edemeyip karşıdan bakmakla yetindim, evin bitişiğindeki kahvenin terasına kuruldum sonra. Garsona bir *cappuccino* söyledim. Venedik günlerimdeki *cappuccino*'ların tadındaydı, öylesine sıcak, buğulu, her yudumda damakta köpüklü süt yumuşaklığı bırakan. Garsonla gevezelik etmeye pek niyetim yoktu, buna imkân da yoktu aslında, çünkü Koper'de hemen herkesin konuştuğu İtalyancayı çok az biliyordum. Yine de dayanamayıp yandaki evde kimin oturduğunu sorduğumda aldığım yanıt pek şaşırtmadı beni. Garsondan Carpaccio'nun evinde, ressam üzerine en ilginç kitaplardan birini yazan Augusto Gentili'nin oturduğunu öğrendim. *Resimli Dünya*'yı yazdığım 1990'lı yılların sonunda bir şu-

bat sabahı, *acqua alta* yükselir kanallara perde perde sis çökerken, San Marco Alanı'na çıkan yan sokaklardan birindeki sahaflardan alıp bir solukta okumuştum bu kitabı. Augusto Gentili, Carpaccio'nun *telero*'larında sıkça rastladığımız, Aziz Yorgo'nun mızrağının ucunda can veren ejderhanın o dönemde İtalya'yı saran Türk korkusunun bir alegorisi olduğunu yazıyordu. Doğrusu akla yakın bulmuştum bu yorumu, Carpaccio, Capodistria'yı terk edip Venedik'e yerleştiğinde Gentile Bellini İstanbul'dan yeni dönmüştü ama fetihten sonraki yağma belleklerden silinmemişti hâlâ. Türklerin Friuli'ye dek yaklaşıp Adriyatik kıyılarını ateşe vermeleri, Venedik'te gün boyu çalan tehlike çanlarının kulakları sağır eden gümbürtüsü unutulmamıştı. Fatih'in vezirlerinden Gedik Ahmet Paşa'nın Otranto'da karaya çıkıp kent halkını kılıçtan geçirmesi de. Ama Carpaccio, bütün bu olup bitenlere karşın, kan dökücü barbarlar olarak resmetmiyordu Türkleri, başlarında balkabağı büyüklüğündeki sarıkları, rengârenk kaftanları ve akça pakça top sakallarıyla tuhaf yabancılar olarak tasvir ediyordu. Başka bir dünyadan gelmişler gibi aykırıydılar. Tanımadıkları bir dünyanın orta yerine salınmış gibiydiler ama en küçük şaşkınlık yoktu bakışlarında. Ve ne yapsalar, ne etseler, yine de Avrupa'nın gözünde "öteki"ydiler.

Ne yazık ki Carpaccio'nun evini yalnızca dışarıdan görebildim. Oysa, bir müzeye dönüştürülmüş olsaydı, içeriye girer, belki de *Resimli Dünya*'nın kahramanı Kâmil Uzman gibi düşüncelere dalardım. Osmanlıları resmederken hayal ederdim üstadı. Ve kuşkusuz, onun gibi şu sonuca varırdım:

"Aziz Yorgo ile canavarın savaşı, Doğu Akdeniz'de

egemenlik için çarpışan iki büyük deniz gücünün, şu tuğla duvarların ardında yapılan kadırgalar ile Haliç'te denize indirilen çektirmelerin, kalyonlar ile baştardelerin mücadelesiydi aslında. Ejderin simgesel anlamı üzerine nice sanat tarihçisi kafa yormuş, ama hiçbiri onun gerçekte Türk tehlikesini haber verdiğini anlayamamıştı. Azizin mızrağıyla can veren canavar, Fatih Mehmet'in ejder başlı topları olamaz mıydı? İstanbul'da Gentile de görmüştü belki o topları, Tophane'de yan yana dizilmiş uslu köpekler gibi Boğaz'ı seyrederlerken. Ama savaşta siyah ve parlak gövdeleri, ejder başlı ağızlarıyla korkunç canavarlara dönüşüyorlardı. O topların ateşiyle Bizans düşmüş, Balkanlar'da nice kaleler yıkılmış ve Scuola'nın kurucusu Dalmaçyalıların dünyası kararmıştı."

Carpaccio'nun dizi tablolarının Venedik'te sergilendiği mekândı Dalmaçyalıların "Scuola'sı; burada, Koper'deyse üstadın birkaç tablosu vardı, o kadar. Onlar da, nasılsa hâlâ müze olmayan evinde değil, katedraldeydiler. Derken, kahvenin az ötesindeki taş sütuna takıldı gözlerim. Başında miğfer, elinde kalkan ve mızrak, çıplak göğüslü bir kadın heykeli vardı sütunun tepesinde. Kaidesindeyse "Lepanto Zaferi" için dikildiği yazıyordu. Türk donanmasının 1571'de uğradığı büyük bozgundan, yani bizim İnebahtı adıyla bildiğimiz deniz savaşından söz ediyordu anlayacağınız. Koper'liler bu savaşa bir kadırga dolusu askerle katıldıkları için gurur duyuyorlardı. Bu yenilginin ardından Sokullu Mehmet Paşa'nın Venedik elçisine söyledikleri geldi aklıma.

"Siz bizi İnebahtı'da yenmekle sakalımızı kestiniz, oysa biz Kıbrıs'ı alarak sizin kolunuzu kestik. Kesilen sakal yerine daha gür çıkar ama kesilen kol geri gelmez."

Aradan değil beş on yıl, yüzyıllar geçti, Osmanlı'nın mirasını –bu ağır yükü– taşıyan ülkemiz artık Avrupa Birliği üyeliğine aday. Ne var ki müzakere süreci başladığında Türkiye'nin üyeliği tartışılırken Claude Casanova adında bir Fransız gazeteci bunun asla gerçekleşmeyeceğini, çünkü İnebahtı Savaşı'nın Avrupa'nın ortak belleğiyle Türklerin ortak belleğinde aynı biçimde yer almadığını yazmıştı. Sanki Fransızlarla Almanlar Verdun'ü, milyonlarca insanın siperlerde can verdiği o korkunç savaşı aynı biçimde algılıyorlarmış gibi. Sanki Avrupalılar kendi aralarında hiç savaşmamışlar gibi.

Avrupa Birliği başkanlığını yakında Fransa'ya devredecek olan Slovenya'nın en güzel kentlerinden biri Koper. Hele Tito Alanı, eski liderin işlerini, bu ülkeye kazandırdıklarını değil, Serenissimo Cumhuriyeti'nin görkemini çağrıştırıyor hâlâ. Katedrali, çan kulesi, Venedik tarzı gotik mimarinin en güzel örneklerinden biri olan Vilayet Sarayı'yla göz kamaştırıyor. Saraya girmeden önce katedrale uğradım. Carpaccio'nun yapıtları duvarda asılıydı. Ne var ki bu kez sarıklıları resmetmemişti üstat, konu Meryem, çocuk İsa ve azizlerdi. Biz de, nicedir sarık sarmıyor, başımıza fes giymiyoruz. Katedralin kapısından içeriye yavaşça süzüldüm. Bakarsınız gün gelir Avrupa Birliği'ne de gireriz. Daha doğrusu, katedralden içeriye girerken yaptığım gibi, "yavaşça" süzülürüz.

2008

Giotto'nun mavi dünyası

Padova'ya Venedik'ten günübirlik geldim. Bu kent de, bölgenin diğer kentleri gibi, tarihi mirası, mimari dokusu ve sanat yapıtlarının bolluğuyla dikkat çekiyor. XIII. yüzyıldan kalma bir üniversite de var. Galileo da dahil çok değerli, ama Engizisyon'la başı belaya giren bilginler yetiştirmiş. Padova gezisini bir güne sığdırmak olanaksız elbette, ister istemez bir seçim yapmak zorundasınız. Bu bir seçim de değil aslında, düpedüz mecburiyet. Buraya dek gelip de Giotto ustanın marifetini, yani Arena Kilisesi'ndeki freskleri görmeden olmaz. Hele, benim gibi, bir Proust hayranıysanız, Giotto'nun dünyasına ilk adımı, onun sanatıyla yüzleşmeden, doğrudan tanışmadan, *Albertine Kayıp*'ı okuyarak Proust üzerinden atmışsanız. Gerçi yazar bu romanında küçük kilisenin kubbesiyle duvarlarını boydan boya kaplayan fresk dizisinden çok, ressamın "Erdemler ve Kusurlar"ı konu alan kabartmaları üzerinde durur ama sanatçının mavi dünyasına duyduğu hayranlığı belirtmekten de kendini alamaz. Proust'a göre Giotto'nun mavileri dışarıdaki güneşli günün, gökyüzünün, içerideki devamı gibidir. Padova üzerindeki gökyüzü, annesiyle birlikte Venedik'ten Giotto'nun fresklerini görmeye gelen yazarla birlikte içeriye girmiş, kubbe ve duvarlardaki yerini almıştır.

Sürgün edildikten sonra bir kentten ötekine savrulan, yalnızca sevdiği kadını değil evini de yitiren Dante, XIV. yüzyılın başında Padova'daydı. Arena Kilisesi'nin fresklerini yapan Giotto'yla büyük olasılıkla tanışmış, sanatçının yeteneğine hayran kalmakla birlikte ona bu işi ısmarlayan Scrovegni ailesinin açgözlülüğünü, tefecilik sayesinde büyük servet sahibi olmasını kınamaktan da çekinmemişti. Tefecilere ayırdığı cehennemin yedinci dairesine, Enrico'nun babası Reginaldo'yu atması bundandır. Dante'nin yapıtında Reginaldo, boynuna asılmış para torbasıyla kızgın kuma kıçüstü oturmuş, korkunç acılar çekerken tasvir edilir.

Enrico, özel kilisesini süslemek için Giotto'ya başvurduğunda ressam ününün doruğundaydı. Assisi'deki, San Francesco'nun efsanevi hayatını tasvir eden freskleri yeni tamamlamış, Floransa ve Roma'da da çalışmıştı. Olgunluk çağında, yani tam kırk yaşındaydı. 1303-1305 yılları arasında çıraklarıyla birlikte kesintisiz çalışarak bitirdi işini. Ve bugün de hayranlıkla seyredilen, bir bakıma Rönesans'ı haber veren, Bizans etkisindeki ikonografiyi alışılmış, donuk kalıplarından kurtararak ona olağanüstü bir canlılık, doğal bir gerçekçilik kazandıran freskleri yarattı. Perspektif tekniğini ilk kez kullanarak sanat tarihinde yeni bir çığır açtı.

Sanat tarihçileri Giotto'nun kiliseye adım atar atmaz, çıplak duvarları görünce heyecanlandığını yazıyorlar. Ressamın yalnızca heyecan değil endişe de duyduğunu tahmin edebiliriz. Beyaz, düz bir alanla, baş döndürücü boşluklarla ilk kez karşılaşmıyordu sanatçı ama her defasında aynı tedirginliği, aynı iç sıkıntısını, belki de korkuyu –evet korkuyu– duyuyordu. Doldurulması, çizip boyanması gereken bir alandı dünya, hayal gücün-

de kıpırdayan, gerçeklik kazanan figürleri duvara aktaracak, bu işi yaparken de geçmişte olup bitmiş, İncil'de anlatılan olaylar zincirini anlaşılır, asıl önemlisi de seyredilir kılacaktı. Santim santim her kareyi, her boşluğu doldurmak, çizip boyamak yıllar alan bir uğraştı. Sistina Şapeli'nin fresklerini yaparken bu uğurda sağlığını yitirmişti Michelangelo. Giotto ise, ondan önce, fresk sanatına getirdiği gerçekçi anlayışla birlikte figürleri donuk, cansız ve simgesel konumlarından çıkarıp onlara hayat vermişti. En önemli figür, başoyuncu İsa, Tanrısal sıfatlarından arınmıştı artık. Acı çeken, kırılgan bir âdemoğluna dönüşmüştü. Tanrı'nın oğlu değil, aramızdan biri, en temiz yürekli, en talihsiz, belki de en fazla insan olanımızdı. Kuşkusuz bu nedenle çarmıha gerilmiş, mavilikte uçuşan meleklerin varlığından habersiz, alın yazısına razı olmuştu.

Giotto'nun kompozisyonu otuz sekiz bölümden oluşuyor. Her bölümde bir öykü, bir durum, bir konum söz konusu. Bölümler bir bütün olarak ele alındığında yalnızca İsa'nın serüveniyle karşılaşmıyor, yaratıcı dehanın da etkisi altında kalıyorsunuz. Dante, Giotto için boşuna, o güne dek kullanılagelen "zanaatkâr" *(artigiano)* sözcüğünü yeterli bulmayıp "sanatçı" *(artista)* sözcüğünü önermemiş. Ayrıca şu dizeleri yazmış çağdaşı, belki de arkadaşı olan ressam hakkında: "Resim sanatında Cimabue'nin hükmü geçiyordu, ama Giotto onu gölgede bıraktı." Efsaneye bakılırsa, Cimabue'nin atölyesinde yetişen Giotto'nun ustasını gölgede bırakacağı, daha çok küçük yaşta, koyunları güderken bir taşa yaptığı kuzu resminden belliydi. Bu resmi gören Cimabue çocuğu yanına alarak yetiştirmişti. Onun yeteneğine inancı tamdı. Çırağının atölyedeki bir insan figürünün burnuna

eklediği karasineği gerçek zannedip kovmaya kalkışacak kadar da saftı. Bu rivayetlerin doğruluk payı ne kadar, ne kadarı uydurma bilmiyoruz. Ama bildiğimiz bir şey var: Giotto'nun sanat tarihinde ilk kez gerçekliği temel alan bir anlayışla çalıştığı. Boccaccio, *Decameron*'da onun bu yeteneğini övmekten geri kalmıyor:

"Giotto adındaki ikinci kişiye gelince, öyle güçlü bir yeteneğe sahipti ki, her şeyi doğuran, yıldızları hareket ettiren doğayı, olduğu gibi resme dökebilirdi. Yaptığı resimler tıpatıp aslına benzer, insan gözü çoğu kez yanılıp, resmi gerçekle karıştırırdı. Giotto, aydın kişilerin desteğini önemsemeyip bilgisiz kişilerin gözlerine hoş görünmek isteyenlerin hataları nedeniyle uzun yıllar boyunca gömülü kalan bu sanatı yeniden gün ışığına çıkarmıştı. Bu nedenle Floransa'nın övünç kaynaklarından biri olmayı hak etmişti."

Arena Kilisesi ya da sahibinin adıyla anılan Scrovegni Şapeli gösterişsiz, tuğla duvarlı, albenisi olmayan bir yapı. Bahçe içinde. Roma devrinden kalma bir arenanın üzerine inşa edilmiş. İçeriye girer girmez mavinin çeşitli tonlarına kapılıp gidiyorsunuz. Tavanda ve birbirine simetrik iki duvar boyunca kobalt mavisiyle çivit mavisi, derken turkuvaz ve lacivert, bir renk cümbüşü içinde uçuşmaya başlıyor, seyredene serinlik veriyor. Freskler birbirini tamamlayan üç öyküyü, Meryem'in anne babasıyla Kutsal Ruh'un soluğundan doğan oğlu İsa'nın iç içe gelişen ve Tevrat'la İncil'den kaynaklanan öykülerini bir çizgi roman sıralamasıyla anlattıkları söylenebilir. Burada önemli olan, öykünün bizzat kendisi değil, kurgulanma biçimi. Bir de, ressamın dehasından kaynaklanan renk uyumu. Ve elbette gerçekçi yöntemi. Örneğin "Mısır'a Kaçış" konulu freskte, Meryem ve kuca-

ğındaki çocuk İsa kadar eşeğin kendisi de önem taşıyor. Hayvan, üzerindekilerle birlikte tüm ayrıntılarıyla çizilmiş. İsa, annesinin memesini arıyor giysinin altında. Belki de sekiz çocuk babası olduğundan, Giotto, onu memeye düşkün bir çocuk olarak resmetmiş, müstakbel bir peygamber ya da Tanrı'nın oğlu olarak değil. Aynı eşeği "Kudüs'e Giriş" freskinde de, bu kez yularını yetişkin İsa'nın çektiği bir konumda görüyoruz. "Mısır'a Kaçış"ta figürler, eşek de dahil, hareket halindeler. Kaçıyorlar çünkü. Bir an önce Kudüs'ü terk etmeleri gerek. Herodes'in askerlerinden çocuk İsa'yı kurtarmaları gerek. Bir başka panoda, acımasızca öldürülüp üst üste yığılmış çocukların çıplak cesetlerini de göreceğiz, İsa'nın cellatlarını lanetlemeden önce. "Azize Anna'ya Müjde"de, yalnızca odadaki eşyanın –yatak, perde ve sandıkların– aslına uygun tasvirleri yer almıyor. Duvardaki dar pencereden beklenmedik anda içeriye girmeye çabalayan meleğin aykırılığı kadar, solda, evin dışında bir saldalyeye oturmuş iplik eğiren hizmetçi kadın da dikkat çekiyor. Meryem'in babası Yoakim'in kısırlıktan kurtulmasıyla başlayıp İsa'nın çarmıha gerildikten sonra göğe yükselişi ve yeniden dirilişiyle son bulan anlatının tüm ayrıntılarında, Rönesans'ı haber veren sanatçının gerçekçi tarzını bulmak olası. Bu tarz, kıyameti tasvir eden büyük freskte yerini fantastik bir anlayışa bırakıyor. Boynuzlu canavar suretinde tasvir edilen şeytan cehennemlikleri yutar, kara tüylü zebaniler günahkârlara azap çektirirken, cennetlikler muktedir İsa'nın şefaatine mazhar oluyorlar. Melekler ordusuysa yukarıdan seyreyliyor olup bitenleri. Ve ortaçağın kıyamet korkusu bir kez daha, bu kez usta ressam Giotto'nun hayal gücünden beslenerek, varlığını hissettiriyor.

Giotto'nun tam otuz sekiz freskten oluşan yapıtı İncil'in özeti bir bakıma, ama Katolik Kilise'nin tanımadığı, "düzmece" olarak bilinen başka İncil'lere de atıfta bulunuyor. Bu yönüyle ayrıca üzerinde durmaya değer. Aslında anlatının, model aldığı kutsal metinlerden giderek uzaklaşarak kendi özerk alanını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bir bakıma ressam bizi, renk ve biçimlerden ibaret bir dramatik kurguyu okuyup anlamaya çağırıyor, "Sözcüklerin yetersiz kaldığı yerde yaratıcı dehamı devreye sokmam gerekti" dercesine.

Venedik'e dönerken trende Giotto'nun mavi dünyasıyla baş başaydım. Freskler belleğimde yaşamaya devam ediyor, dışarıda akşam oluyordu. Proust'un söylediği gibi, "güneş bir an bakışlarını başka yere çevirince göğün mavisi solmuş, hava kararmıştı." Artık Giotto'nun mavileriydi içimi aydınlatıp beni gizemli bir deniz gibi derinliğine çeken.

1995-2015

Cesare Pavese'nin kentinde

15 Mayıs 1988

Torino'dayım, Cesare Pavese'nin kentinde. Ne tuhaf, yayıncım Feltrinelli'nin davetlisi olarak Torino Kitap Fuarı'na değil, Pavese'nin izini sürmek için geldim sanki bu kente. Bir intiharın izini sürmek için. Tezer Özlü de aynı amaçla buraya gelmiş, *Yaşamın Ucuna Yolculuk*'ta Pavese'nin içine kapalı kişiliğini çözümlemeye, varoluşundaki açmazları –kimi vakit kendi açmazlarıyla da özdeşleştirerek– anlatmaya çalışmıştı.

Garın tam karşısındaki Roma Oteli'nin önünden geçtim. Eski bir taş yapı. Pavese'nin intihar ettiği otel. Yazar 1950'de İtalya'ya film çevirmeye gelen Constance Dowling adlı Amerikalı bir sinema oyuncusuna âşık olmuştu. Bu büyük tutku değiştirmişti onu, utangaçlığını ve varoluşunun tek nedeni saydığı yazarlık uğraşını bir yana bırakarak Constance'la Roma'ya, deniz kıyısındaki tatil kasabalarına gitmişti. Ama hiç beklemediği bir anda, üstelik İtalya'nın en önemli edebiyat ödülü Strega'yı aldığı sırada, sevgilisinin onu bırakıp gitmesi derin bir sarsıntıya yol açmış, ilk gençliğinden bu yana peşini bırakmayan intihar saplantısını depreştirmişti. Sonra... Torino'ya sıcak bir ağustos günü dönüş. Boş caddeler, ıssız sokaklar, kadınların ulaşılmazlığı. Bir avuç uyku hapı ve ölüm. "Herkese bir bakışı var

ölümün / Ölüm gelecek ve senin gözlerinle bakacak" diye yazmıştı yarım bıraktığı son şiirinde.

Po Irmağı boyunca yürürken 1973 yılına dönüyorum. 12 Mart fırtınasından sonraki acılı günlere. Yalnızca benim için değil, kuşağımın birçok insanı için de uzun, çok uzun süren 1973 yazına. Pavese, *Güzel Yaz*'da yaşamla ölümün iç içeliğini ne güzel anlatır. *Uzun Sürmüş Bir Yaz*'da ağustos güneşinden artakalan bir yangının küllerini anlatmaya çabalamıştım. Gencecik yaşamımızın, vakitsiz ölen dostların çoktan havaya savrulmuş, toprağa karışmış küllerini. Pavese'nin günlüğünü *Yaşama Uğraşı* adıyla o yaz Türkçeye çevirmişti Cevat Çapan. Kitabı okuyunca çarpılmış, ama yine de yazarın intiharını anlayıp çözümlemeye çabalayan, Pavese'nin yapıtlarından yola çıkarak onun varoluş karşısındaki umutsuz uğraşını kınayan bir yazı yazmıştım.

Şimdi, yıllar sonra Pavese'nin kentindeyim işte. Onu kınayan bilgiç bir yazı yazdığım için de pişmanım. Şimdi Torino'da, Pavese'nin ben doğmadan önce yaşadığı yalnızlığı paylaşırken onun yürüdüğü ağaçlı, geniş caddelerde yürüyor, onun oturduğu kahvelerde oturuyor, onun geçtiği köprülerden geçiyorum. Birbirini dikey kesen, iki yanlarında eski evlerin, demir balkonlu taş yapıların sıralandığı sokaklarda dolaşırken, onun duyduğu yabancılığı, terk edilmişliği duyuyorum.

Pavese bir toprak insanıydı. Piemonte'nin doğasını, yeşil tepeleri, mısır tarlalarını, Po Irmağı'na vuran ay ışığını anlatırken gerçekte sanayi öncesi bir dünyanın özlemini dile getiriyordu. Belki de bu yüzden Torino'nun cetvelle çizilmiş gibi dümdüz uzayan, De Chirico'nun resimlerinden tanıdığımız boş ve dikey mekânları andıran caddelerine alışamadı. Onun sürgünü, dış dünyayla, in-

sanlarla ve kadınlarla uzlaşamamış bir insanın sürgünüydü. Yalnız yaşadı. Yazın, yapıtlarında derin bir melankoliyle anlattığı Santo Stefano Belbo köyünün yakıcı güneşi altında annesi ve ablasıyla, kışın Torino'nun dumanlı kahvelerinde, kenar mahalle sinemalarında yapayalnız. "Akşamlarını gene yalnız geçirmeye başladın" diye yazmış günlüğüne, "küçük bir sinemanın bir köşesine oturmuş, sigaranı içerek, hayatın tadını çıkararak."

Alanlar, kemerli galeriler, tramvay ve otobüs durakları. Alp Dağları'ndan kopup gelen rüzgâr, bulana durula akan Po Irmağı... Torino, Pavese'nin yüzünü, 1973 yazının İstanbul'unu çağrıştırıyor. Bir de intihar etmeden önce *Yaşama Uğraşı*'na yazdığı şu satırları: "Neden ölmeli? Hiç böylesine diri, böylesine genç olmadım hayatımda. Geride kalana, geçmişe bir şey eklenemez. Hep yeniden başlanır."

Yeniden başlayamadı Pavese. Yorgundu. Cinsel başarısızlığın yıkımında yapayalnız. Kadınlara zevk vermese de şiir vermişti insanlara. Amerikan edebiyatının belli başlı yapıtlarını İtalyancaya kazandırmıştı. Ama çalışmak ve ün yetmedi. Bir akşam Roma Oteli'nde, kendini Po'nun karanlık sularına bırakır gibi, dar bir yatağın derinliğine bırakıverdi.

27 Ocak 1996

Torino Havaalanı'na inerken alçaldığımızda Alpler'i gördüm. Bir bulut denizinin içinden geçtik. Sonra pırıl pırıl güneş çıktı. Kış güneşi. Bu kente son gelişimde ağustos güneşinin yakıcılığından söz etmiştim. Cesare Pavese burada, bir otel odasında canına kıymıştı. Ağus-

tos ayında ve yapayalnız. Onun alın yazısıyla baş başaydım. Şimdiyse dostlarlayım. Egi Volterrani'nin evinde, güzel bir sofrada. Egi, İtalya'ya açılan kapım oldu son yıllarda. Hep onun girişimiyle gerçekleşen kültürel etkinliklere katıldım. Birçok kente gittim, Torino'yu ıskalayarak. Bu kez Torino'dan başlayan ve güneye doğru Milano, Floransa, Roma ve Bari'yi kapsayacak bir yolculuğun ilk durağındayım.

Kar sularıyla kabarmış Po'nun çok güzel bir görünüşü var Egi'nin evinden. Karşı tepelerde tek tük ışıklar yanıyor. Pavese'nin hayat ufkunu çizen Piemonte tepelerinde kar yok ama, buradan bakıldığında, yeşilden siyaha dönen ağaçlar var. Onları yazarın yapıtlarından tanıyorum. Şöyle yazıyor günlüğünde:

"Benim bile, konusu Piemonte'ye bağlı olmayan bir şiir yazabilmem gerekir elbet. Gerekir ama bugüne kadar yazamadım böyle bir şiir. Kökleri doğuştan çevreme bağlı olan imgeleri özümlemekten öteye geçemedim demek ki. Başka bir deyişle, şair olarak sanatımda bir kör nokta, istemediğim ama bir türlü de yok edemeyeceğim, elle tutulur bir sınırlılık var. Gerçekten nesnel bir tortu mu bu, yoksa kanıma karışmış, vazgeçilmez bir şey mi?"

Yaşamının sonuna dek Piemonte'nin dışına çıkmayacaktır. Yolculukta bile tepeleri, mısır tarlalarını, yalnız ağaçları, dünyayı ilk tanıdığı çocukluk yıllarını düşünür. Yolculuktan aldığı tek tadın bu olduğunu söyler. Yoksa başka yazarların günlüklerinde okuduğu yolculukla ilgili sayfalar onda anlatılmaz bir can sıkıntısına yol açmaktadır: "Yazarı şaşırtan yepyeni, yabancı yerler! Herhalde bu şaşırma bu izlenimlerin köksüz olmasından, boşluktan, dış dünyadan, geçmişin yükünü taşıyan bir dünyadan ortaya çıkmasından ileri geliyor."

Her gerçek görüntü, çocukluğunu yaşadığı doğal çevreyle ilgili çağrışım alanına girdiği ölçüde ilgilendiriyor Pavese'yi. "Geçmişin yükünü taşımayan" bir dünya, "köksüz" izlenimler uyandırmaktan öteye gidemez. Sözünü ettiği "kör nokta"ysa yalnız sanatında değil, kendi yaşamında da bir başlangıç ve sürekli olarak o başlangıca dönme eğilimidir. Yeniden cenine dönüşme dürtüsüyle açıklanabilecek bu eğilim, bu "kör nokta", yapıtında ana rahminin karşılığı olan doğal çevredir. Kendi deyimiyle bir "ufuk çizgisi"dir:

"Yüksek tepelerde yürümenin zevki. Orada gördüğün küçük ağaçlar, o tepelere özgü başka şeyler senin ufuk çizgindir."

Az önce, kaldığım otelden –Turin Palace– bir başka otele, Pavese'nin intihar ettiği Roma Oteli'ne taşınmak geldi içimden. Saçmalık. Konferansım İstanbul üzerineydi ama söze şöyle başladım:

"Her kentin bir yüzü vardır. Benim için de Torino, Pavese'nin hüzünlü yüzünü, kalın camlı gözlüğünün ardındaki yalnız bakışlarını çağrıştırıyor. Giderek onun bu kentteki erken ölümüyle özdeşleşiyor. Nasıl İstanbul annemin yüzünden izler taşıyorsa, Torino da sabah *espresso*'mun sıcak dumanında, gece kör ışıklı tenha kahvelerin yalnızlığında, Pavese'nin içedönük kişiliğine, sessiz ve yalnız günlerine doğru yelken açıyor."

Pavese üzerine, yazarın neredeyse tüm yapıtlarını Fransızcalarından okuduktan sonra –o yıllarda Türkçeye pek azı çevrilmişti– yazdığım incelemede Piemonte tepeleriyle Torino, yani doğa/kent karşıtlığı üzerinde durmuştum. Kent akılcı, neredeyse matematiksel bir yöntemle tasarlanmıştı. Caddeler ve sokaklar doksan derecelik açılarla kesişiyordu. Dağlara doğru uzayıp gidiyorlardı düz

ovada. Oysa doğa, özellikle de tepeler, hâlâ el değmemiş bir görünümdeydiler. Fiat fabrikaları başta olmak üzere sanayi Po Ovası'ndaydı, mısır tarlalarıyla ağaçlarsa yakın köylerin civarında. Pavese için doğaya dönüş aslında çocukluğun yitik cennetine dönüş, kentte duyulan yalnızlığa bir tür karşı koyuştu. İşte bu karşıtlık temelinde ele almayı denemiştim yazarın yapıtını. Ve beni derinden etkileyen intiharını. Günlüğünden yola çıkarak "yaşama uğraşı" boyunca peşini bırakmayan cinsel yalnızlığından da söz etmiş, bu acının öykü ve roman kahramanlarının söyleminde nasıl dile geldiğini göstermeye çalışmıştım. Yirmi iki yaşında, iddialı bir yazar adayıydım. Şimdi düşünüyorum da, bu yaşta bir delikanlı hangi amaçla girişir böyle bir işe, İtalya'ya hiç ayak basmamışken neden Piemonte kökenli bir yazarın dünyasını anlamaya çalışır? Bu soruya henüz bir yanıt bulabilmiş değilim. Ama şunu biliyorum: Pavese o yıllarda yücelttiğim bir yazardı. Ve İtalya onun yapıtlarıyla girmişti hayatıma.

* * *

Kurulduğundan bu yana pek çok yazar uğramış Torino'ya. Montaigne'den Rousseau'ya, Balzac'tan Flaubert ve Jean Giono'ya pek çok Fransız yazar da izlenimlerini, olumlu ya da olumsuz görüşlerini belirtme gereğini duymuş. Örneğin "dünyanın en sıkıcı kenti" olduğunu söylemiş Flaubert, buna karşılık Alexandre Dumas içtiği *bicerin*'in tadını hayatı boyunca unutamamış. Gogol ise, ezici taş yapıları, kraliyet sarayı, Po Irmağı'ndan gelen suyla dolan kanalları ve kışın külrengi ışığıyla Sen Petersburg'u anımsattığından olmalı, Torino'yu, "Herhangi bir başkentten daha az görkemli değil" diyerek övmüş. Bütün bu yazarlar arasında, Torino'yu gerçek-

ten seven, ona bağlanan, hatta burada delirip sütçü beygirine sarılarak ağlayan Nietzsche'yi sayabiliriz. Kentle ilişkisini şöyle dile getiriyor:

"Ne kadar soylu ve ağırbaşlı bir kent! (...) Çirkin varoşlar yok burada. Torino, sarı ve koyu kırmızı bir zevk bütünlüğüne sahip. Ve çok güvenli. Kaldırımlar geniş; tramvaylar mükemmel bir düzen içinde, vızır vızır işliyor. Öbür İtalyan kentlerinden de daha ucuz. Ve burada beni kimse dolandırmadı. (...) Alanlar ne kadar da görkemli! Kahvelerin bugüne dek tanık olmadığım bir çekiciliği var. (...) Günbatımında, Po Irmağı'nın üzerindeki köprülerden görünen manzara da müthiş. İyinin ve kötünün ötesinde."

7 Nisan 1888 tarihli bu mektubundan birkaç ay sonra, yine aynı coşku ve iyimserlikle kaleme aldığı bir başka mektubunda da, aynaya baktığında kendisini çok ama çok iyi gördüğünü söylüyor. Düşünürü yalnızca aklın değil coşkunun da sınırlarını zorlamaya iten, Torino'nun temiz havası, Alpler'in karlı doruklarıydı belki, ama sütçü beygirinin boynuna sarılıp hıçkırıklarını tutamadığında, "iyinin ve kötünün ötesine" geçmekle kalmayıp aklın da sınırlarını aşmıştı. Nietzsche'nin kaldığı evi ziyaret ettim. Duvardaki tabelada düşünürün 1888-1889 yılları arasında, yani 1900'da Weimar'da ölümünden önce bir yıl kadar burada yaşadığı, *Ecce Homo* da dahil son yapıtlarından bazılarını burada kaleme aldığı belirtilmişti. Evet *ecce homo*, yani "işte insan". Nietzsche, İsa için söylenmiş bu sözden hareketle insanoğlunun bir köprü olduğunu, kendini aşarak "üst-insan"a dönüşebileceğini savunmuştu. Ama bir hayvana sarılmakta buldu kurtuluşu.

Pisa ve kulesi

İtalyan kentlerinin pek çoğu gibi Pisa'nın içinden de, akışı yavaş, yazın suyu azalan ama kışın kükreyip coşan bir ırmak geçiyor. Kentin tarihi epey eskilere, Romalılardan önce burayı mesken tutmuş Etrüsklere dek gidiyor. O zamandan bu yana, özellikle de XII. yüzyılda, diğer İtalyan şehir devletleri gibi gücünü Akdeniz coğrafyasına yaymış Pisa, Civitavecchia'dan Portovenere'ye, Palermo'ya, hatta İskenderiye ve İstanbul'a dek koloniler kurmuş. Ne var ki çok sürmemiş bu parlak dönem, XV. yüzyılda Floransa'nın yönetimi altına girmiş, bir daha da iflah olmamış. Bugün de, ünlü kulesine ve övünç kaynağı Galileo'suna karşın, biraz kıyıda kaldığını, taşralılıktan bir türlü kurtulamadığını söyleyebiliriz.

İlk kez Floransa'da görmüştüm Arno'yu. Ponte Vecchio'dan, ortaçağda nasılsa öyle kalmış, iki yanında dükkânların sıralandığı, bir zamanlar her geçenden baç alındığı bu eski taş köprüden, aşağıda bulana durula akan, daha doğrusu akmaya çalışıp da hiçbir yere kıpırdamayan suya bakmıştım. Tuhaf bir rengi vardı. Açık sarıya çalıyordu biraz, ama tam o da değildi. Çamurla safran arası bir renkti. Burada, Pisa'da da öyle. Kente hayat veren Arno, Toscana içlerinden sürükleyip getirdiği alüvyonlar deltayı doldurunca, limanın-

dan yoksun bırakmış Pisa'yı. Denizin kenti terk etmesine yol açmış. Açılımsız ve yapayalnız, kendi kaderiyle ve kulesiyle baş başa kalmış Pisa.

Yine bir köprüden Arno'ya bakıyorum. Rıhtımlar boyunca, sağlı sollu, üç ya da dört katlı yapılar sıralanıyor. Kırmızı kiremitli, kepenklerinden anlaşıldığına göre yüksek tavanlı, içlerinde varlıklı insanların oturduğu ilk bakışta belli olan taş yapılar. Kışın ırmağın taşmasını önlemek için rıhtımların düzeyi yükseltilmiş ama şimdi ilkyaz. Güneşli, sıcak bir gün. Pisa'da öteki günler gibi bir gün. Durgun suda, kıyıya bağlanmış birkaç kayıktan başka bir canlılık belirtisi yok. Onların da kürekleri alınmış, içleri bomboş. Köprüden de gelip geçen pek yok. Buradan bakıldığında ölü bir kent izlenimi uyandırıyor Pisa. Ama yalnızca buradan bakıldığında. Akşama doğru, iş çıkışı, kent sakinleri evlerine dönerken üniversite öğrencileri de bisikletleriyle sokakları dolduruyor. Artık ırmak değil, bir zamanlar Galileo'nun da öğrenim gördüğü eski üniversite canlılık kazandırıyor kente. Hareketi o sağlıyor. Neyse ki geceleyin yalnızca turistler boy göstermiyor etrafta, bir kuytuda ya da parklarda gençler sarmaş dolaş, öpüşüp koklaşıyorlar.

Kulesiyle ünlü bu kentte görülecek başka yerler de var aslında. Ama yana eğilmiş, az sonra yıkılacakmış izlenimi veren kuleyi teğet geçmek de olmaz. Gerçekten çok çarpıcı, yerçekimine böyle meydan okuyuşunu dikeyliğindeki aksaklıktan alan bir yapı. Tam üç metre doksan dokuz santim kaykılmış durumda. Hangi yöne doğru kaykıldığına gelince, bu biraz da, yuvarlak olduğu için, nereden baktığınıza bağlı.

Pisa Kulesi, Piazza dei Miracoli'deki (Mucizeler Alanı) anıtsal mezarlık, devasa vaftizhane ve mermer katedral-

den ibaret külliyenin çan kulesi olarak inşa edilmiş. Ama ana yapıdan, yani katedralden az uzağa, bağımsız şekilde dikilmiş. Mimari özelliği de bu konumundan kaynaklanıyor. Katedralin kat kat mermer sütunlarla yükselen, bronz kapıları kabartmalarla süslü ön cephesine değil de, tuhaf bir biçimde arkasına bakıyor. Ve günümüzde tüm önlemlerin alınmış olmasına karşın, yine de yıkılacakmış gibi duruyor. Çepeçevre sütunları, cehennem zebanilerini tasvir eden kabartmaları ve yedi katıyla, az sonra yer ile yeksan olacakmış izlenimi veriyor.

İki yüz doksan üç basamağı çıkmayı göze alamadığımdan kuleye aşağıdan bakmakla yetindim. Çıksaydım tepeden denizi görebilirdim. Belki denizi görürdüm ama inmem kolay olmazdı. Zirveye tırmanmışsanız, o yükseklikten vazgeçmek zordur artık. Belki bu nedenle hep yarım kaldı tırmanışlarımı, hayatımın hiçbir döneminde, yazma uğraşı da dahil, giriştiğim hiçbir işte zirveye ulaşamadım. "Zirvedekiler" programlarında yer almadım. Tek avuntumsa şu: Yalnızca ben değil, etraftaki turistlerin pek çoğu da kuleye çıkmayıp fotoğrafını çekmekle yetiniyor. Bu kule sayesinde (ya da yüzünden) Japon'undan İspanyol'una, Rus'undan Türk'üne, pek çok İtalyan kenti gibi Pisa da kitle turizminden fazlasıyla nasibini alıyor.

Bakışlarımı kulenin dibinden yukarıya kaldırmadan önce mermer kabartmalara dokunuyorum. Gemiler mayıs güneşinde ısınmış, artık bir liman olmayan kentten engine yelken açmak üzere. Onlar gitsin ama kule yerinde kalsın, yıkılmasın diye ellerimle tutmaya çalışıyorum. Sonra katedrale doğru yürüyorum.

İçeriye girdiğimde orta yerde, yekpare taş sütunların arasında tavandan sarkan bir avizeyle karşılaşı-

yorum. Galileo'nun lambası bu olmalı. Solda, Giovanni Pisano'nun aslan heykellerinin sırtına yüklediği, tam üç yüz heykelcikten oluşan ünlü yapıtı var. İsa'nın hayatını ve çilesini anlatan bu kompozisyonda ağır basan izlek, kıyamet. Çoluk çocuğuna sarılan analar mı ararsın, sevap işleyenleri günahkârlardan ayıran İsa'dan medet umanlar mı, hepsi orada. Develer, eşekler, bizim sarıklılar da var. Galileo yıllar önce buraya geldiğinde, Pisano'nun hünerinden yağ kandilleriyle aydınlanan avizeye kaydırmıştı bakışlarını. Ve bir sarkaç gibi boşlukta gidip gelen ışıkların hareketini izlemeye koyulmuştu. Her gidiş gelişte eşit birimlere bölünüyordu zaman. Ve yaşlı bilgin gök cisimlerini izlemek için yaptığı teleskoptan sonra zamanı da ölçmeyi tasarlıyor, dışarıdaki kuleden aşağıya bıraktığı ağırlıkların düşmesiyle yerçekimi kurallarını keşfediyordu. Kopernik'in kuramından hareketle dünyanın sanıldığı gibi düz olmadığını, hem kendi çevresinde hem de güneşin çevresinde döndüğünü kanıtladığında başına gelmeyen kalmayacak, savından vazgeçene dek Engizisyon tarafından hapsedilecekti.

Kitle turizminin olumsuz sonuçlarından birisi de, kalıplaşmış –olmazsa olmaz– davranışlara yol açması. Örneğin Venedik'te balayı geçiren yeni evlilerin mutlaka Rialto Köprüsü'nün üzerinde öpüşmeleri ya da Roma'ya yeniden gelmek için Trevi Çeşmesi'ne bozuk para atmaları gibi. Pisa'da ise mutlaka kulenin önünde fotoğraf çektirmeniz gerekiyor ama bu arada bir el hareketi yapmanız da şart. Sağ ayağınızı öne atarak, kollarınızı uzatıp kuleyi tutar gibi yapmalısınız ki, fotoğrafta Pisa Kulesi'nin yıkılmasına sizin bu hareketinizin engel olduğu görülsün.

Arno'nun sol yakasında, XV. yüzyıldan kalma yapının

içinde hâlâ hizmet veren belediyenin yanındaki sokağa girip biraz yürüyünce küçük bir alana varıyorum: Piazza del Carmine. Küçük kilisenin yanındaki kahveye oturunca, alanın orta yerine dikilmiş heykeli fark ediyorum. Giovanni Pisano'nun, babası Nicola'yı da aşan deha ve yeteneğiyle yarattığı, az önce katedralde gördüğüm işleri düşüyor aklıma. Sanatçının, belki de babasının, alçakgönüllü boyutlardaki heykelinin turist kalabalığından uzak, kentin bu kuytu alanına dikilmiş olması hoşuma gidiyor. Pisano'nun heykeli, Giordano Bruno'nun Roma'daki heykeline benziyor biraz. Üzerinde pelerin, başında külah var. Yıllar önce, Mehmet Yaşin'le Roma'da, Bruno'nun Campo dei Fiori'deki heykelinin karşısında bulunan kitapçıdan, İtalya'da *Ultimo Tramway* adıyla yayımlanan öykülerimi alıp, Roma'ya her gelişimde cazibesine kapıldığım alev saçlı bir kadına hediye etmiştim. O kitapta Piazza Navona'yı anlatan "La Pieta" adlı öyküm de vardı. Piazza del Carmine'yi, daha doğrusu bu kez Michelangelo'nun yapıtından değil de Pisano'nun heykelinden yola çıkarak, deha ve alçakgönüllülüğü anlatan bir öykü yazmalıyım. Bilmem bir daha yolum düşer mi buraya! Eğer düşerse, bu kez kuleye çıkmayı göze alır mıyım? Piazza Navona'yı anlatırken, edebiyatımızda ilk defa bu alana Tezer Özlü'nün dikkat çektiğini de yazmıştım. Pisa izlenimlerimi de ağabeyi Demir Özlü'nün "Kule" adlı öyküsünden bir alıntıyla noktalayayım:

"Kule, bir başına, en yüksek kule, başını döndürecek senin. Senin içinde taşıdığın kule o, hatta biricik kulen, senin kulen, senin öznelliğinin kulesi o, içinin boşluğunu, bilincinin bu değin yükseklerde uçmasını sağlayan biricik şey."

2014

Umbria'da bir yaz

"İtalya'nın en güzel bölgesi neresi?" diye sorsanız, anında yanıtı yapıştırırım: "Her yeri." Ama ille de bir bölge adı söylemem için üstelerseniz hiç duraksamadan, "Umbria" derim. Orada, hayatımın en güzel yazlarından birini geçirdiğim için değil, Fransa'dan sonra az buçuk İtalya'yı da yurt edinip benimsediğim için de değil. "Çizme"nin denize açılımı olmayan bu iç bölgesinde doğayla sanatın birlikteliğini doyasıya yaşadığım için. Buna, Assisi'li San Francesco'nun, nam-ı diğer, Fransisken tarikatının kurucusu Aziz Francesco'nun İtalyan edebiyatının ilk örneği olarak nitelendirilen "Güneş Kardeş" şiirinde kutsadığı –şiirden çok coşkulu bir duayı andıran ve yalnızca inançlı Hıristiyanların değil hemen herkesin ezbere bildiği bir metinden söz ediyorum– ağustos güneşini de eklemeliyim. O ünlü şiiri/duayı yazdığında, daha doğrusu tarikat mensubu "biraderler"iyle birlikte söylediğinde, ipek giysilerinden soyunup kalın urbasını çoktan giymişti aziz peder; beline de kuşak yerine bir urgan sarıp, kendini tümüyle İsa Mesih'in yoluna adamıştı. Yoksulluğu, bizim Anadolu dervişlerinin "bir lokma bir hırka" deyimiyle özetledikleri azla yetinme felsefesini, kardeşliği ve sevgiyi (özellikle de Tanrı aşkını) yaymak amacıyla Umbria'yı

baştan başa geziyor, cüzamlılarla düşüp kalkıyor, gerektiğinde dilenmekten çekinmiyor, mağaralarda geceleyip yüksek surlarla çevrili kentlerin alanlarında vaaz veriyor, kiliselerde insanlara, ormanlarda hayvanlara sesleniyordu. Bununla yetinmeyerek başka diyarlarda başka insanlara da öğretisini yaymak amacıyla Filistin'e, Mısır'a gidecekti sonradan. Ama papanın, tarikatını kabul edip ona icazet vermesinden sonra. Peşinden gelenler kısa sürede çoğalmış, ünü İtalya'nın dört bir yanına yayılmıştı. Çıplaklığını evrenin tüm güzellikleriyle örterek dört unsuru (ateş, hava, toprak ve suyu) bedeni bilmişti. Işığını gündüz bizden esirgemediği için seviyordu güneşi, geceyi de ay ve yıldızların "değerli aydınlığı" için kutsuyor, "Rüzgâr Kardeş"te göğün mavisiyle bulutları selamlıyordu. "Su Abla" hayatın kaynağı, olmazsa olmazıydı. Bilge ve yararlıydı. Ateşe gelince, o da "Ateş Kardeş"ti, öylesine neşeli ve güzel. Güneşin ışığını esirgemediği gibi, "Toprak Ana"mız da nimetlerini esirgemiyordu bizden, rızkımızı veriyordu. Beni Umbria'nın doğasıyla, Tiber'in suladığı vadilerde göz alabildiğine uzanan bağları, buğday ve günebakan tarlalarıyla, o tarlaların sınırında ve bulutsuz, mavi göğün altında hışırdayan servileriyle tanıştıran, bir bakıma bu mistik coşku oldu. San Francesco'nun hayatını merak edip Assisi'de onun izini sürmeseydim bu yöreyi belki de bu kadar çok sevmezdim.

1999 yılının Ağustos ayında eşim ve kızımla birlikte Umbertide köyünün az ilerisindeki bir yamacın ağaçlıklı alanına sırtını dayamış Civitella Ranieri'de, yazar ve sanatçıların ağırlandığı bir şatoda kaldım. XV. yüzyıl mimarisinin belirgin özelliklerini taşıyan, bir başka deyimle zarif bir yapıdan çok tuğla duvarları, kule-

leri, mazgal delikleri ve burçlarıyla bir kaleyi andıran şato, Ursula Corning adında, İsviçre kökenli zengin ve sanatsever bir Amerikalı kadın tarafından doksan dokuz yıllığına İtalyan hükümetinden kiralanıp, yazar ve sanatçıların kullanımına verilmişti. Sabahları erken kalkıp öğlene dek çalışıyor, öğleden sonra arabayla bölgeyi keşfe çıkıyordum. Assisi'yi, Umbria'nın diğer kasaba ve kentlerini de yaz boyunca dolaştım, notlar aldım. Sonra başka yolculuklar, başka notlar ve kitaplar girdi araya, ama Umbria'yı unutmadım. On beş yıl sonra bu yolculuğun izdüşümlerini okurlarımla paylaşırken şunun da bilinmesini isterim: San Francesco'nun sevgiden başka paylaşacak şeyi yoktu. O da tıpkı bizim Yunus Emre gibi "yaratılanı yaratandan ötürü" seviyor, Tanrı'ya ulaşmak için insan sevgisini mal ve kazanç hırsına yeğliyordu. Tatlı dilli, hoşsohbetti. Dünyadan elini eteğini çekip dua etmek üzere bir manastıra kapanmaktansa yollara düşmüş, huzuru yoksullara, mutsuzlara, toplumdan dışlananlara yardım etmekte bulmuştu. El emeğini de en az yardımseverlik kadar kutsuyordu. Kurduğu tarikatın katı kuralları tartışılabilir elbette, ama asıl zenginliğin parada ve güçte değil sevgide, eşitlikte, paylaşımda olduğunu benimseyen bir anlayışa bugün her zamankinden daha fazla gereksinim duyduğumuz tartışılamaz. Ben de, sıcağı sıcağına yazıldıktan ve aradan on beş yıl geçtikten sonra yeniden düzenleyip düzelttiğim "Umbria Günlüğü"mü okura sunarken onunla izlenimlerimi paylaşmak istemiyorum yalnızca; artık geride kalmış, dönüşü mümkün olmayan güzel bir yazın anısını da yeniden yaşamak-yaşatmak istiyorum.

13 Ağustos 1999

Napoli'nin gürültüsünden, karmaşasından, birbirine dolaşmış bağırsaklar gibi guruldayan sokaklarından sonra –o sokaklarda bir balkondan ötekine asılan çamaşırlar, tek göz odada yaşayan kalabalık aileler, eşekarıları gibi vızıldayan motosikletler, çöp tenekelerinde ziyafet çeken kedilerle değnek bacaklı, donsuz çocuklar vardı– burası gerçek bir vaha. Burası, yani Civitella Ranieri Centro.

XV. yüzyıldan kalma bir şatodayım. Fransa'daki Loire şatolarından çok farklı bir yapı. Servi, meşe, çam ağaçlarının gölgelediği geniş bir alana yayılan çeşitli birimlerden oluşuyor. Ortada ana yapı var, iki yuvarlak kulesi, yüksek duvarları, pek de güzel olmayan demirli pencereleri ve mazgal delikleriyle. Bahçesi düzenli, hatta Versailles'ın bahçeleri gibi geometrik, ama çevresindeki iki katlı, kırmızı kiremitli yapılar, kuşkusuz bir zamanlar uşaklarla ahırları barındıran bu eski evler, bahçenin de, ana yapının da şatafatını bozuyor biraz. İşte bu evlerden birinde, bize ayrılan serin, geniş dairede kalıyoruz. Öğlen yemekleri, bir sürahi şarabın eşliğinde, sefertasıyla kapımızın önüne bırakılıyor. Akşam yemekleri diğer sanatçı konuklarla birlikte, arka bahçedeki kameriyenin altında yeniyor. Ve şatonun mahzeninden gelen şarabın suladığı sohbetin tadına doyum olmuyor. Tiber Irmağı ve kollarının tüm bölgeyi cömertçe suladığı gibi Ranieri'lerin bağı da her gece biz konukların sofrasını ve sohbetini suluyor. Amerikalı ressam Emy, yine Amerikalı besteci Jonathan ve eşi, Güney Afrikalı yazar Fernando, "koruyucu meleğimiz", güzel sarışın Vanessa, İtalyan yazar Pia Pera'yla "halkla-

rın kardeşliğine" kaldırıyoruz kadehlerimizi. Bunun boşuna çaba olduğunun farkındayız ama ne gam! Halkların olmasa da, bir zamanlar burada yaşamış San Francesco'nun yalnızca insanlığı değil, doğayı da kardeş ilan ettiğini biliyoruz.

Kahvelerimizi içerken Pia'ya Attilâ İlhan'ın şiirinden söz etmedim yalnızca, soyadının İstanbul'un en ünlü eğlence mahallesine verildiğini de söyledim. Gülümsemekle yetindi, belki de ona iltifat etmek amacıyla bir yalan uydurduğumu sandı.

Umbria'nın köklü ailelerindenmiş Ranieri'ler. Şatoyu yaptıranın Cane Ranieri olduğu söyleniyor. XV. yüzyılda Doğu'dan gelmiş buraya. Bu nedenle "Khan" adını vermişler, sonra da İtalyancada "köpek" anlamına gelen *cane*'ye dönüşmüş. Tuhaf bir isim. Venedik Cumhuriyeti'nin hizmetine girip Türklerle savaşmış bizim "köpek". Penceremden bakınca bahçedeki başsız heykelini görüyor ve gerçekte neye benzediğini, doğrusu çok merak ediyorum. Az ileride, ormanla kaplı tepenin yamacında bir kilise var. Zaten burada, başınızı nereye çevirseniz mutlaka bir kilise görüyorsunuz. Serviler gibi onlar da manzaranın vazgeçilmez parçası. Aşağıya doğru günebakan tarlaları başlıyor. Ve Umbria'nın verimli toprağı sarı-yeşil, bir top kumaş gibi kat kat, önünüzde açılıyor.

18 Ağustos 1999

Yola çıktığımda güneş çoktan göğü yarılamış, gölgeler uzamaya başlamıştı. Hava sıcaktı, ama Nâzım Hikmet'in *Şeyh Bedreddin Destanı*'ndaki gibi "sapı

kanlı, demiri kör bir bıçak" değildi sıcak, eskinin kanlı savaşlarından, mezhep çatışmalarından çok, bir zamanlar buralarda yaşamış, çile çekmiş bir azizin dilinden düşmeyen insan ve doğa sevgisini çağrıştırıyordu. San Francesco'yu ziyarete Assisi'ye gidiyordum. Tiber'in suyu azalmıştı. Irmak boyunca Perugia yönünde sürdüm arabayı, Ponte San Giovanni'ye gelince sola saptım. Ve az sonra Assisi, adını aldığı tepenin yamacında beyaz, taş yapıları, kırmızı kiremitli çatıları, çan kuleleri, olanca heybeti ve vadiye meydan okuyan Santa Maria degli Angeli Kilisesi'yle karşıma dikildi. Ölümünden hemen sonra San Francesco'nun mezarı üzerine, bizzat Papa IX. Gregorius'un girişimi ve parasıyla yapılan bu kilisenin aşağıdan bakıldığında tuhaf bir görünümü vardı. Tüm Hıristiyan dünyasının kutsadığı, çok sayıda hacının ve turistin ziyaret ettiği yapı bir tapınaktan çok kaleyi, hatta kışlayı andırıyordu. Roma devrinden kalma dev bir sukemerine benzediği de söylenebilirdi. Yüksek duvarlar, sayısız pencereler ve yukarıki kilisenin –çünkü üst üste iki kilise söz konusuydu– dikdörtgen çan kulesi ona ezici, yoğun bir görünüm kazandırmıştı. Yoksulluğu, sadeliği, hatta alçalmaya kadar varan bir tür alçakgönüllülüğü benimsemiş San Francesco'nun dünya görüşüne hiç de uymayan bir duruşu vardı.

Francesco (1182-1226) Assisi'de doğdu. Babası Bernardone varlıklı bir kumaş tüccarıydı, annesi Provence kökenli bir Fransız. Sior Bernadone kazanç hırsıyla yanıp tutuşan, hayat tarzını dinsel inancın belirlediği bir çağda paranın gücüne tapan ve XIII. yüzyıldan itibaren kentlerde palazlanmaya başlayan ticaret burjuvazisinin tipik bir temsilcisiydi. Sert bir mizacı var-

dı. Annesiyse tam tersine yumuşak başlı, sevecen, oğluna düşkün bir kadındı. Provence bölgesini dolaşıp şatolarda şiir söyleyen gezgin âşıklar kadar duyarlıydı. Oğlunun sonradan yaşayacağı psikolojik krizde anneden gelen bu aşırı duyarlılığın da payı olduğu söylenebilir. Francesco'nun hayatına doğrudan tanıklık eden yakın çevresindeki "birader"lerin kaleme aldıkları biyografiler, sonradan Fransisken tarikatı yöneticileri tarafından yasaklanmış da olsa, elimizdeki verilere göre onu babasıyla çatışmaya girmeden önce zevk ve sefaya düşkün, kazancını har vurup harman savuran, bu nedenle de "avucu delik" diye anılan, balkona çıkıp bir öpücük vermeleri için genç kızlara serenatlar yapan bir delikanlı olarak tasvir ediyorlar. Soylu olmamasına karşın şövalyeliğe özendiğini, Assisi'nin Perugia'yla girdiği savaşta tutsak alınıp hapse atılınca soylularla aynı hücreyi paylaştığını belirtiyorlar. Her odası silahla dolu bir evi düşünde gördükten sonra, babasının dükkânında çalışmaktansa kılıç kuşanmak için evi terk etmek istediğini yazanlar da var.

Francesco, yirmi yaşlarında geçirdiği, ne olduğunu bilmediğimiz bir hastalığın ardından terk etti baba evini. Ve yollara düştü, ama gezgin bir şövalye değil, bir dilenci, hatta halkın taşladığı bir meczup olarak. Ne var ki, yollara düşmeden önce düşünde gördüğü İsa'nın buyruğuna uyarak, harap durumdaki San Damiano Kilisesi'ni onardı. Çünkü İsa ona şöyle seslenmişti: "Evimin yıkıldığının farkında değil misin? Omuz ver ona, destek ol!" Bunun üzerine inzivaya çekildiği Santa Maria della Porziuncola'dan ayrılıp, elinde mala, harç kardı, taş kırdı. Yemeden içmeden gün boyu çalışarak, ter dökerek kısa zamanda bitirdi işini.

İsa'nın "harap ev"den kastının bu küçük kilise değil bütün Hıristiyanlık âlemi olduğunu anlaması içinse onunla muhabbetini ilerletip varlığını onun tinsel varlığıyla özdeşleştirmesi, onda eriyip yok olması –bir anlamda bizim tasavvuf anlayışındaki gibi "vahdet-i vücud"a ulaşması– gerekiyordu. Gözünden perdeler kalkmış, ileri bir mertebeye ermişti artık. Yani, diyeceğim, Francesco sözcüğün gerçek anlamında bir "ermişti". Bu dünyadan vazgeçmemişti ama kurduğu tarikatın katı kurallarına da uymak durumundaydı.

Sırtında kalın urbası, belinde urgandan bir kemer, elinde haç, aç biilaç yollara düştü. Papanın da onayıyla çevresine "birader"leri toplayarak, İsa'nın havarileriyle çıktığı yolculuğa benzer bir yolculuğa çıktı. Vaaz verip taraftar toplamaya başladı. Müslümanları da İncil'in öğretisine davet amacıyla Filistin ve Mısır'a kadar gitti. Fas yolunda ağır bir hastalık geçirince, İspanya'dan geri döndü. Yalnızca yoksullara, düşkünlere, yersiz yurtsuzlarla parasız pulsuzlara değil, hayvanlara da hükmü geçiyordu artık. Peşinden gelenler günden güne çoğalıyordu.

Derken, bir gece İsa'yı gördü yine. Düşünde değil, hayır, küçük bir kilisede. Tanrı'nın oğlu bu kez altı kanatlı bir melek suretindeydi. Önünde diz çöküp, ona seslenmesini bekledi. Ama İsa hiçbir şey demedi. Göründüğü gibi kaybolup gitti. Francesco ayağa kalktığında çarmıhta can veren Tanrı'nın oğlunun yaralarının kendi gövdesine geçtiğini fark etti. İki el ve iki ayağında, bir de karın hizasında tam beş yarayla yaşayacaktı artık, neredeyse ikinci bir İsa olarak.

* * *

Santa Maria degli Angeli'nin dışarıdan görünüşüyle içi öylesine farklı ki, insan birbirine zıt iki dünyada buluyor kendini. Giotto'nun fresklerini görmeden önce üst kilisenin tam karşısında duruyorum. Beyaz taşlardan ibaret kör bir duvar var karşımda. Ne bir kabartmaya takılıyor bakışlarım, ne de cepheyi süslediklerini varsaydığım heykellere. Giriş kapısı da öyle dümdüz, çatıdaki haç gibi, iki kanadıyla sanki boşlukta duruyor. San Francesco'nun sadeliği, şatafattan arınmış yoksul ve her şeyden yoksun yaşamı sinmiş yapıya.

Ama içeriye girer girmez, mavi-yeşil tavanın altında, karşılıklı iki duvar boyunca renkler uçuşmaya başlıyor. Fransisken tarikatının kabul ettiği tek resmi biyografi olan Aziz Bonaventura'nın *Legenda Maior*'da anlattığı olaylara, mucizelerle efsanelere tanık oluyorum. Önce Francesco'nun dış görünüşünden başlayayım. Belli ki ressam, idealindeki şövalyeye benzetmek istemiş azizi, şeklini şemailini ona göre tasarlamış. Uzunca boylu, seyrek ve sarımtırak sakallı, açık renk gözlü ve iri yapılı bir adam olarak ön plana yerleştirmiş. Tepesi kel başıyla üzerindeki kaba kumaştan giysinin, bir de ayağındaki sandaletlerin dışında, gerçek San Francesco'yla bir ilgisi yok. Belli ki Giotto, Tomasso da Celano'nun *La Vita Prima*'sını okumamış. Okusaydı azizin "kısa boylu, uzun yüzlü, düz ve küçük alınlı, kara gözlü, saf bakışlı, koyu esmer, basık burunlu, dik kulaklı, ince dudaklı, siyah sakallı, narin burunlu, kısa kollu, küçük elli, uzun parmaklı ve tırnaklı..." olduğunu bilir, portresini ona göre yapardı. Böyle sağlıklı, ne istediğini bilen, hayattan kâm almış biri olarak da betimlemezdi. San Francesco'nun çağdaşı, Arezzo'lu ressam Margarito'nun yaptığı gibi "esmer, küçük adam"ın iç dünyasına, kalbi-

nin güzelliğine yöneltirdi ilgisini, yüz çizgilerine değil.

Tüm kaynaklar San Francesco'nun çok etkileyici bir sesi olduğunu, dinleyeni büyülediğini, konuşma tarzınınsa son derece ikna edici olduğunu yazıyorlar. Öyle olmasaydı Gubbio halkını dehşete düşüren, her gün içlerinden bir ikisini parçalayan kurdu evcilleştirip hizaya getiremezdi. Bu canavarla bir senyör gibi de tokalaşamazdı. Azizin bütün bu özelliklerinin ve Fioretti adlı, yazarı bilinmeyen kitapta anlatılan mucizelerinin fresklere de yansımasını bekleyemeyiz elbet. Çünkü resim konuşmaz. Ama suskunluğuyla derinliğine çekebilir bakanı. İçinde eritip bertaraf edebilir. Göz görmek, kulak duymak için vardır, bu gerçeği biliyoruz. Ama her zaman böyle olmayabileceğini de efsaneler anlatıyor bize. Hayatının son yıllarında gözleri neredeyse hiç görmüyordu San Francesco'nun. Ne var ki o kalp gözüyle, bizim görmediklerimizi de görebiliyordu. Kalp kulağıyla duymadıklarımızı duyabiliyordu. En azından, ölümünden sonra yazılan ama o daha yaşarken dilden dile dolaşan menkıbeler böyle söylüyor. Giotto da, çıraklarıyla el ele verip bu mucizeleri resmetmiş zaten. Efsaneleri, hakkında anlatılanları, bakmasını beceren, görmesini bilen gözün önüne sermiş. Kahramanının başından geçenleri gerçekçi bir anlayışla ve en küçük ayrıntılarıyla betimlerken fresklerin arka planına da Umbria manzaralarını yerleştirmiş. Şöyle ki:

San Francesco baba evindeyken üzerinden hiç eksik olmayan o güzelim ipek giysilerini bir yoksula veredursun, dik yamaçları, surları, beyaz taşlı yapıları ve Roma döneminden kalma tapınaklarıyla Assisi görünüyor arka planda. Bugünkü görünümünden pek de farklı değil. Minerva Tapınağı'nın sütunları, "Halk Kulesi" ve saray,

çan kuleleriyle pembe-beyaz duvarlar, her şey yerli yerinde. Bir başka freskte odaları silahla dolu ev, sütunları ve kırmızıya çalan duvarlarıyla azizin düşünde değil, tam karşımızda yükseliyor. Sahnedekilerin neredeyse tümünü, kentten kovulan kanatlı ve kıllı şeytanlar hariç, yakından tanıyoruz. San Francesco'nun çağdaşları onlar, ya yol arkadaşları ya da papadan papazlara, tüccarlardan yoksul halka azizin içinde yaşadığı dünyanın gerçek aktörleri. Azize Clara başta olmak üzere aralarında kadınlar da var. Ve elbette tarikat mensubu "biraderler". Oldukça sık inzivaya çekilse de yalnız değil Francesco. İnsanlarla, meleklerle ve İsa'yla beraber. Papa yan gelip rüyaya yatmış bir freskte, bir diğerinde çocuk ağaca çıkmış. İsa da olması gerektiği yerde, yani çarmıhta değil her zaman. Kızıl kanatlarıyla bir melek suretinde göründüğü de oluyor Francesco'ya. Ve yaraları, sarp kayaların önünde diz çökmüş azizin gövdesine geçiyor. San Damiano Kilisesi'nin duvarları da, tıpkı efsanede anlatıldığı gibi, yıkılmış. Kutsal yapının çatısı uçmuş. Her zamankinden daha fazla onarıma gereksinimi var. Gelgelelim aziz, yine efsanede anlatıldığı gibi, elinde mala, harç karmıyor. Taş da taşımıyor omuzlarında. Çarmıhın önünde diz çökmüş, avuçlarını açmış, İsa'dan bir işaret bekliyor. Ve belli belirsiz bir ışık aydınlatıyor zümrüt yeşili tavanı. Önünde saf tutmuş kuşlara vaaz verirken de Azize Clara duruyor arkasında. Hayatında çok önemli bir rol oynayan bu kadın hakkında bilgimiz pek yok. Ama, en azından, gençliklerinden beri tanıştıklarını ve elbette yatıp kalkmadıklarını biliyoruz. Azize Clara'yı da en az Francesco kadar önemle tasvir eden freskte ağaçlar çiçeğe durmuş. Ve renkler sararıp solmuş. Figürler capcanlı ama;

duvardan inip aramıza karışacaklar sanki. Derken devinmeye başlıyorlar. Hora tepiyorlar zihnimde. Kentler dağlarla, insanlar hayvanlarla, ağaçlar toprakla kucaklaşıyor. Melekler kanat çırpıyor havada. Yeşil, kırmızı, sarı, lacivert ve beyaz hemhal olmuş, cümbüş yapıyorlar. San Francesco'nun hayatı resmi geçitte. Bir zaman olmuş, o da yaşamış burada. Bu bölgenin toprağında uyumuş, ekmeğini çok fazla yemese de suyunu içmiş. Manastırlarında dinlenmiş. Ormanlarında vaaz verip, kuytularında dua etmiş. Şimdi duvardan bakıyor, "Ben hâlâ burada, işimin başındayım. Ya sen neredesin?" der gibi. "Nerede olacağım, ben de burada, işimin başındayım aziz peder. Assisi'de bıraktığın izlerin peşinde."

1999-2015

Orvieto ve Luca Signorelli

Orvieto, hiç kuşkusuz Umbria'nın en ilginç, en güzel, abartmadan söylüyorum, en "çarpıcı" kenti. Paglia Irmağı'nın suladığı vadiye, bölgenin bazı kentleri gibi bir tepenin yamacından bakmıyor. Çok özel bir konumu var. Volkanik arazide, bazalt kayaların üzerindeki bir düzlüğe kurulmuş. Kayaların içinden göveren yeşille, bağlar ve servilerle bütünleşmiş. Ve bu konumu sayesinde Etrüsklerden bu yana İtalya tarihinin bütün dönemlerine tanıklık etmiş. Romalılar, "barbarlar", hatta papalar gelip geçmiş buradan. Hepsi de bir iz bırakmış. Ama Orvieto'ya en belirgin biçimde damgasını vuran, sanatçılar olmuş. Çünkü onlar bağcıyı dövmektense üzüm yemeyi seçmişler.

Diyeceğim, görmüş geçirmiş bir kent Orvieto, ama bugünkü mimari dokusu ortaçağda oluşmuş. Ve o zamanlar nasılsa öyle kalmış. Bu nedenle kentin sokaklarında dolaşır, birbirlerine taş kemerlerle bağlanan yapılar boyunca yürürken kendinizi bir geçmiş zaman düşünün içinde buluyorsunuz. Parke döşeli dar sokaklar *palazzo*'larla çevrili alanlara çıkmıyor yalnızca, uçurumlara da açılıyor. Kayalarla birbirine karışmış evlerin duvarlarında eskinin izleri var. Surlar hâlâ ayakta. Kiliselerle kuleler de. Bu kulelerin içinde Torre del

Moro kırmızı tuğlaların yoğun istifi ve dikdörtgen biçimiyle ilk bakışta dikkat çekiyor. Kentin en önemli, en değerli, hep "en"lerle devam etmem gerekirse en fazla turist çeken yapısıysa katedral. Orvieto'nun kiliseleri içinde İtalyan gotik mimarisinin en özgün, sanat tarihi açısından en zengin –yine "en"lerle devam ediyorum!– örneğini sunuyor. Yalnızca bakan değil, gören, görmesini bilen gözler için.

Katedralin ön cephesi başlı başına bir sanat harikası. Bu "sanat harikası" deyimi belki bir klişe ama, mozaiklerden giriş kapısındaki bronz kabartmalara, İncil'de geçen olayları ayrıntılarıyla tasvir eden heykelciklerden taş kabartmalara ve göz nuru, alın teriyle dantel gibi dokunmuş yuvarlak penceresine varıncaya dek Orvieto Katedrali'ni başka türlü tanımlamak da mümkün değil. Uzaktan bakıldığında bile parıldayan, göz kamaştıran altın sarısı mozaikler yapıya benzersiz bir görünüm kazandırıyor. Giriş kapılarının sağ ve sol yanındaki heykellere gelince, yerel sanatçı Maitani'nin yonttuğu bu tuhaf yaratıklar dört İncil yazarını simgeleyen insan-melek (Aziz Matta), aslan (Aziz Marcos), kartal (Aziz Yuhanna) ve boğadan (Aziz Luka) oluşuyor. Ve bu sonuncu azizin adını (Luca) taşıyan bir ressamın içeride, San Brizio Şapeli'nin kubbeleriyle duvarlarını süsleyen fresklerini görmeye davet ediyorlar bizi.

Cortona'lı Luca Signorelli 1499'da Orvieto'ya geldiğinde sanatının doruğundaydı. Vatikan'da Sistina Şapeli de dahil birçok yerde çalışmış, Michelangelo başta olmak üzere devrin kalburüstü ressamlarıyla işbirliği yapmıştı. Ustası Piero della Francesca'nın etkisinden de, Urbino'da kaldığı süre içinde kurtulmuş, kendi yolunu bulmuştu. Hayal gücünü gönlünce kullanıp kendi ka-

natlarıyla uçabilirdi artık. Ve öyle de yaptı. Üç yıl gibi, o zamanın koşullarına göre kısa sayılabilecek bir sürede onu sanat tarihindeki özgün yerine taşıyacak freskleri tamamlayıp bitirdi. Bu fresklerde o güne dek görülmemiş bir atmosfer, dramatik bir gerilim, İncil'in yorumunda müthiş bir fantezi, kimi zaman da alay vardı.

Signorelli'nin kıyameti tasvir eden yapıtı, "Cehennemlikler" ve "Cennetlikler"i, Rönesans'ın getirdiğinden farklı, yeni bir estetik anlayışıyla tanıştırdı beni. İnsan bedeninin gerçek duruşunu, çıplaklığın etki gücünü, korku ve endişenin yol açtığı psikolojik yıkımı onlarda keşfettim. Sanatçının pervasızca çizip boyadığı iriyarı, kasları gerilmiş çıplak figürlere bakarken ben de, zebanilerin elinden acı çeken günahkârlar gibi, cehennem azabının korkusunu yaşadım. Matta İncili'nde sözü geçen Deccal'ın, İsa kılığına girip insanları kandıran, onları doğru yoldan saptıran bu kıyamet öncesi yaratığın sahtekârlığına tanık oldum. Kaçırdıkları iri göğüslü, anadan doğma üryan, güzel kadınları sırtlarına yüklemiş, gökyüzünde kanat çırpan boynuzlu şeytanlar gördüm. Deccal'ın vaazını dinlermiş gibi yapan bir fahişe avucunu açmış, yanındaki yaşlı adamdan işinin karşılığını tahsil ediyordu. Bir başka kadın, kaybetme korkusuyla bağrına basıyordu bebeğini. Bebeğin takım taklavatı, her şeyi yerindeydi ama gözleri yoktu. Aziz Yuhanna'nın kehanetindeki gibi yıldızlar sapır sapır yeryüzüne dökülmeden önce insanlar birbirlerini boğazlamaya başlamışlardı bile. Azgınlaşıp doğru yoldan çıkmışlardı. Kan gövdeyi götürüyor, kimin kimi nerede ve ne için katlettiği anlaşılmıyordu. Günahkâr gövdeler sarmaş dolaş, üst üste yığılırken, Tanrı'dan af dileyenler de vardı. Cehennemlikleri yaka paça yerde sürüklü-

yordu zebaniler. Boğazlarına sarılıyor, saçlarından çekiyor, arkalarda bir yerde kadın erkek demeden ırzlarına geçiyorlardı. Kadınları kucaklarken sırıtanlar bile vardı içlerinde. Pembe, yeşil, boz ve boynuzluydular. Pazıları, hayaları, darmadağın saç ve sakallarıyla korkunçtular. Cennetliklerse kendilerini mavi, yeşil, kırmızı, beyaz kanatlı meleklerin çaldığı mandolinlerin ezgisine bırakmış, huşu içindeydiler. Cehennemlikler gibi çırılçıplaktı onlar da ama taciz ve azaptan "münezzeh"tiler.

Hesap gününe gönderme yapan, birbirine karşıt bu iki freskte ağır basan, korkuyla karışık şehvet arzuları da uyandıran, cehennemliklerin tasviriydi. Eğer hayat hareketse, mücadele ve acıdan, hazdan ibaret bir gerçekse, cennetten çok cehennemde sürüp gidiyor, ressamın hayal gücünden kaynaklanan bir renk cümbüşü içinde akıllara durgunluk, görebilenlere ders veriyordu. Ve bütün bu olup bitenlere freskin sol alt köşesinden bir adam bilgece bakıyordu. "Ne haliniz varsa görün!" der gibi ellerini kavuşturmuş, omuzlarına dökülen sarı saçlarını tarayıp başına, üzerine bol gelen kıvrımlı, siyah pelerinin renginde bir bere geçirmişti. Yanındaki –onun da giysisi ve takkesi siyahtı– papazla aynı yere yöneltmişti bakışlarını. İkisi de, olup bitenlerden, insanlığın başına gelen felaketten sanki hoşnut gibiydiler. Papazın yüzüne aşinaydım bir yerden. Sarışın adamın kimliğini de merak ediyordum. Sahneye dışarıdan bakan, kıyametten önceki korkunç karmaşayı izleyen bu iki ahbap çavuşun Fra Angelico'yla Luca Signorelli olduklarını öğrenecektim çok geçmeden. Her ikisi de sahnenin dışında, hayatın içindeydiler. Ne cehennemlik ne de cennetliktiler. Kıyamet gününün tanığıydılar sadece. Fra Angelico dostu ve meslektaşı Luca'ya işaret-

parmağıyla bir şey gösteriyor, ressam da, yeteneğinden emin, gururla ayakta dikiliyordu. Belli ki alkış bekliyordu seyirciden. İçimden alkışlamak geldi ama cesaret edemedim. Katedralde, Signorelli'nin dehasını yansıtan fresklerin altında benden başka kimse yoktu. Yine de, üstadın hünerini alkışlamadan ayrıldım oradan.

Dışarıya çıktığımda güneş alçalmış, dağların ardından batmak üzereydi. Kızıla kesmişti doğa. Umbria'nın eşsiz ışığı yerini karanlığa bırakıyordu yavaşça. Vadiye bakan bir kahve bulup oturdum. Önümdeki sokak surlar boyunca uzayıp gidiyordu. Gölgeler de öyle, katedrale girdiğimde belli belirsizdiler, çıktığımdaysa serin ve uzun. Garsona bölgenin şarabından bir küçük şişe söyledim, yanında da yine buranın zeytinyağında muhafaza edilmiş *mozzarella* peyniri. Orvieto şaraplarının ününü duymuştum ama tatmak nasip olmamıştı. Ne cehennem umurumdaydı ne kıyamet. Günbatımında, bir küçük şişe beyaz şarap ve peynirle mutluydum. Luca Signorelli'nin az önce gördüğüm freskleri yapmak için imzaladığı sözleşmede katedral yönetiminden iki yataklı bir ev, ayda iki okka buğday ve tam beş yüz yetmiş beş duka altını istediğini anımsadım. Bir de, yılda yüz kırk beş litre Orvieto şarabı istemiş. Üç yıl çalıştığına göre tam dört yüz otuz beş litre şarabı mideye indirdiğini varsayabiliriz. Yoksa freskleri böylesine özgün, bu denli etkileyici olmazdı. Ve hiç kimseyi korkutmazdı.

1999-2015

İsa'nın uğramadığı köy

Bundan on beş yıl kadar önce Paris'te gördüğüm bir film derin izler bırakmıştı belleğimde. İtalyan yönetmen Rossi'nin nefis bir uyarlamasıydı. Carlo Levi'nin Türkçeye *İsa Bu Köye Uğramadı* adıyla çevrilen romanından yola çıkılarak gerçekleştirilmiş bir başyapıttı, öylesine büyüleyici, özgün, seyirciyi uzak bir dünyaya doğru sürükleyip götüren. Mussolini yönetimi, aynı zamanda bir doktor olan antifaşist yazar Levi'yi Güney İtalya'nın en ücra köşesine, o dönemde ancak katır sırtında ulaşılabilen bir köye sürgün göndermişti. Uzun yıllar Paris'te yaşamış, ilk romanını yayımlamadan önce Londra'da resimlerini sergilemiş Torino'lu genç yazar için gerçek bir karabasandı bu yolculuk. O güne dek hiç duymadığı, hayal bile edemeyeceği bir gerçekliğin korkunç görüntüleriyle, İtalya'nın en yoksul bölgesi Lucania'dan doğa ve insan manzaralarıyla beklenmedik bir karşılaşmaydı. Carlo Levi sürgünden döndükten sonra yalnızca İtalya'da değil, tüm dünyada yankılar uyandıran bir roman yazdı: *Cristo si è fermato a Eboli* (İsa Eboli'de durdu). Bunca yoksulluk, bunca haksızlık varken, acılar hastalıkları, hastalıklar ölümleri izlerken, İsa bile Lucania'nın kuzeyindeki Eboli'ye dek inebilmiş, romanın geçtiği Aliano köyüne uğrama-

mıştı. Kayalık bir tepenin üzerine kurulmuş, aşağıda Akdeniz'e doğru uzayıp giden Agri Vadisi'ne bir kartal yuvası gibi yukarıdan bakan Aliano'nun (romanda Gagliano adıyla geçiyor) köylüleri, kendilerini Hıristiyan, yani "insan" olarak bile görmediklerinden, içgüdüsel bir başkaldırı duygusuyla söylemişlerdi bu atasözünü: "İsa Eboli'de durdu."

Yıllar sonra Carlo Levi'nin izini sürmek, filmin başoyuncusu Gian Maria Volontè'nin yaşadıklarını birkaç günlüğünü de olsa paylaşmak için Mehmet Yaşin'le yollara düşeceğimizi, "Çizme"nin tabanına, yani İtalya'nın güney ucuna dek inip bugün "Basilicata" diye adlandırılan o "kuş uçmaz kervan geçmez" yörede dolaşacağımızı, romanın ve filmin dekorunu oluşturan köye varıncaya dek, ne de olsa bir Avrupa ülkesinde yaptığımız bu yolculuk boyunca nice terk edilmiş, eski kentlerden geçip, eşsiz manzaralarla karşılaşacağımızı bilemezdim.

Bari'de İtalyan dostlarımızın, hatta birisi kadın iki *carabiniere*'nin uyarılarına karşın, günbatımına doğru dolaştığımız eski kentin dar sokaklarında yürürken, yolculuğumuzun ilk durağı Matera'nın da Bari gibi balkonlarında çamaşırların kurutulduğu, beyaz badanalı duvarlarında ilkyaz çiçekleri gibi açan mavi, yeşil, sarı kepenkli evlerin palmiyeli geniş caddeler boyunca sıralandığı "tipik" bir Akdeniz kenti olabileceğini düşünmüştüm. Yanılmışım. Matera bir sabah, çiğ ışıkta parıldayan taş yapıları, çoğu terk edilmiş eski evleri, merdivenli dar sokaklarıyla kendi gerçeğine çekti bizi, neolitik dönemden kalma mağaralarla kayaların içine oyulmuş kiliselerin, ortaçağ duvarlarıyla çan kulelerinin gizemli dünyasına götürdü. Evet, bu ilginç kent sözcüğün tam anlamıyla alıp götürdü bizi.

Derin ve dar bir vadinin yamacından indik, yosunlu, taş duvarlar boyunca yürüyerek. Evler, karanlık mağara oyuklarını andıran pencereleri, çökmüş çatıları, kayalarla kaynaşıp halleşmiş, bu karmaşık doğanın ayrılmaz bir parçası olmuş iç avluları, odaları, döşeme ve tavanları, tavanlarından fışkıran incir ağaçlarıyla artık yaşanılmayan bir kentin göçmüş labirentini andırıyorlardı. Birinin temeli öbürünün çatısıyla birleşmiş, yukarıdan aşağıya doğru kat kat inen teraslar yıkık ortaçağ duvarlarını, nasılsa ayakta kalmış kemerleri, merdivenli dar sokakları çepeçevre sarmıştı. Aşağıya dek inip eski kentin alanlarından birine ulaştığımızda, ilkinden çok daha derin bir başka vadi gördük. Uçuruma açılan eski bir manastır avlusunun bitiminde rüzgâr uğulduyordu. Aşağıda, yüzlerce metre derinde köpürerek akan ırmağın adını boşuna aradım rehberde. Kentin aslında iki çukurdan oluştuğu, bu çukurların (Sasso Caveoso ve Sasso Barisano) yamaçlarına tarihin en eski dönemlerinden bu yana ilkel barınaklarla kiliselerin, yeraltı kentleriyle evlerin kurulduğu yazılıydı ama suyun adı belirtilmemişti. Belleksiz su! Jeolojik devirlerden beri doğayı dantel gibi işleyen, kalkerden süzülerek ona biçim veren, kayaları oyup vadileri sabırla kazan güzel ırmak! Milyonlarca yıldır denize doğru akıp giden, aktıkça da yöreye yaşam veren o değilmiş gibi alçakgönüllü yatağında çakılları aşındırarak çağlıyordu.

Burası bizim Kapadokya'ya benziyordu biraz. Neolitik devir boyunca mağaralarda yaşayanları saymazsak Matera'nın ilk sakinleri keşişler olmuş. VIII. yüzyılda Bizans'ta patlak veren ikon tartışmaları sonucunda inançlarından dönmeyerek buraya gelen, dik yamaçlardaki mağaraları kiliseye dönüştürüp duvarları

rengârenk fresklerle süsleyen Ortodoks keşişler. Gece, tepedeki yeni kentin caddelerinde ışıklar yanınca karanlığa gömülüyordu yıkıntılar. Ve yarasalarla kuzgunların uçuştuğu terk edilmiş evlerin odalarında, girişleri demir parmaklıklarla kapatılmış mağaraların ıslak dehlizlerinde bu dünyanın tüm kirinden, bir türlü sonu gelmeyen kötülüklerinden arınıp yunmak, düze çıkmak için yüzyıllar boyunca çile çekmiş Kapadokyalı keşişlerin ruhları dolaşmaya başlıyordu.

Bir gece Mehmet Yaşin'le, eski kentin onarılıp halka açılan kahvelerinden birinde nefis İtalyan şaraplarından birkaç şişe devirdikten sonra otele dönerken, Bilge Karasu'nun *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'ndaki Keşiş Andronikos'u düşündüm. Tüm yaşamı boyunca kutsadığı, neredeyse tapındığı ikonlar yasaklanınca diğer keşişler gibi yeni yasaya uymamış, baskı ve inanç ikileminde sıkışıp kalınca önce ıssız bir adaya sığınmış, sonra da kaçıp İtalya'ya, belki de bu yöreye gelmişti. Sürgünü, hatta işkenceyi bile göze almıştı inancı uğruna. Bir bakıma Carlo Levi gibi. Levi de inancından dönmediği, faşizmin baskılarına boyun eğmediği için gönderilmemiş miydi buraya? Onun Aliano'ya yerleşmeden önce bir süre kaldığı Matera'da, yoksulluğun izine pek rastlamadık. Oysa romanda, kız kardeşine söylettiği şu sözler çok etkilemişti beni:

"Okulda eski İtalyan edebiyatını okurken Dante'nin cehennemini aşağı yukarı böyle hayal ederdik. Ben de Dante gibi, kat kat inmeye başladım ancak bir katırın geçebileceği genişlikteki patikadan. Yol kıvrıla büküle evlerin –bu izbelere ev denilebilirse tabii– çatılarından aşağıya doğru iniyordu. Aslında kil kayaların içine oyulmuş, bazılarında XVIII. yüzyıldan kalma süs-

lemeler olan mağaralardı gördüğüm. (...) Hava öylesine sıcaktı ki, kapılar ardına dek açılmıştı. Hava ve ışığın yalnızca ağızlarından girebildiği mağaralara bakıyordum. Bazılarında kapı bile yoktu. İçeriye, çatılara dayanmış merdivenlerden girilebiliyordu. Bu karanlık deliklerin dibinde, toprak duvarlar arasına sıkışıp kalmış yataklar, birkaç eşya ve yerde yatan hayvanlar görüyordum. Evet, döşemenin üzerine köpekler, domuzlar, koyun ve keçiler yan gelip uzanmışlardı. Her ailenin bir mağarası vardı; çoluk çocuk orada yaşıyorlardı hayvanlarıyla birlikte. Kentin nüfusunun yirmi bin olduğunu söylemişlerdi. Çoğunu çocuklar oluşturuyordu nüfusun. (...) Onları evlerin eşiğine oturmuş, yakıcı güneşin altında uyuklarken gördüm. Kir pas içindeydiler. Gözkapakları şişmişti. Trahom hastalığına tutulmuş gözlerine konan sinekleri kovmak için ellerini bile kaldırmıyorlar, öylece, devinimsiz bekliyorlardı."

O zamandan bu yana çok şey değişmiş elbet. Mağaralarda yaşayan insanlar yukarıya, yeni kentin varoşlarındaki toplu konutlara yerleştirilmişler. Ve UNESCO tarihsel sit alanını korumaya almış. Bazı eski yapılarda, barok kiliselerle mağaralarda onarım çalışmaları sürüyor. Ve Matera, uygarlığa inat, doğanın kendisine sunduğu yerleşim olanaklarından yararlanmaya çalışıyor hâlâ.

Bir akşam, adından da anlaşılacağı gibi Terrazzino lokantasının eski kente bakan terasında oturduk. Aşağıda taş ve kilden ibaret bir hayalet kent giderek kararıyordu. Karşı tepedeki katedrali gördüm. Yüksek çan kulesi, kulenin Arap minarelerini andıran mimarisiyle uyumlu cephesi ve cephe duvarındaki kabartma heykelleriyle, azalan ışıkta başka bir dünyadan gelip, terk

edilmiş evlerin üzerindeki küçük alana konmuş gibiydi, öylesine tuhaf, gizemli. Heykellerin ayrıntısını uzaktan seçemiyordum. Ama giriş kapısının üzerindeki yuvarlak vitray, çark-ı felek gibi dönen zamanı simgeliyordu kuşkusuz. Tarihöncesi devirlerle günümüz arasında bir geçiş, yüzyılları öğüten yekpare bir değirmen taşıydı. Daha uzak başka tepelerdeki manastırları, yüksek duvarlar ardına gizlenmiş bahçeleri, birbirinin üzerine abanmış yıkıntıları da gördüm. Sonra, mağara oyuklarıyla delik deşik olmuş yamaçların içinden tek tük fışkıran ağaçları. İlkyaz akşamı bir efsane kuşu gibi iniyordu vadiye. Bu gizemli, karanlık dünyayı, merdivenli sokaklarla kör pencereleri, ayrıkotlarıyla kaplı terasları bir yerden anımsıyordum. Sanki daha önceden görmüştüm bu garip kenti. Tek göz odalarına, yoksul insanlarına, mağaralarının karanlık ağızlarına ve yukarıda, vadinin dik yamaçlarında uğuldayıp duran deli rüzgârına aşinaydım. Birden Pasolini'nin görüntüleri çaktı belleğimde. İsa'yı, havarilerin eşliğinde yürürken gördüm. Yüzü incecik, bakışları kederliydi. Karşı tepelerin birinde çarmıha gerilecekti az sonra. Rüzgâra inat yürüyor, yürüdükçe başının üzerindeki hare de yürüyordu. İnsanlar sevecenlikle bakıyorlardı ona. Yalnızca insanlar mı? Tanrı'nın oğlunu kentin hayvanları da sevinçle karşılıyorlar, izbelerin kapıları o yaklaştıkça ardına dek açılıyordu. Sürekli devinim halindeydi İsa. Bir evden çıkıp öbürüne giriyor, merdivenli sokakları hızla çıkıp tüccarları tapınaktan kovuyordu. İsa'nın ışıyan esmer bakışlarıyla birlikte *Aziz Matta'ya Göre İncil* filminin çevrildiği mekân da netleşiverdi zihnimde. Nasıl da unutmuşum! Pasolini burada, terastan seyrettiğim bu benzersiz kentte çekmişti filmini, Kudüs'te değil.

Ben bunları anımsarken, Mehmet garsona yemekleri ısmarlamıştı bile. Yine zeytinyağında kızartılmış kekikli ve domatesli ekmek, İtalyanların deyimiyle diş arasına sıkışacak kadar haşlanmış *spaghetti*, sonra da tatlı niyetine *mozzarella* peyniri yiyecek, ünlü Matera şaraplarından içecektik. Bir zamanlar Carlo Levi'nin testisinde de soğuyan, yıllanmış mahzen şaraplarından. Torino'lu yazarın sürgün dönüşü buradan geçtiğini biliyordum ama, yıllar sonra, ölümüne yakın bu lokantaya gelip, oturduğumuz terastan son kez Matera'ya baktığını bilmiyordum. İçerideki duvara asılmış imzalı bir fotoğraftan öğrenecektim bu gerçeği. Fotoğrafta Carlo Levi, elinde sönmüş Toscano purosuyla bir şişe şarabın karşısına oturmuştu. Senatörden çok, yeni gerçekçi İtalyan filmlerinden tanıdığımız yakışıklı oyunculara benziyordu. Yalnız değildi masada, ama kederliydi. Varoluşunu derinden etkileyen, yaşamı boyunca içinde taşıdığı bu görüntüyü, Matera'nın günbatımındaki hayalini son kez seyrettiğini biliyormuş gibi. Oysa bu kent, İsa'nın bile uğramaya tenezzül etmediği Aliano yolunda bir duraktı bizim için, evet, yalnızca bir durak.

Ertesi sabah, Mehmet Matera'nın kiliselerini, özellikle de otelimizin tam karşısındaki tuhaf kilisenin kapısını süsleyen kurukafaları, eski yapılarla ıssız sokakları, *sasso* adı verilen mağaralarla 1960'lı yıllara dek bu mağaralarda, Bizanslı keşişlerin kurdukları yeraltı kentlerinin ıslak ve karanlık dehlizlerinde hayvanlarıyla birlikte yaşamış, bu nedenle de tüm dünyanın tepkisine yol açmış yoksul İtalyan vatandaşlarını görüntüledikten sonra, yola koyulduk.

Yol boyunca arazi giderek engebelendi, dönemeçler çoğaldı. Bari-Matera yolundaki kadar hız yapamıyor-

duk artık. Yeşil tepelerden oluşan güzel bir manzara kiraladığımız Alfa Romeo'nun camından akıp gidiyordu. Tepeler yeşildi ama, Cesare Pavese'nin öykülerinde betimlediği Piemonte tepelerinden çok farklıydılar. Mussolini faşizminin aynı yıllarda Pavese'yi de sürgüne gönderdiğini, ama Torino'da bir otel odasında canına kıyan mutsuz yazarın, hemşerisi Carlo Levi gibi buralara dek gelmediğini düşündüm. Mehmet, fotoğrafçı gözüyle yeşilin tonlarına dalıp gitmişti. Pek dikkatli kullanmıyordu arabayı; buysa Basilicata manzarasını, ilkyazla çiçek açmış badem ağaçlarını, boynu bükük acılı zeytinlerin, bir güneş patlamış gibi tüm doğayı bir anda sarıya boyayan portakal ağaçlarının güzelliğini onunla paylaşmamı engelliyordu.

Carlo Levi'nin romanında betimlediği doğayı anımsıyordum. Yazar ağustos sıcağında, güneşin kil ve kireç karışımı çıplak tepeleri, derin uçurumların dibindeki yalnız taşları salgın bir hastalık gibi yakıp kavurduğu bir günde geçmişti buralardan. İki jandarmanın gözetiminde yorgun ve endişeliydi. Büyüklük hayalleri peşinde bir diktatörün ardına takılmış, Afrika'da yeni bir savaşa sürükleniyordu ülkesi. Avrupa'da nazizmin ayak sesleri duyuluyordu. Sevdiklerini, mücadele arkadaşlarını kuzeyde, uğultulu kentlerin puslu sokaklarında bırakmış, güneye doğru sonu belirsiz bir yolculuğa – zorunlu bir sürgüne– çıkmıştı. Şimdi ilkyazla yeşeren buğday başakları sapsarıydı o zaman, belki de akşam rüzgârında dalgalanıp hışırdıyorlardı. Ve aslanın ağzındaydı ekmek. O güzelim, mis kokulu kastara ekmeği. Ama Levi, gözaltında tutulduğu Aliano köyünden bir yakınının cenazesine katılmak üzere izin alıp ayrıldığı zaman, ilkyaz güneşi altında da görecekti bu tepeleri.

Ne var ki yeşil, belki usta bir ressam olduğundan, çok yapmacık görünecekti gözüne, kaba saba, yanık yüzlü bir köylü kadının makyajı gibi. "Metalik", "şiddetli" bir yeşildi çünkü, bizim gördüğümüz, sevip benimsediğimiz yeşilden çok farklı bir renk, yazarın o günlerdeki ruh halini yansıtan, onu bu toprağın insanlarına yabancılaştıran bir aykırılık, kendi deyimiyle "cenaze alayı boyunca yürüyüş ritmini bozan bir trompet sesi"ydi.

Anayoldan çıkıp patika genişliğinde asfalt bir dağ yoluna sapınca görüntü de değişti. Tepeler yemyeşildi yine, ama ağaçlar giderek seyrekleşti, bir süre sonra da görünmez oldu. Issız yolda tek başımıza kalmıştık. Ne geçen bir araba vardı, ne bir kır lokantası. Yamaçlarda keçiler de otlamıyordu artık. Uzaklardan bir traktör sesi bile gelmiyordu. Bu yöreye ayak basan ilk Türk belki de bizdik.

Bir dönemeçten çıkışta dağın tepesindeki kayalıklara tünemiş evler gördüm. Evlerin bittiği yerden uçurum başlıyordu. Köyün çan kulesi mavi göğün altında bir ağaç kadar yalnızdı. O an, bu ıssız manzara karşısında Carlo Levi'yi de, bu bölgeye geliş amacımızı da unuttuğum duygusuna kapıldım. İtalya'da değildik, hayır! Böylesine sessiz, bu denli tenha olamazdı şen şakrak insanların ülkesi. Yol Aliano yerine dünyanın öbür ucuna götürüyordu bizi. Kıyıda kalmış, kimsenin el uzatmadığı, ne tarihin, ne devletin, hatta İsa'nın bile uğramadığı bir yöreye doğru ilerliyorduk.

Köye yaklaştıkça yalnızlık duygusu korkuya bıraktı yerini. Çatıların üzerinde dönüp duran kartalların, yıkık duvarların oyuklarına yuva kurmuş uğursuz kargaların çığlıklarını duydum önce, sonra kim bilir ne zamandır terk edilmiş köyün sessizliği kapladı

doğayı. Haritaya bakılırsa Aliano'ya yakın bir köy olan Craco'ya gelmiştik. Gelmiştik ama, bir tek Allah'ın kulu görünmüyordu ortalıkta. Yıkık kilisenin avlusunda cinler tek kale top oynuyorlardı. Evlerin çatılarıyla duvarları çökmüş, sokakları ayrıkotları kaplamıştı. Bir zamanlar ocaklarında ateş yakılan, odalarında sevişilen, kahvelerinde yanık yüzlü adamların kâğıt oynadıkları, siyah giysili yaşlı kadınların kuyularından su çektikleri köy kuşlara kalmıştı. Tahtaboşlarda rüzgâr uğulduyor, camsız pencerelerin ardından gökyüzü görünüyordu. Çan kulesindeki saatin hem yelkovanı düşmüştü, hem de akrebi. Zaman durmamıştı ama. Köyün temellerini oyuyor, döşemeleri bir fare oburluğuyla kemiriyordu. Nasılsa ayakta kalmış iki katlı bir eve girdik. Eşyasız salonda hiçbir yaşam izi yoktu. Lekesiz, pırıl pırıl bir gökyüzü gelip durmuştu pencere deliklerine. Döşeme ayaklarımızın altında esniyor, küflü tahtalar her adımda göçüp dağılacaklarmış gibi gıcırdıyorlardı. Örümcek ağlarını çiğneyerek yürüdük. Bir yarasa hışırdayarak geçti. Onu bir başkası, sonra bir başkası daha izledi. Yarasalar çevremizde dönüp duruyor, gündüz olmasına karşın duvarlardaki oyuklara girip çıkıyorlardı. Nedense, Fatih'in İstanbul'u aldıktan sonra Blakherna Sarayı'nda Farsça söylediği beyti anımsadım: "Baykuş Efrâsiyab'ın kubbesinde ötmede / Kayser'in kasrında örümcek ağını örmede." Bu konak da, bir zamanlar köyün en varlıklı beyini, soylu bir aileyi barındırmıştı belki. Sandıklarında genç kızların çeyizleri, kilerlerinde nice erzak birikmiş, duvarlarına Meryem Ana ikonlarıyla aziz tasvirleri asılmıştı. Gün görmüş, acı ve mutluluklara, doğumlarla ölümlere, aşklara, elbette sonu kötü biten aşklara tanıklık etmişti. Ama şimdi, yıl-

lar sonra, ayaklarımızın altında çatırdıyordu işte. Biraz daha yürüsek döşeme çökecek, kendimizi aşağıda, portakal bahçeleri arasından akıp giden ırmağın dibinde bulacaktık.

Balkona çıktığımızda engebeli arazide uzayıp giden, Taranto Körfezi'ne doğru genişleyerek açılan Agri Vadisi serildi önümüze. Aşağıda, tepelerin arasından Agri Irmağı setlere çarpa çarpa akıyor, bir an önce denize kavuşabilmek için sabırsızlanıyordu. Biz de, Carlo Levi'nin köyüne varmak için sabırsızlanıyorduk ama ayaklarımızın altına sarı-yeşil bir Acem halısı gibi serilen manzara karşısında büyülenmiştik. Balkonun her an çökebileceği aklımızın ucundan bile geçmiyordu. İtalya'nın bu en yoksul bölgesinin bize cömertçe sunduğu güzelliğe dalıp gitmiştik. Neden sonra, akşam inmeden yola koyulmamız gerektiğini söyledi Mehmet. Ve Craco'yu geride bırakıp dağlara vurduk yeniden. Bir zamanlar eşkıyaların gizlendiği mağaralar boyunca yolumuza devam ettik. Tahmin ettiğim gibi, Craco halkının toplu bir göç ya da kıtlık sonucu değil, erozyon nedeniyle evlerini terk edip hükümetin kendileri için aşağıda yaptırdığı konutlara yerleştiklerini Matera'lı bir avukattan öğrenecektim dönüşte.

Aliano, Basilicata'nın tüm köyleri gibi kayalık bir tepeye kurulmuştu. Oraya doğru tırmanışa geçmeden önce Agri Vadisi boyunca ilerledik. Sulama sayesinde tarım gelişmiş, bu verimsiz topraklar portakal bahçeleri, badem ve zeytin ağaçlarıyla donanmıştı. Çok değil altmış yıl önce, Carlo Levi'nin Agri Vadisi'nde yalnızca bir portakal ağacı –meyvesi acı bir yaban ağaç!– gördüğünü ve bundan kitabında söz ettiğini anımsadım. Sıtmanın her gün yüzlerce can aldığı, yoksulluk içinde kıvra-

nan halkın bazen bir lokma ekmeğe muhtaç olduğu dönem gerilerde kalmış, kuzey kadar olmasa bile bu bölge de ekonomik kalkınmadan payını almıştı. Almıştı ama köyde gözle görülür bir değişme de olmamıştı. Evler yine, Levi'nin romanındaki gibi, derme çatmaydılar. Sokaklar uçuruma açılıyor, köyün alanında siyah şapkalı, kısa boylu erkekler sırtlarını kilisenin duvarına dayamış güneşleniyorlardı. Kadınlar tepeden tırnağa siyah giysiler içinde, yaşlı ve çirkindiler. Levi'nin romanında anlattığı korkunç büyücülerden pek farkları yoktu. "Kadınlar şişman, bastıbacak, kömür çuvalları gibi kapkaraydılar. Saçları kısa kesilmiş, etli, kocaman dudaklarının üzerinde tüyler bitmişti. Alev alevdi kara bakışları."

Hep yaşlılar, köyün bandosunda çalan birkaç delikanlının dışında hep yaşlı köylüler, yaşlı bakkallar, yaşlı berberler gördük. Gençler kıtlık günlerindeki gibi bırakıp gitmişlerdi köyü. Belki Napoli'den transatlantiklere binip Amerika'ya göçmemişlerdi ama iş bulmak, para kazanmak için Kuzey İtalya'nın kentlerini mekân tutmuşlar, Torino'nun otomobil fabrikalarında ya da Milano otellerinde çalışır olmuşlardı.

Carlo Levi'nin kaldığı eve doğru yürüdük. Köyün biraz dışında, iki katlı büyükçe bir yapıydı. Ünlü yazarın nice günlerini, gecelerini geçirdiği, faşist yönetimin yasağına karşın Hipokrat yeminine bağlı kalarak köy halkını tedavi ettiği, sıtmadan kırılan çocuklara kinin dağıttığı ev müze olmuştu. Kapıyı kapalı bulduk, pazar olduğu için de kimseye açtıramadık. Öndeki terastan Levi'nin tablolarında defalarca çizdiği, renklerini kil ve taşlardan, insana ölüm duygusu veren sapsarı kayalardan alan manzaraya bakakaldık öylece. Bulutsuz göğün altında uzayıp giden yeşil, kahverengi, sa-

rı, sapsarı tepeler. Birkaç zeytin ağacı ve aşağıda, uçurumun dibinden başlayan tarlalar. Sonra uzakta, çok uzaklarda, Calabria'ya doğru mavi dağlar. Yazar, akşam tarlalardan yaya, kimi zaman da eşek sırtında evlerine dönen köylülere buradan bakmakla kalmamış, onların yaşamına da karışmış, giderek içlerinden biri olmuştu; Aliano halkıyla arasındaki toplumsal uçurumun tablolarında resmettiği, kitabında ayrıntılarıyla betimlediği uçurumdan daha aşılmaz, çok daha derin olduğunu bilerek. Ama Yakup Kadri'nin *Yaban*'da, benzer koşullar içerisinde yaşayan roman kahramanı Ahmet Celâl'e söylettiği görüşlere katılmamıştı hiçbir zaman. Kendini değil, düzeni, bu insanları yoksulluğa, salgın hastalıkların, boş inançların, kan davalarının, ölümün pençesine terk eden devleti suçlamıştı. *Yaban* Türk aydınının köye bakışını temellendiren bir roman değildir yalnızca, bu bakışın öznesi olan aydının suçluluk duygusunu, vicdan azabını da dile getirir. Oysa Carlo Levi'nin *İsa Bu Köye Uğramadı*'sı bir acı çığlık, giderek tragedyaya dönüşen bir insanlık dramının ifadesidir. Bu dramın oyuncularını gerçekten sevmiştir yazar, onlara bağlanmış, acılarını, sevinçlerini, güç yaşam koşullarını paylaşmıştır. Sürgünden sonra, İkinci Dünya Savaşı boyunca liderliğini üstlendiği Floransa Direniş Hareketi'ndeki sorumluluklarının izin verdiği ölçüde bölgeye geri dönmüş, savaş ertesinde parlamentoya senatör olarak girince de bu yöre insanlarının haklarını savunmuştur. Ve öldüğünde, vasiyeti gereği, birkaç mezar taşıyla iki cılız serviden ibaret Aliano Mezarlığı'na gömülmüştür.

Carlo Levi'nin evindeki terastan görülen manzara, Basilicata bölgesindeki diğer dağ köylerinden görülen

manzaradan pek farklı değildi: eski bir inanışa göre ölü kemiklerinden oluştuğu söylenen safran rengi kayalar, kayaların yamacında her gün biraz daha uçuruma kayan izbeler, tek tük zeytin ağaçları ve bir zamanlar yabandomuzlarıyla kurtların cirit attığı ama şimdi cılız eşeklerden başka hiçbir canlının uğramadığı patikalarla, denize doğru uzayan, yer yer delinmiş, yağmur sularının oyduğu kil toprak. Yazar kitabında, "Terasın üzerinde uçsuz bucaksız, bulutların her an renk ve biçim değiştirdiği bir gökyüzü vardı. Kendinizi dünyanın çatısında ya da bir taş denizine demirlemiş geminin güvertesinde sanabilirdiniz" diye yazıyordu evinden söz ederken. İçeriye giremediğimize göre Levi'nin anlattıklarıyla yetinmek zorundaydık: "Kaldığım ev tüm bölgenin en konforlu eviydi. Melekler Bakiresi adlı eski kilise uçuruma yuvarlanınca önü açılmıştı. Yan yana üç odadan ibaretti. İçinde tuvaleti vardı ama suyu yoktu. Köyde tuvaleti olan tek ev de benimkiydi zaten. Diğerleri gibi gece kaşla göz arasında, kimse görmeden dışkılarımı pencereden aşağıya dökmek zorunda değildim."

Aliano'dan, 1936'da Carlo Levi'nin ayrıldığı gibi ayrılmadık, hayır! Onun yalnızca kalemiyle değil fırçasıyla da hayat verdiği, eşsiz gözlem gücüyle ölümsüzleştirdiği insan ve doğa manzaralarını ardımızda bırakırken hüzünlenmedik desem yalan olur. Ama az sonra köy, tepenin ardından bir daha görünmemek üzere yitince, Roma'ya dönüşün sevinci kapladı içimizi.

1996

Ravenna'nın mozaikleri

Gördüğüm bütün İtalyan kentleri gibi Ravenna da güzel bir kent; üstelik, deniz kıyısında olmamasına karşın bir liman. Corsini Kanalı Adriyatik Denizi'ne bağlıyor kent merkezini, istasyonun az ötesinden kalkan gemiler bir süre sonra açık denizde yol almaya başlıyor. İtalyan okurlarım arasında özel bir yeri olan, yalnızca bendenizi değil Türkiye'de olan biten her şeyi yakından izleyen liman müdürü Beppe'nin dediğine bakılırsa, İstanbul'la Ravenna arasında ticari ilişkiler, gidip gelen gemiler sayesinde, oldukça gelişmiş. Zaten hep öyle değil miydi? Ravenna Bizans egemenliğindeyken surların içine kehribar taneleri gibi serpilmiş bazilikaların duvarlarını süsleyen mozaikler, yüzyıllarca örtülü kalan Ayasofya'nın o canım mozaiklerinin benzerleri, bu kentin de kubbelerini süslemiyor muydu? San Vitale'nin bir duvarından Theodora bakıyor hâlâ, öteki duvarda İustinianos dalgın ve düşünceli. Turist rehberlerinin "mozaiğin başkenti" olarak tanımladıkları Ravenna'nın, renkleri ve kompozisyonlarıyla göz kamaştıran, insanı alıp eskinin olağanüstü günlerine, inanç ve şiddetin birlikte kol gezdiği dönemlere götüren eşsiz mozaiklerinden de söz edeceğim ama önce, bu kente gelen herkesin ilk bakışta edinebileceği bir izlenimle başlayayım.

Ne yazık ki denizini yitirmiş bir kent Ravenna, ırmağın yığdığı alüvyonlar yüzünden kıyı dolmuş, deniz uzağa, yedi kilometre öteye çekilmiş. Belki bu nedenle biraz mahzun, sessiz, hatta içine kapalı. Yine de her adımda eski bir yapı çıkıyor karşınıza. Venedik tarzı mimari doku bir zamanlar deniz ticaretinin kent merkezine dek ulaştığını anımsatıyor. İS V. yüzyıl ile VIII. yüzyıl arasında Ravenna, dağılma sürecine giren, "barbar kavimler"in akınlarıyla yıkılmaya yüz tutan Batı Roma'nın başkenti olmuş. Sonra Vizigot Kralı Theodorich'in saltanatı, Bizans, Venedik ve Vatikan'ın egemenlikleri derken bugüne ulaşmış ama ne pahasına? Piazza del Popolo'nun mermer sütunlarıyla saat kulesini saymazsak tarih boyunca belirleyici unsur Bizans olmuş. Ve "mozaiğin başkenti" günümüzde "bisikletin başkenti"ne dönüşmüş.

Avrupa'da nüfusuna oranla kişi başına en fazla bisiklet düşen kentin Berlin ya da Amsterdam olduğunu sanıyordum, yanılmışım. Ravenna'nın maltataşı döşeli dar sokaklarında, alanlarda, çarşı pazarda bisikletten geçilmiyor. Araba yok denecek kadar az; toplu taşıma araçları da, sanki kentin boyutlarına göre ayarlanmış gibi küçük ve temiz. Üstelik doğalgazla işliyorlar. Diyeceğim Ravenna, yalnızca eski yapıları, manastırları, kemerli avluları, bazilikaları, bazilikalarının duvarlarını süsleyen rengârenk mozaikleriyle değil, çevre sorunlarına bulduğu pratik çözümlerle de ilgi çeken bir kent. Yine de yolu bu kente düşen bir yabancının, eğer benim gibi geçmiş zamanın peşinde değilse, "hayat yolunun yarısında" burada ölen Dante'nin izini sürmek gibi bir kaygısı yoksa, üstadın *İlahi Komedya*'daki "Cehennem" bölümünün girişine koyduğu, "Hayat yolumuzun yarı-

sında / Kendimi karanlık bir ormanda buldum / Çünkü doğru yol kaybolmuştu" dizeleriyle yatıp kalkmıyorsa, evet, yalnızca dünyevi zevklerle yetinen bir yabancının mozaikleri görmeden soluğu limanda alacağından eminim. Çünkü bu bölgede üretilen San Sangiovese şarabı eşliğinde İtalya'nın en nefis balıklarını orada yiyebilir. Eğer maddi imkânı varsa İtalya'nın en büyük marinalarından birinden Adriyatik'e demir alabilir. Dalmaçya kıyılarındaki sakin balıkçı köylerine ya da güneye, Capri'nin, Sicilya'nın, Sardinya'mn gece kulüplerine kadar uzanabilir. Bu tarz bir hayatı çekici bulmadığımdan değil, San Vitale Bazilikası'nm duvarlarından bakan Theodora'nın yaşamını merak ettiğim, hayatının gizlerini paylaşmak, Dante'nin mezarı başında bir mum yakıp üstada saygılarımı sunmak istediğim için, limanda fazla oyalanmadan kent merkezine döndüm. Döndüm ama, zihnimde çingenepembesi bir bulut –az önce ufkun üzerinde salman o tek bulut– kıpırdayıp duruyordu. Derken, kararan sularla birlikte bulut da çivit mavisine kesti, günbatımında erguvan rengine bürünmeden önce. İşte o zaman İtalyan sanatına en renkli, en yetkin yapıtları kazandıran sanatçıların neden bu bölgede yetiştiklerini anladım. Doğa, Adriyatik kıyısında, Akdeniz'in alıştığımız doğasından biraz daha farklı, ışık çok daha yumuşak ve saydam. Ravenna'nın mozaiklerinde mavinin, yeşilin, beyazın, kırmızının her tonunu, her çeşidini bulabiliyor, günümüzden yüzyıllar önce bu kıyıda yaşamış, adını bile bilmediğimiz sanatçıların göz nuru, alın teri emeklerine hâlâ hayranlık duyabiliyorsak biraz da bundandır.

* * *

Ravenna'da herkes gibi benim de yolum Piazza del Popolo'ya düştü elbette, ama Venedik mimarisinin tüm özelliklerini taşıyan bu alanda bir *cappuccino* içimi bile oyalanmadım. Kentin ilk piskoposu Aziz Apollinaris ile Aziz Vitale'nin heykellerini taşıyan mermer sütunların önünden geçerek Via Cavour'a saptım, cumartesi kalabalığını yararak, cadde boyunca karşılıklı sıralanan lüks mağazaların vitrinlerine bir kez olsun bakmadan San Vitale Bazilikası'nın bahçesinde aldım soluğu. İçim içime sığmıyordu. Sonunda dillere destan mozaikleri, Bizans'tan bu yana nasılsa tek karesi bile eksilmeden korunabilmiş, bir dönemin inanç ve siyaset dünyasını, tüm ayrıntılarıyla anımsadığımız eski bir rüya gibi renkleri, figürleri gölge ve ışığıyla yansıtan mozaikleri görecektim.

Bazilika dışarıdan bakıldığında, küçük kubbesi, kiremit duvarları ve geniş pencereleriyle İstanbul'daki benzerlerinden pek farklı sayılmazdı. Küçük Ayasofya'yı andırıyordu biraz, ama sanki hiç onarım geçirmemiş gibi sapasağlam ayaktaydı. İçeri girdiğimde dikkatimi çeken ilk şey sekizgen plana göre dağılmış hacimlerin ferahlığı oldu. Pencerelerden vuran ışık mermer zemini, ana kubbeyi taşıyan sütunları, duvar kabartmalarını ve kubbeyi boydan boya kaplayan freskleri aydınlatıyordu. Görece yeni, yani XVIII. yüzyıldan kalma bu fresklerin fazla ilgimi çekmediğini, bakışlarımı ön cephedeki yarım kubbenin tavanına kaydırmadan önce kalp atışlarımın hızlandığını itiraf etmeliyim. Hatta karşımda allı yeşilli bir top ipek kumaş gibi açılan, kahverengiyle beyazın, maviyle sarının tüm tonlarını, gölgeyle ışığın mozaik sanatında mümkün olabilecek tüm oyunlarını sergileyen dinsel kompozisyonla-

ra bile kayıtsız kaldığımı söyleyebilirim. Çünkü hemen yanı başımda, Bizans'ın kan ve şehvet günlerine açılıyormuş izlenimi veren üç pencerenin sağındaki duvarda Theodora'nın beni beklediğini biliyordum.

Ah Theodora! Beyaz tenli, donuk bakışlı, çapkın ve gizemli kadın; şehvetle görkemin, iktidarla yıkımın, tutkuyla arzunun imparatoriçesi! Seninle aynı çağda yaşamış, Bizans'ın yükseliş ve ikbal günlerinin tanığı olmuş tarihçi Prokopios'un, hakkında yazdıklarını okuduktan sonra hayalimden çıkman, zihnimi her zamankinden daha çok kemirmemen mümkün mü? Belki tümü doğru değildi sana yönelik kara çalmaların, belki öç almak ya da eski bir hesabı kapatmak için yazmıştı bunları Prokopios, onurunu çiğnemek istemişti. Belki de düpedüz âşıktı sana, yatağına girmeyi becerememediğinden iftirayı yeğlemiş, iğrenç olduğu kadar kışkırtıcı yakıştırmalarda bulunmaktan, işi küfre kadar vardırmaktan çekinmemişti. Yine de, tarih boyunca kurtulamadın bu ilençten, bütün zamanların en büyük, en hayâsız fahişesi olarak anılmaktan. Düşkün ve sadık kadın, en büyük Bizans imparatoru İustinianos'un eşi, sonradan tövbekâr olmuş, ne var ki bir manastıra kapanmaktansa siyaseten güçlü ama cinsel yönden iktidarsız bir imparatora karılık yapmayı, ona sahip çıkmayı, Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi ve dünyanın efendisi *basileus*'un yalnızca bedenine değil aklına da egemen olmayı başarabilmiş yüce fahişe! Şimdi, yıllar, yüzyıllar sonra, aradan bunca zaman geçmemiş, sanki hiç ölmemişsin gibi bakıyorsun duvardan. Aşka davetin çağrısını zeytin yeşili gözlerinde görüyor, sınır tanımaz hazzın kırbacını tenimde duyuyorum. Ve Procopios'un, hakkında yazdıkları geliyor aklıma:

"Theodora henüz bir erkekle yatamayacak kadar küçük yaştayken bile, oğlanların genelevde yaptıkları gibi ters ilişkiye girmekten çekinmiyordu. Olgunlaştıktan sonra her türlü hazzı vermeye ve almaya hazır bir fahişe oldu. Kimi zaman, cinsel güçlerinin doruğundaki sayısız delikanlıyla sevişip posalarını çıkardıktan sonra onların hizmetkârlarıyla çiftleşiyor, bir türlü doymak bilmiyordu. Doğanın bedenine bağışladığı üç delikle yetinmeyerek, göğüs uçlarının da aynı işlevi görmemesinden yakınıyordu. Çoğu kez tiyatroda sırtüstü yatıp bacaklarını açıyor, kölelerin mahrem yerine serptikleri arpa tanelerini aç kazlara gagalatmaktan büyük bir zevk alıyordu."

Theodora kendisi gibi "Maviler" taraftarı olan İustinianos'la tanıştığında otuz beşindeydi. Görmüş geçirmiş bir kadındı; İstanbul'da yaşadığı düşkün hayattan sonra devletin ileri gelen memurlarından birinin metresi olarak Kuzey Afrika'ya gitmiş, İstanbul'a dönmeden, daha doğrusu gönderilmeden önce İskenderiye'de yalnızca keşişlerle değil, Kilise'nin başpiskoposuyla da düşüp kalkmıştı. İmparatorun böyle bir kadını beğenip onunla ilişki kurmasına, karısı Lupicina'nın ölümünden sonra da evlenip onu imparatoriçe yapmasına, doğrusu hiç şaşırmıyorum. *Basileus*'ların güçlü kadınlardan hoşlandıkları, devlet işlerini yürütürken genellikle onların etkisinde kaldıkları, hatta eşlerine yalnızca iktidarı değil, narin bedenlerini de teslim ettikleri bilinen bir gerçek. Benim asıl ilgimi çeken, bir ayı oynatıcısıyla bir sirk akrobatının kızı Theodora'nın nasıl olup da devletin en yüce makamına gelebildiği. Bu yükselişte, moda bir deyimle söylemek gerekirse hipodromda ayı oynatan bir babanın kızının "önlenemeyen yükselişinde" sıra dışı

kişiliği kadar, Bizans'ta toplumsal hiyerarşinin oturmamışlığının da payı olsa gerek.

Theodora, nedense uzmanların erguvan rengi olduğu konusunda ısrar ettikleri, bana sorarsanız düpedüz kahverengi elbisesinin içinde tüm endamı ve ihtişamıyla duruyor. Solunda hizmetine verilmiş genç ve güzel kadınlar, sağında görünüşlerinden devlet memuru oldukları anlaşılan iki delikanlı var. Maiyetindekilere oranla biraz yaşlı görünüyor; olgun bir kadın edası var bakışlarında, hem durgun ve düşünceli, hem görkemli. Sanki biraz da kaygılı. Yine de, başında imparatorluk tacı, son derece güzel ve alımlı. Elinde tuttuğu altın kâseyi birilerine sunuyor, ama kime? Belki kiliseye, belki sevgili kocası İustinianos'a. Ya da, imparatoriçe oluncaya kadar erkeklere cömertçe sunduğu bedeninin simgesi bu kâse, gerçekte onu bir kurum ya da tek bir kişiye değil, erkek egemen toplumun ta kendisine sunuyor. İsa'nın havarilerine söylediği sözleri tekrarlar, "İşte bedenim, alın ve kullanın, işte kanım, kana kana için!" der gibi. Ayak bileklerine dek tüm gövdesini örten elbisenin alt kısmında üç insan figürü görünüyor. Bunlar Mesih'in doğumunu haber veren yıldızın peşinden Bethlehem'e kadar gelip, beşiğinde mışıl mışıl uyuyan çocuk İsa'ya hediyeler sunan Mecusi Krallar olmalı. Onların Filistin'de bir ahırda doğan çocuğa sunmak üzere uzaklardan, ta Acem ülkesinden getirdikleri değerli hediyeler vardı, Theodora ise mücevher kaplı altın kâsede ateşi, bitmez tükenmez arzuyu sunuyor çevresindekilere. Kocası da, elinde bir altın çanak – belli ki kutsal bir çanak– karşı duvardan ona bakıyor. İustinianos'un iktidarından başka sunacak bir şeyi yok sevgili karısına. Oysa Theodora yalnızca eşi ve yoldaşı

değil, aynı zamanda sırdaşı onun. Hatta suç ortağı.

Ayasofya'nın duvarında, imparator kapısının tam üzerindeki mozaik geliyor aklıma. Bizans tarihi boyunca dua törenlerine katılan tüm imparatorların, sonra da cuma namazına gelen Osmanlı padişahlarının altından geçtikleri o kapının üzerinde Meryem siyah mantosunun içinde hem sevecen bir anne, hem koruyucu bir kadındır. Kederlidir. Sonradan Golgotha'da çarmıha gerilecek İsa'yı tutar kucağında. Çocuk İsa başına geleceklerden habersiz annesine sokulmuş, onun bakışlarını aramakta, ne var ki anne yüzünü başka yöne çevirmektedir. Solunda Constantinus, Kutsal Bakire'ye İstanbul kentinin bir maketini sunar, İustinianos ise Ayasofya'nın, "Sonunda seni aştım Süleyman!" diye bağıracak kadar gurur duyduğu kendi eseri tapınağın maketini. Ve ne tuhaf, burada, Ravenna'daki portresi, hiç abartmadan söylüyorum, benzerinden de öte, Ayasofya'dakinin sanki tıpkısıdır. Başında imparatorluk tacı, uzun burunlu, küçük ağızlı, yuvarlak çenelidir. Sağ eli de öyle, ince uzun parmaklı, kemiklidir. İki kilisenin de aynı dönemde, yani VI. yüzyılda, İustinianos'un imparatorluğu zamanında yapıldığı düşünülürse, Konstantinopolis ve Ravenna'da birbirlerinden habersiz yaşayan mozaik sanatçılarının, Ravenna Bizans yönetimine geçtikten sonra belki de bir araya geldiklerini, İustinianos'un kendisini ya da bir tasvirini gördükten sonra işe koyulduklarını varsayabiliriz. Gökyüzüne asılmış gibi duran kubbesi, altın sarısı mozaikleri ve duvarlarında her an kanatlanmaya hazır bekleyen melekleriyle bugün de bizi büyüleyen Ayasofya'nın yapımının, ilk taşı konulduktan tam beş yıl, on ay ve dört gün sonra, 27 Aralık 537'de bitirildiğini biliyoruz. Yapımına

Gotların yönetiminde başlanılan San Vitale Bazilikası ise, Bizans ordusunun başkomutanı Belisarios'un kenti ele geçirdiği tarihten (İS 540) yedi yıl sonra, 547'de tamamlanıyor. Demek ki, Ayasofya San Vitale'den on yıl daha eski, aralarında çok az yaş farkı var. Bu nedenle, mozaiklerin üslubundaki yakınlık bizi şaşırtmamalı. İustinianos'un iki ayrı portresindeki benzerlik de. Ya Theodora? Onu duvara bir renk ışıltısında böyle güzel, donuk ve alımlı duruşuyla nakşeden sanatçı gerçekten biliyor muydu imparatoriçenin gerçek hayat hikâyesini? Yoksa onu yalnızca *basileus*'un eşi olarak mı hayalinde canlandırmıştı? Bunu hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Ama bana öyle geliyor ki, Theodora'yı duvara nakşeden, beyazın ağır bastığı mozaikleri döşerken, her karede gerçeğe biraz daha yaklaştığını sanıyor, ne var ki Theodora'nın portresinde belki de sevdiği kadının ya da kendi annesinin yüz çizgilerini buluyordu.

2007

Bologna'da bir öğle vakti

Yolculuk dönüşü, hele uzak bir ülkeye ya da kente gitmişseniz, geride bıraktıklarınız, "Yediğin içtiğin senin olsun, bize gördüklerini anlat" derler. Oysa çok eskiden beri, hatta kitle turizmi henüz icat edilmeden, yeme içmenin de yolculuk kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu biliyoruz. "Gittim, gördüm, yedim." Sanıyorum bu üç edimde özetlenebilir bir yolculuk, tabii ayrıntılara da girmek koşuluyla. Önemli olan, ne yiyip içtiğimiz değil, dünya mutfaklarından aldığımız değişik tatlar ve elbette gezip gördüğümüz yerlerin bizde bıraktığı izler, keşfettiğimiz coğrafyaların, manzaraların, tanıştığımız insanların uyandırdığı merak ya da heyecan.

İtalya'dan çok söz ettim kitaplarımda, kuzeyden güneye bir kaç kez kat ettiğim "Çizme"nin kentlerini, mimari dokusunu, tarih ve coğrafyasını, özellikle de ressam ve yazarlarının dünyasını anlattığım oldu, ama mutfağına neredeyse hiç değinmedim. Oysa bu ülkenin mutfağı da, değişik tatları, renkleri, gelenekleriyle en az sanatı kadar önem taşıyor benim için. İtalyan mutfağı, biliyorsunuz, başlı başına bir efsane. Bu efsanenin doğduğu kentse, ortaçağdan kalma kuleleri, surları, yağmurda ıslanmadan dolaşabileceğiniz kemerli caddeleri ve lokantalarıyla ünlü Bologna.

Bu kez, tuğla yapılarından ötürü "Kızıl Şehir" diye adlandırılan Bologna'nın çekim merkezi Piazza Maggiore'de bir *cappuccino* içimi bile oyalanmadan, duvar süslemeleri nasılsa yarım kalmış San Petronio Kilisesi'nin arkasındaki dar sokaklara saptım. Avrupa'nın en eski üniversitesini de barındıran bu kentte bir zamanlar öğrencilerin yalnızca kafayı çekmek için değil, gülüp eğlenmek, hocalarıyla dalga geçmek, Katolik Kilise'nin koyduğu kuralları çiğnemek için gittikleri lokantalardan birini arayıp bulmaktı amacım. Sonunda, herhalde adından olmalı, "Osteria dei Poeti"de, yani "Şairler Lokantası"nda karar kıldım. İtalya'da aşevi diyebileceğimiz yerler, pizza yenilen, adı üstünde *pizzaria*'lar, dilimize İtalyancadan geçmiş *locanda*'lar da var, ama geleneksel İtalyan mutfağını ancak bir *osteria*'da tadabilirsiniz. Ben de öyle yaptım; bir zamanlar edebiyat fakültesi öğrencilerinin, şairlerin, belki de kentin tüm sanatçılarının uğrak yeri olan, XVII. yüzyıldan kalma bir saray yavrusunun mahzenindeki "Osteria dei Poeti" lokantasının masalarından birine yerleştim.

Karşımda şömine; ahşap tavanlı, loş *osteria*'da, XIII. yüzyıldan beri hizmet veren bu tür lokantaların öyküsünü düşünüyorum. Kim bilir kimler geldi, kimler geçti buralardan. Örneğin Floransa'dan sürgün edildiğinde, "hayat yolunu" Ravenna'da bitiren Dante'nin yolu Bologna'ya da düştü mü? Bunu kesinlikle bilmiyoruz, ama onunla aynı yüzyılda yaşamış Petrarca'nın, (1304-1374), öğrenimini burada yaptığına göre, Bologna'nın ünlü *osteria*'larından birinde *mortadella* ve *tortellini* yediğini, kentin adıyla anılan sucuk ve sostan tattığını varsayabiliriz. O da, Avrupa'nın her köşesinden buraya akın eden birçok varlıklı öğrenci gibi "Tanrı'ya Ha-

karet" diye anılan osteria'nın müdavimlerindendi belki ya da tabelalarındaki resimlere göre adlandırılan "Güneş"i, "Horoz"u, "Altın Aslan"ı, "Istakoz Kardeşler"i sırayla dolaşıyor, tek bir yere takılmıyordu. Tarihçilerin yazdığına bakılırsa o dönemde tam yüz elli *osteria* varmış kentte. Peki ama, neden bunlardan en ünlüsünün adı "Tanrı'ya Hakaret"? Söylentiye göre bu *osteria*'nın on parmağında on marifet olan aşçısını, günün birinde genç ve güzel karısı aldatmış. Ama aşçı aldatıldığına değil, yatağın başucundaki haçtan İsa'nın olan biteni görmesine öfkelenmiş ve "Bana değil Tanrı'ya yapılmış bir hakaret bu!" diye bağırmış karısına.

Bologna mutfağının, biliyorsunuz, sosu ünlü. Bir de sucuğu. Bu sucuğun tadına doyum olmuyor, insanın yedikçe, iştahı açıldıkça, daha fazla yiyeceği geliyor. Hele önden bir şişe Sangiovese şarabı açılmış, genelde kızartma sebzelerden oluşan mezelerle birlikte sofraya konulmuşsa. Bu sucuğun aslında eşek etinden yapıldığı, onun için başka sucuklardan daha lezzetli olduğu rivayeti de geldi kulağıma, ama pek önemsemedim. Bu rivayet gerçek olsaydı bölgede eşek kalmazdı diye düşündüm; oysa Ravenna'dan buraya gelirken yol boyu çayır ve bağlarda otlayan eşekler görmüş, arabanın camından Apeninler'in sarp yamaçlarına serpilmiş, ancak eşek sırtında çıkılabilen dağ köylerini seyretmiştim.

Bologna'nın ünlü sucuğu halis domuzdan yapılıyor ama kimi zaman dana ya da sığır karıştırıldığı da oluyor. Et sirke içinde bekletiliyor uzun süre, tuzlanıp biberlendikten, defne yapraklarıyla sarıp sarmalandıktan sonra. Sırrını ancak aşçılarla köylülerin bildiği baharatlar da ekleniyor elbet; kurumaya bırakılmadan önce domuzun idrar torbasında tutuluyor. Bologna sosu-

na gelince, genelde İtalyan lokantalarında *spaghetti*'yle servis edilen bu sosun aslında *ragu* adı verilen ve içinde füme domuz etiyle bir parça sığır eti bulunan, sek beyaz şarapla havuç, soğan, kereviz, salça karışımı bir yemek olduğunu belirtmeliyim. Patenti 1982'de İtalyan Mutfağı Akademisi'ne bu kıvamıyla verilmiş. İtalya'da bir "mutfak akademisi" olduğunu da öğrenmiş olduk böylece. Bologna'nın bir adı da "Besli Kent"; demek ki bu yakıştırmalar boşuna değil, çünkü Bologna mutfağı oldukça ağır, ama o ölçüde de, ağzının tadını bilenler, kilo almaktan çekinmeyenler için lezzetli.

Son yıllarda yolum oldukça sık düştü İtalya'ya. Bu ülkenin yufka işlerine, her birinin biçimine, tadına, hazırlanma tarzına göre ayrı adı olan makarnalarına, *al dente* pişirilen o canım *penne*'lerine, *tagliatelle*, *spaghetti*, *ravioli*, *tortellini*'lerine bayıldığımı itiraf etmeliyim. Bologna'nın, sosu ve sucuğundan sonra en ünlü yemeği, *tortellini*'leri. "Altın halka" da denilen bu mantının biçimi üzerine anlatılan söylence, bir parça bizim, "kadıngöbeği"ni akla getiriyor.

Bolognalılar Castelfranco'yu kuşattıklarında güzellik tanrıçası Venüs kent halkının yardımına koşmuş, ama telaşından elbisesini giymeyi unutmuş. Onu böyle anadan doğma üryan, göz kamaştıracak kadar beyaz gören Bologna'lılar, nedense, göbeğini beğenmişler en fazla ve *tortellini* yaparken hamuru yuvarlayıp ortasını delerek Venüs'ün göbeğine benzetmeye çalışmışlar. Pek de iyi yapmışlar bana sorarsanız; insan ne de olsa, bir öğle vakti Bologna'da yalnızsa, sadece kentin lezzetlerini değil, bu tür iştah açıcı söylencelerini de merak ediyor.

İtalyan yazar Ippolito Nievo, "Bir yıl boyunca Bologna'da Venedik'te yenilenden iki kat, Roma'dakinden

üç, Torino'dakinden beş ve Cenova'dakinden tam yirmi kat daha fazla yemek yenir" diye yazıyor. Nievo'nun otuz yaşında öldüğünü biliyorum, umarım aşırı oburluktan değildir. Rönesans tarihinin en büyük ziyafeti burada verilmiş ve tarihçiler 29 Ocak 1487'de yedi saat boyunca tam yirmi sekiz servis yapıldığı, altı yüz hektolitre şarap, on kental, yani tam bin kilo et tüketildiği notunu düşmüşler. 8 Eylül 1717'de verilen ziyafette ise yenilenlerin tam listesi var, tümünü yazmaya kalksam sayfalar tutar, en iyisi sözü Âşıkpaşazade'nin ifadesiyle bitireyim: "Bunların hikâyeti çoktur. Ve illa fakir ihtisar etdüm."

* * *

Mutfak çok eski çağlardan beri edebiyatın esin kaynaklarından biri olagelmiştir, ama doğrudan değil; kimi zaman metnin iç tutarlılığı açısından bir izlek, genellikle de bir metafor olarak. Örneğin Homeros'un destanlarında tanrılar kahramanların sundukları yağlı, kızarmış butları, üzerine un serpildikten sonra şişe geçirilen domuz, keçi ya da boğa etlerini yerken nektar içerler; oysa ölümlülerin dünyasında epik söylem şiirle yer değiştirdiğinde, diyelim Troya Savaşı dönüşü Odysseus'un başından geçenleri anlatan *Odysseia*'da, kahramanın savaşçı değil serüvenci özellikleri ön plana çıkar ve metin, beslenme gereksiniminin ötesinde lirik bir yörüngeye oturur. Çok sık rastladığımız şölen sahnelerinden söz edilmez pek, kestikleri hayvanların dışını tanrılara sunduktan sonra içini yiyen, midelerini kalp, ciğer ve işkembeyle dolduran Odysseus ve arkadaşları doğa karşısında "temaşgâr" bir hayranlıkla çevreye bakarlar. Dolayısıyla mutfak unsurları da meta-

forik anlamlar içermeye başlar. Örneğin "tez giden kara gemiler" "hasat vermez engin"e yelken açarlar, deniz hep "şarap renginde"dir. Tayfalar Tepegöz'ün koyunlarını, yemek için değil, kapatıldıkları mağaradan çıkabilmek için kesip derilerini yüzerler.

Bu Tepegöz'ün, bir başka deyişle Odysseus ve arkadaşlarını yemek amacıyla mağarasına kapatan, her gün de sabah kahvaltısında bir ikisini mideye indiren Polyphemos'un adası buradan çok uzakta olmasa gerek. Tiren Denizi'nde ya da Napoli açıklarında bir yerde bulunduğu varsayılıyor Homeros uzmanları tarafından. Demek ki eski Yunan eposlarına, bir biçimde İtalyan coğrafyası da girmiş. Böyle olması da çok doğal, çünkü "Çizme"nin neresinde olursanız olun Akdeniz'le içli dışlı sayılırsınız. Bu, Bologna da dahil her yer için geçerli. Karlı dağ başlarında ya da içeride, servilerle sınırlı tarlaların, bağların, zeytinliklerin arasında her an yosun kokusunu solumanız olası. İtalya ulusal birliğini sağlamadan önce, şehir devletlerin her biri, karadakiler de dahil, denize açılmanın, bir deniz gücü oluşturmanın peşindeydi. Pisa'yla Floransa'nın, Ceneviz'le Venedik'in çatışması bundandır. Marco Polo'nun dört yıl süren bir yolculuk sonunda Çin'e ayak basması da. Polo Uzakdoğu'dan, Kubilay Han'ın sarayında geçirdiği uzun yılların anılarıyla dönmedi yalnızca, hamur işleri başta olmak üzere İtalyan mutfağının özünü oluşturan malzemeyi de getirdi.

* * *

Çağdaş edebiyatta yeme içme kültürünün, *Don Kişot* gibi pikaresk romanlar ya da eposlardaki kadar önem-

li yer tutmadığını, yalnızca günlük yaşamın bir öğesi olarak metne yansıdığını –o da bir izlek değil, çoğu kez sıradan bir edim biçiminde– biliyordum, ne var ki bu genel durumun istisnaları olabileceğini, Maryline Desbiolles'ün bir romanını burada, Bologna'da okuyuncaya kadar, doğrusu hiç düşünmemiştim.

Maryline Desbiolles, Fransa'da önemli ödüller almış bir kadın yazar. Adını bilmeme, hatta kendisiyle Nice'te bir yazarlar toplantısında tanışmama karşın hiçbir kitabını okumamıştım. Bu yazı için mutfak-edebiyat ilişkisini ele alan romanları araştırırken *La Seiche* (Kalamar) adlı romanını yanımda getirdim. Beylik deyimle "bir solukta" okuduğumu söyleyemem, çünkü Desbiolles uzun cümleler kuran, içerikten çok anlatıma, üsluba önem veren, giderek kendi dil dünyasını yaratan bir yazar. Dolayısıyla romanının akışını, akşam yemeğine davetli konuklar için hazırlanan kalamar dolmasının hazırlanma ve pişirilme süreci yönlendirebiliyor. Evet, başka konu, kalamar dolması ve anlatıcı kadının dışında başka kahraman yok. Gelişen, karmaşıklaşan, sonra da çözülen bir entrika, bir ilişkiler ağı da yok. Bu açıdan *La Seiche* (Kalamar), konusu yemek olan, hatta yemekten başka hiçbir şey olmayan tek edebiyat yapıtı belki de. Kahramanımız pazardan aldığı beyaz etli, gösterişli, büyükçe kalamarı yıkayıp, temizleyip ayıkladıktan sonra, dolma yapmak üzere hazırlamaya başlıyor. Kısık ateşte pişirip sofraya koyduğunda da roman bitiyor. Bu arada anlatıcının çağrışımlarla ördüğü metne, çocukluk ve genç kızlık anılarına, yemek için kullanılan malzemenin tüm ayrıntılarıyla karıştığı da oluyor. Önce teker teker, sonra hep birlikte, belleğin süzgecinden anı parçalarını gerekli malzemeyle birlikte geçirir-

cesine. Diyeceğim yemeğin hazırlanma-pişirilme süreci, malzemenin çoğu yerde bir metafor olarak ustaca kullanıldığı bir yaşam dilimiyle birlikte sunuluyor okura. İlk bakışta sıradan ve sıkıcı gibi görünse de, içi doldurulan kalamarın gerçekte günlük yaşamın bir metaforu olduğunu fark ediyoruz. Geçmiş de, şimdiki zamanın boşluğu da, içi doldurulması gereken süreçler olarak çıkıyor karşımıza. İlkin yazarın bu yöntemini yadırgadığımı, hatta mutfak konusuyla fazla ilgilenmediğim için, daha doğrusu yemeğe, hazırlık değil tüketim aşamasında ilgi duyduğum için, evet, Maryline Desbiolles'ün ayrıntılı bir yemek tarifi gibi kurduğu metne ısınamadığımı itiraf etmeliyim. Ama roman, okudukça, kendi dünyasına çekti beni; mutfak süreciyle yaşam süreci arasında, birbirine paralel yürüyen bu iki anlatı çizgisinin giderek karmaşık bir örgüye dönüşmesinden sonra, metnin akışına kapıldım ve neredeyse anlatı boyunca pişen kalamar dolmasının tadına varırcasına dilin tadına vardım. Zaten Desbiolles de, "kuşdili"nden söz ettiği bölümde, yemeğe kattığı bu çeşniyi gerçekte okura sunulan bir dil şöleni biçiminde anlatıyor.

On iki bölümden oluşuyor roman. Her bölümün girişinde kalamar dolmasının, pazardan damağa adım adım hazırlanışını izliyoruz. Dolayısıyla, roman bittiğinde, yemek de kotarılmış, davetlilerden önce okurun beğenisine sunulmak üzere sofraya konulmuş oluyor. Örneğin ilk bölümün başlığı şöyle: "Kalamarın etini dağıtmamaya özen göstererek temizleyin." Daha sonra malzemenin ayrıntılarına giriliyor, her bölümde sona biraz daha yaklaşıyoruz, ta ki yazar on ikinci ve son bölümde, "Yemeği kısık ateşte aşağı yukarı kırk beş dakika tutun" diyene kadar. Burada amaç bir yemek tari-

fi vermek değil elbette, malzemenin hazırlanma ve pişirilme süreci içinde çağrışımlarla örülü bir anlatı kurarken, çocukluk anılarını mutfakla ilişkilendirmek. Bir yemekten, bir sebze ya da meyvenin renk dünyasından, bir kokudan yola çıkarak geçmişi, tıpkı mutfakta yapılan iş gibi, harmanlayıp bir sentez biçimine getirdikten sonra okura sunmak. Yazar, okura, "Afiyet olsun" dercesine anlatıyor özgeçmişini. Metin tek bir kadının bakış açısıyla sınırlı kaldığı için de, doğrusu, biraz sığ kalıyor, adı geçen diğer kahramanlar hakkında fazla bir şey öğrenemiyoruz. Buna karşılık öznenin, anlatan "ben"in belli bir derinlik taşıdığını söylemeliyim. Romanda asıl önemli olan neyin anlatıldığı değil, her özgün edebiyat yapıtında olduğu gibi, nasıl anlatıldığı. Mutfak da, bir metafor olarak, işte tam bu noktada işe karışıyor. Belki ne yediğimiz de önemlidir, ama damak tadımızı oluşturan, önce tadıp sonra sindirdiğimiz besinin bir hazırlanma, kotarılma, tıpkı edebiyatta olduğu gibi bir yaratılma tarzı vardır. Yemek hem değişik unsurların, yani malzemenin hazırlanmasından, hem de belli bir yöntemle pişirilmesinden sonra sunulur; bir bakıma, roman ya da öykü olsun, yazınsal metin de öyle. *La Seiche*'in ilginç yönü işte bu niteliğinden, mutfakla yazma edimini ustalıkla özdeşleştirmesinden kaynaklanıyor. Dilimize çevrilirse hem edebiyat severlerin, hem de gurmelerin hoşlanacaklarından eminim.

Günümüz Türk edebiyatında İtalya, mutfağı ve mimarisiyle ne kadar yer tutar bilmiyorum, çok fazla bir yer tuttuğunu da sanmıyorum. Öncelikle Fransız yazarlarının çekimine kapıldıkları bu güzel ülke, yazarlarımızı da ilgilendiriyor mu acaba? Araştırmaya değer. Bir öğle yemeği süresince kalabildiğim Bologna'yı yeterince gezip

tanımaya vaktim olmadı. Bu nedenle Demir Özlü'nün bu kenti betimleyen bir öyküsünden yapacağım alıntıyla Bologna izlenimlerimi noktalamak istiyorum:

"Gece ılıktı. Akşam yemeğini yemek için ucuzca bir *trattoria* ararken, büyük, eski ortaçağ yapıları gördünüz. Caddenin civcivli kalabalığından yukarıya, otelin karşı yanına düşen sokaklara sapılınca, karanlık, kurşun rengi hanlar geçiliyor, sonra da, taş döşeli oldukça geniş alanlara varılıyordu. Alanda çok geniş, ortaçağ yapıları görüyordunuz. Lacivert bir gecedir sizi saran, yeşil-lacivert bir gece, büyük, eski yapılarıyla, ortaçağdan kalma bir kentte.

Sabahleyin, tahta karyolalı, tahta döşeli odada, küçük bir masanın gerisindeki, daracık balkona açılan camlı kapıya yaklaşınca, bütün o gecenin içinde renklerini belli etmeyen devcil yapıların çoğunun kiremit rengi bir toprak sıvayla sıvanmış olduğunu, kentin camların gerisinde görünen renginin o kırmızıya çalan açık toprak renginden başka bir şey olmadığını, burada her şeyin o açık renk, kızıl topraktan yükselmiş, yüzyıllar öncesinden yapılmış olduğunu görüyordunuz. Bir İtalyan kenti! Ne de büyük yapılar."

İtalya'nın bütün kentlerinde böyle eski, büyük yapılar gördüm ben de, ama bir gökdelen gördüğümü anımsamıyorum.

2007

Katolik İtalya'da bir Protestan cenneti

Torre Pellice Alp Dağları'nın eteklerinde küçük bir köy. Adını yörede sıkça rastlanan gözetleme kulelerinden almış; bir de kar sularıyla çağlayıp coşan, ilkyazla birlikte dik yamaçlardan vadiye akan derelerden. Dere deyip de geçmeyin. Burada her derenin ayrı adı, sıfatı, kendine özgü bir efsanesi var. Coğrafyaya biçim veren, taşlarla kayaları sabırla oyan, ulu ağaçları besleyen de onlar, verimli Po Ovası'nı sulayan da. Her zaman kurtlar inmez dağdan düze, sular da iner. Burada, bir zamanlar Fransa'ya kafa tutan, neredeyse tüm Kuzey İtalya'yı egemenlik altına almış eski Savoia Hanedanı'nın topraklarında da öyle olmuş. Ortaçağda "Valdesi"lerin gelip yerleştikleri bu coğrafyayı bir bakıma derelere borçluyuz.

"Valdesi" ya da Fransızca adıyla "Vaudois"lar da kim diye sorarsanız, Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya kalkışan bir topluluk derim. Bir başka deyimle Katolik İtalya'nın orta yerinde Vatikan'a isyan bayrağı açmış Protestanlar. Calvin'ciliğe bağlı, Reform hareketinin Piemonte'deki uzantıları. Tapınakları, "Sinod" adını verdikleri toplantıları, Katolik Kilise'nin temel ilkelerini hiçe sayan inançları, çoluk çocuk sahibi papazları ve sakallı misyonerleriyle dinde reformun öncüleri, inanç özgürlüğünü 1848'de, Savoie kralı Carlo

Alberto sayesinde elde edebilmişler. Ondan önce yüzyıllar boyunca baskı görmüşler, dışlanmışlar, sürülmüşler, katledilmişler. Ama vazgeçmemişler inançlarından, içlerinden dağda koyun güden yoksul çobanlar da çıkmış, mürekkep yalamış, Tevrat ve İncil'in çağdaş yorumunu yapacak düzeyde aydınlar da. Bir kilise ya da tarikata bağlanmadan, yani "laik" bireyler olarak var olabilmişler. Ancak XVI. yüzyılda, Avrupa'yı kasıp kavuran din savaşları sırasında Reform yanlısı Calvin'ci görüşleri benimseyip Protestan olmuşlar.

* * *

Po Ovası'nı Milano-Torino güzergâhında kat ettikten sonra Alpler'e yaklaşırken yavaşlıyor tren, yeşilin neredeyse tüm tonlarının hâkim olduğu manzara yerini mavi dağlara bırakıyor. Ve günün her saatinde beyaz, mor, kül rengi bulutlar kümeleniyor dağların tepesinde. Üç bin metreyi aşan doruklardan ovaya doğru rüzgârda savruluyorlar. Mısır tarlalarının ince başakları da öyle, kavaklarla çamlar da. Kuzey İtalya'yı batıdan doğuya bölen otoyolların geçmediği, hızlı trenlerle bir zamanlar tümü Roma'ya çıkan yolların uğramadığı bir yer burası. Piemonte bölgesinde, Fransa sınırına yakın, İsviçre'yi anımsatan yemyeşil bir vadi. İtalya'nın pek tanımadığımız, merak da etmediğimiz bir bölgesi. Oysa balta girmemiş ormanlar kadar sık ve gür mısır tarlaları, bağları, bahçe içinde iki katlı evlerden oluşan zengin ve tertemiz köyleriyle görülmeye değer. Burada balkonlara asılı bayraklar, ulusal birliğinin yüz ellinci yılını kutlayan İtalya'ya bir sevgi ifadesi değil yalnızca, ayrılıkçı "Kuzey Ligi" Partisi'ne karşı duruşun da sim-

gesi; işçi hareketinin sanayileşmeyle birlikte kök saldığı, Fiat fabrikalarının hâlâ tam gün çalıştığı, işsizliğe karşın göç almaya devam eden bir bölgedeyim, inanç özgürlüğünün simgesi olan Piemonte'de. Sayıları otuz bini bile bulmayan "Valdesi"ler seslerini duyurabiliyorlar artık. Ulusal kimliğin temel taşı Katolik Kilise'ye karşı var olma mücadelesini de çoktan kazanmış gibi görünüyorlar. Yerleşim merkezlerinden uzak, dik yamaçlardaki ağıllarda, mağaralarda, derin vadilerin kuytularında gizlenmek zorunda değiller artık. Yoksul ve sahipsiz de değiller. Ama "Yoksullar" adını, eski günlerin mirası olarak benimsiyor, hatta bu tanımı hak etmek için büyük çaba gösteriyorlar. Yoksulluğun, sadakayla özdeşleşen bir yaşam tarzının toplumsal tarihlerinde manevi yeri var çünkü. Adını hâlâ, bir aziz gibi değilse de bir kanaat önderi, bir cemaat lideri olarak andıkları, kutsallaştırmadan sevdikleri Valdès'e bağlılıklarını sürdürüyorlar.

* * *

Valdès XII. yüzyılda Lyon'da yaşayan varlıklı bir tüccardı. Hali vakti yerinde, dünya nimetlerine ve zevklerine düşkün biriydi. Henüz merkezi devletin oluşmadığı, feodal beylerle Katolik Kilise'nin egemenliğindeki ortaçağ Fransa'sında gününü gün ediyor, "vur patlasın çal oynasın" bir hayat sürüyordu. Ne papa umurundaydı, ne de İsa. O bu dünyada arıyordu mutluluğu, kutsal kitapların vaat ettiği öbür dünyada değil. Günün birinde bir şatodan bir başka şatoya, bir kentten ötekine gidip türkü söyleyen, zengin sofralarında ağırlanan ozanlara rastladı; içlerinden birinin anlattığı Alex'in öyküsü

dikkatini çekti. Alex soylu bir aileden geliyordu. Genç ve varlıklı, üstelik yakışıklıydı. Yörenin en güzel kızıyla evlenmek üzereyken İsa peygamberin çağrısına kapılmış, düğün gecesi nişanlısını ve tüm zenginliğini terk ederek yollara düşmüş, kâh ağaç kovuklarında kâh manastırlarda geceleyerek Kutsal Topraklar'a doğru yola çıkmıştı. Kurda kuşa yem olabilir, amacına ulaşmadan bir kuytuda öldürülebilirdi. Ama İsa'dan aldığı ilhamla üstesinden geldi tüm güçlüklerin, tehlikelere göğüs gerdi. Ve aradığını Kudüs'te değil kendi içinde, yüreğinin derinliklerinde buldu. Döndüğünde öylesine yoksul, öylesine acınacak durumdaydı ki, hiç kimse, en yakınları bile tanıyamadı onu.

Ozan, Alex'in kapıldığı, uğruna yollara düştüğü aşkın gücünü anlatırken yakmayan, teni değil kalbi dağlayan bir ateşten söz ediyordu. O an Valdès de yüreğinde bir sıcaklık, bir erime hissetti. Ve İsa'nın çağrısını duydu. Bundan böyle yalnızca ekmekle değil Tanrı kelamıyla da yaşayacaktı. O da Alex gibi, varını yoğunu dağıttıktan sonra yollara düştü. Peşinden gelen, Katolik Kilise'ye yüz çevirip kendilerini Tevrat'ın halk diline çevrilmesine adayan yoldaşlarıyla yeni bir dinin, daha doğrusu Vatikan'ın gözünde "sapkın" bir mezhebin öncüsü oldu. Tevrat'ı halka öğretmek, Kilise ve temsilcilerini bir yana bırakarak kutsal metinleri çözümlemek, İsa ve havarilerinin gerçek yaşam tarzını benimsemek üzere, yamalı giysileriyle yollara düştü. Yüzlerce kilometre yol tepen ayaklarında sandallar vardı. Bu nedenle, önceleri "Sandallılar" dendi yandaşlarına, sonra "Yoksullar". Daha sonra da "Valdesi" adıyla anılmaya başladılar.

* * *

Vadinin derinliklerine doğru ilerledikçe yol daralıyor. Sağımda geçit vermez kayalıklar, solumda sık korunun içinden akan dere var. Zirvedeyse bulutlar. Tırmanmaya başlıyorum. Araba dik virajları almakta zorlanır gibi oluyor. Durup, yola yaya devam ediyorum. Taş duvarlı, arduvaz çatılı eski bir evle bahçesindeki salıncağı ardımda bırakıyorum. Bir patika yamaca doğru ağaçların içinde gözden yitiyor. Sapınca bazı harfleri silinmiş tahta bir yol işareti çıkıyor karşıma. "Pra del Torno" yazısını güçlükle okuyabiliyorum. Altta küçük harflerle "Coulege" yazıyor. Demek ki, tarih boyunca Protestanların hem gizli ibadet yeri hem okulu olmuş tapınağın yakınındayım. Ağaçlar giderek sıklaşıyor. Aşağıda, uçurumun dibinden akan Pellice'nin uğultusu duyuluyor. Dünyanın öbür ucundaymışım gibi hissediyorum kendimi. "Bundan öteye yol yok sana!" diye mırıldanırken taş duvarlı, alçak bir yapıyla karşılaşıyorum. Okul ya da tapınaktan çok, terk edilmiş bir sığınağı ya da koyun ağılını andırıyor.

İçeriye girdiğimde karanlığa alışmaya çalışıyorum. Taş masanın üzerinde bir mum ve açık duran İncil var. Mumu yaktığımda şu satırlar beliriyor: "Dedi ki: Nerede benim adıma bir araya gelmiş iki üç kişi varsa onların arasındayım." Burada, bu dağın tepesinde ibadet eden, İncil'i okuyup anladıktan sonra başkalarına da anlatmak için yollara düşen "Sakallılar"ın arasındaydı İsa. Onu, yüreklerini dağlayan ama asla yakmayan bir ateş gibi içlerinde duyuyor, öğretisini yaymak üzere yollara düşüyorlardı.

O zamandan bu yana dünya değişti ama din ve inanç adına katlanılan zorluklar ya da yapılan savaşlar hâlâ sürüyor. Tanrı adına işlenen cinayetler de. Oysa insana

huzur veren, tutkuları yatıştıran, akarsuyla ormanın, taşla toprağın halleşip kaynaştığı bir yer burası.

Dönüşte, aşağıya yürürken, doğru olmasa da beni dünyaya götüren tek yolun bu patika olduğunu düşünüyordum. Hayat yolunun ortasında değil sonundaydım artık ve hiçbir şey –bu dağ başındaki gizli tapınak bile– şaşırtmıyordu beni.

2011

Lucera ya da yolun yarısı

Bari'de uçaktan iner inmez bir ağaç denizinde buluyorsunuz kendinizi. Zeytinliklerin içinde kayboluyorsunuz. Bu kente ilk gelişimde de öyleydi, Mussolini döneminde sürgüne gönderilen Carlo Levi'nin izini sürmek amacıyla Mehmet Yaşin'le Matera'ya doğru yola çıkmadan önce bir zeytin ağacının gölgesinde dinlenmiştik. Aslında gölge vermez zeytin; yaprakları seyrek, gövdesi bodurdur. Bodur, kavruk ve yaşlı. Çok yaşlı. Ama toprağın derinliklerine gider kökleri, uzun ömürlüdür. Bu yöreye kök salmış uygarlıklar gibi. Örneğin Roma döneminden kalma en eski tiyatronun burada, Puglia bölgesinin kuzeyindeki Lucera'da olduğunu pek bilmeyiz. Turistlerin uğramadığı, İtalya'yı kuzeyden güneye, batıdan doğuya kat eden otoyolların geçmediği, ülkenin buğday ambarı Tavoliere Ovası'nın kuytu bir köşesine kurulmuş bu küçük kentin bir zamanlar Müslümanları barındırdığını da.

Lucera ortaçağda bölgenin siyasi ve ekonomik merkeziymiş. II. Federico'nun yaptırdığı kale, zamana hâlâ direnen yüksek surları, mazgalları, dikdörtgen ve yuvarlak kuleleriyle çok geniş bir alanı kaplıyor. Bu kuleler arasında kral ve kraliçenin –tarihçilerin deyimiyle "erkek ve dişi aslan"ın– adını taşıyanların, bugüne

dek İtalya'da gördüğüm en görkemli tarihsel yapılar olduğunu söyleyebilirim. Engebeli bir coğrafyada yer almıyorlar çünkü, köy ve kasabaların da dışındalar. Yalnızca güvenlik ya da askeri nedenlerle değil, haberleşme amacıyla da yapıldıkları ilk bakışta belli oluyor. Mezzogiorno'nun, bir başka deyimle "Çizme"nin dizden itibaren topuk ve tabanının –burada İtalya'nın çizmeye benzediğini anımsatmam gerekmiyor sanırım– yüzyıllar boyunca bu kulelerde yakılan meşaleler sayesinde düşman saldırısından anında haberdar olduğunu söylüyor tarihçiler.

Lucera kalesiyle bütünleşmiş bir kent ama onun dışında, düz ovada gelişip yayılmış. XIII. yüzyıldan itibaren yakaladığı refah düzeyini bir bakıma II. Federico'nun Sicilya'dan getirtip burada iskân ettiği Müslüman halka borçlu. Kent onların tarım ve sulamadaki becerileri sayesinde zenginleşmiş. Ne var ki 1269'da, altı ay süren kuşatmanın ardından I. Charles kaleyi ele geçirince, Müslümanları sürmüş buradan, onun halefi II. Charles ise, Anjou hanedanının iktidarını ve Katolik dinini güçlendirmek amacıyla tümünü katletmiş. Bugün Lucera'nın övündüğü katedralin yerinde *mauresque* tarzı bir cami yükseliyormuş o çağlarda.

Yıllar önce Venedik'te *Resimli Dünya*'yı yazarken Otranto'dan bir davet almıştım. Kente ayak basar basmaz belediye başkanı, benimle birlikte aynı davete icabet eden yazarlara kentin katedralini gezdirmiş, bir camekânda sergilenen kafatası ve kemik parçalarının Türklerin barbarlığından artakalan tarihsel mirasın bir parçası olduğunu söylemeyi de unutmamıştı. 1999 yılının sonlarına doğruydu, Türkiye'nin AB'ye üyelik adaylığının resmen onaylandığı Helsinki zirvesinden birkaç

ay önce. Evet, İstanbul'un fethi ertesinde İtalya'yı da fethedip dünya imparatoru olmayı hayal eden Fatih Sultan Mehmet, veziri Gedik Ahmet Paşa'yı buralara dek göndermiş, ne var ki Türkler Otranto'yu ele geçirmeyi başaramamışlardı. Bu olaydan iki yüzyıl önce II. Charles, Lucera'nın Müslüman halkını toptan yok etmeyi başarmıştı ama.

Kentin maltataşı döşeli dar sokaklarında dolaşır, eski evlerin balkonlu cephelerine, kapalı kepenklerine, avlularındaki çeşme ve heykellere bakarken, bir zamanlar burada zengin ailelerin de yaşadığını anlıyorsunuz. Mimari doku ilk bakışta tüm gizlerini, saklı güzelliklerini ele vermiyor. Ama merak edip evlerden içeriye girdiğinizde eşraf konaklarıyla değil, düpedüz saray yavrularıyla karşılaşıyorsunuz. En eskisi XVI. yüzyıldan kalma, çoğu XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yapılmış bu sarayların salonları, odaları, tavan süslemeleri gerçekten şaşırtıyor insanı. Sayılarının çokluğu da. Palazzo Ardito, Palazzo Campana, Palazzo Caso, Palazzo Nocelli, Palazzo Belvedere, Palazzo d'Arco, Palazzo Mascia, Palazzo Corrado ve daha niceleri, saymakla bitmez. Venedik'te Büyük Kanal boyunca sıralanan gotik saraylar değil bunlar, Lucera'nın ara sokaklarında kaybolmuş alçakgönüllü yapılar. Ne Venedik sarayları gibi suya yansıyan suretlerini seyreyliyor, ne de gelen geçene çalım satıyorlar. Öyle hemen ele vermiyorlar kendilerini, güzelliklerini her önüne gelene sunmuyorlar. Ama kapalı kapıların ardındaki kuytu avlularını, mermer merdivenlerle çıkılan geniş salonlardaki antik aynalarını, XVIII. yüzyıldan kalma göz kamaştıran mobilyalarını ve yüksek tavanlı odalarının duvarlarındaki tabloları keşfetmek bir eski zaman duygusu veriyor. Çoğu,

restore edilip yenileştirilerek, son derece özenle döşenerek otele dönüştürülmüş.

İşte bu saray yavrularından birinde, Palazzo Tommasone'de üç uzun gece kaldım. Uzun diyorum, çünkü bugüne dek böylesine görkemli bir mekânda uyumamıştım açıkçası. Kırmızı kadife perdeler, her biri kentin bir başka alanına açılan pencereler, duvarları boydan boya kaplayan aynalarla tablolar, bir köşede unutulmuş gibi duran fildişi kakmalı sandık ve onun üzerindeki eski saat, geniş baldaken yatak ve işlemeli yatak örtüsü, tavandan sarkan kristal avize ve Louis tarzı koltuklar, her şey bir eski zaman düşünde gibiydi. Banyo da öyle, aynaları, pencereleri, tavan süslemeleriyle banyodan çok bir kabul salonunu andırıyordu. Evet, bugüne dek böylesine şatafatlı bir otelde kalmamıştım ama iyi uyuduğumu söyleyemem. Hatta hiç uyumadığımı itiraf etmeliyim. Rahat batmadı, hayır. Yatağa uzandığımda, lambayı söndürmeden önce yan duvarda Dante'yi gördüm. Başında defne dalı, sorgulayan gözlerle bana bakıyordu. Şairin edebiyat kitaplarından bildiğimiz ünlü portresi nakşedilmişti duvara. Geceyi Dante'yle baş başa geçirmek, *İlahi Komedya*'nın yaratıcısını böyle yanı başınızda hissetmek uykunuzun kaçması için yeterli bir neden olmayabilir. Ama portrenin altında, tavan süslemelerinin çivit mavisinden daha koyu, laciverde çalan fona altın harflerle, "Hayat yolumuzun yarısında / Kendimi karanlık bir ormanda buldum / Çünkü doğru yol kaybolmuştu" dizeleri yazılmıştı. "Cehennem" bölümünün girişinde yer alan bu dizeleri *Resimli Dünya*'nın başına boş yere koymadığımı düşündüm. Roman kahramanı Kâmil Uzman Venedik'e ayak basar basmaz bindiği, kara tabuta benzer gondolla geçer "öbür taraf"a,

elini soktuğunda tüm gövdesini ürperten kanalın bulanık suyu, aslında, Stiks Irmağı'dır. Romanın sonunda bir cinayete kurban gidecek, ölümü genç bir fahişenin elinden tadacak olan sanat tarihi profesörü anlatının başında "öte yan"a geçmiştir bile. Ne var ki, sanırım, pek fark eden olmadı bu simgesel "geçiş"i. Her neyse, diyeceğim, uykumu kaçıran Dante'nin kendisi değil, portresinin çağrıştırdığı dizeler, yani "Cehennem"in girişiydi. Yine de üstatla hayali bir sohbete dalmaktan kendimi alamadım.

"Üstat" diye girdim söze, "İtalya'nın hiç ayak basmadığınız bu ücra köşesinde de olsa sizinle tanışmak benim gibi sıradan bir yazar için büyük onur."

Gülümsedi önce, yüzüne güzel, ferahlatıcı bir aydınlık yayıldı.

"Beni tanımanıza sevindim. Uzak yerden geldiğiniz belli. Kiminle müşerref oluyorum?"

"Bir hayranınızla."

"Siz de şairsiniz anladığım kadarıyla."

"Hayır, şair değilim. Bir şeyler yazıyorum işte. Şair olsaydım Homeros gibi beni de cehenneme koyardınız herhalde."

"Yanılıyorsunuz. Üstadım Vergilius rehberimdi, cehennemi o gezdirdi bana, ama cehennemlik değildi."

Vergilius'un da ustası, ilk ozan Homeros'u kastettiğimi anlamamış olamazdı. Yine de üstelemedim. Homeros'u okumadığını biliyordum çünkü, antik dünyayla ilgili tüm bilgisini Vergilius'a borçlu olduğunu da.

"Peki" dedim, "asıl merak ettiğim konu başka. Peygamberimiz Hazreti Muhammed de içlerinde birçok insanı kendi ölçütlerinizle, kendi din ve ahlak anlayışınıza göre yargılayıp cehenneme koyduğunuzu biliyorum."

Sözümü kesti birden. Onları kendisinin değil Tanrı'nın ateşe attığını söyledi.

"Her ne hal ise" diye sürdürdüm konuşmamı, "benim asıl merak ettiğim, sizi hazır burada yakalamışken sormak istediğim konu başka. Neden Odysseus? Neden cehennemde o da?"

"Ya nerede olması gerekirdi?"

"Bilmem, Troya Savaşı'ndan dönüşte yuvasına kavuşmasına tanrılar engel oldu. Yedi deryalar aşmayı, başına gelen türlü belaları kendi istemedi. Böyle bir limandan bir başka limana savrulmak, karısını bir gergefin başında yıllarca bekletmek kaderiydi onun."

"Kalypso'nun adasında yaşadıkları bela mıydı gerçekten? Ya şehvetli Kirke'nin yatağında yaptıkları? Sofrasında yedikleri?"

"Kirke Odysseus'un adamlarını domuza çevirdi ama ona dokunmadı."

"Zaten domuzun biriydi de ondan."

"Yani günahkârdı öyle mi?"

"Hem de nasıl! Ne iyi bir koca, ne de iyi bir baba olabildi. O ada benim şu ada senin dolaşıp durdu bir ömür boyu. Keyfince yaşadı okyanusta kaybolmadan önce."

"Ya Sirenler? Çağrılarına kapılmamak için kendini geminin direğine bağlatması? Tepegöz'le savaşı?"

"Siz savaş mı diyorsunuz başvurduğu hileye? Düzenbazın biriydi."

"Hilebazdı doğru, ama meraklıydı aynı zamanda. Bana sorarsanız haz düşkünü de değildi. Dünyayı keşfetmekti tek amacı."

"Dipsiz kile boş çuval! Gerçek bilgiyi değil, yararsız, boş şeyleri aradı. Sonunda layık olduğu yeri buldu işte. Domuzun biriydi örnek aldığınız kahraman."

İçim sızladı bir an. Beni bekleyen –hep bekleyen– yakınlarımı düşündüm. Yıllar önce bu bölgeyi birlikte dolaştığım Mehmet Yaşin de gezi kitabı *Uzak Name*'yi eşi ve kızına "bekledikleri için" diye ithaf etmemiş miydi? Ve sonunda, dilenci kılığında da olsa, İthaki'ye dönmüş, onu bekleyenlere kavuşmuştu Odysseus. Belli ki üstadın bu mutlu sondan haberi yoktu. Cahilliğini yüzüne vurmamak için konuyu değiştirdim. Adına ilk kez Cahit Sıtkı Tarancı'nın "Otuz Beş Yaş" şiirinde rastladığımı, "Dante gibi ortasındayız ömrün" dizesindeki bu tuhaf adı garipseyip "Dante"yi "dantel" anladığımı söyledim kendisine. Beklentimin aksine gülmedi, kaşlarını çatarak bu yanlış anlamanın kendisine pek yakıştığını, çünkü "ömrü" olmasa da "şiiri" dantel gibi işlediğini belirtme gereğini duydu. Tüm büyük şairler gibi, "küçük dağları ben yarattım" havasındaydı üstat, ne var ki Lucera'da değil küçük dağ, orta boy bir tepe bile yoktu. Engebesiz, düz arazideydik. Onunla vedalaşmadan önce, yine "Cehennem"den şu dizeleri mırıldandım: "Buraya giren kapıda bıraksın umudu."

* * *

Eski kentin sokaklarının maltataşı döşeli olduğunu yazdım önceki sayfalarda, yanılmışım. Bu dikdörtgen, çok büyük taşların siyah olanları, volkanik araziden, yani Vezüv Yanardağı'nın püskürttüğü lav artıklarından geliyormuş, beyazların ise nereden geldikleri belli değil. Daha doğrusu ben öğrenemedim. Eski kentin, dar sokaklar boyunca uzanan iki katlı evler, küçük alanlara bakan saraylar ve küçük kiliselerden oluşan bağdaşık bir mimari dokusu var. Ne bir parça top-

rağa, ne de asfalta rastlamak mümkün. Her yer silme taş. Buna karşılık aynı şeyi sur dışında kalan mahalleler için söylemek zor. Bu mahallelerde toplu konutların, asfalt yolların yanı sıra boş arsalar da görebilirsiniz. Hangi ülkede olursanız olun, yolunuz Akdeniz ikliminde bir kentin kenar mahallelerine düşmüşse orada mutlaka yıkık bir duvar, yalnız bir incir ağacı ve kuytuda, dünyanın hayhuyundan, gürültüsünden uzakta yaşanmış bir çocukluk vardır.

Geceleyin geç vakit, hafta içi değil ama hafta sonları, ben yaştakilerin uykuya hazırlandığı saatlerde gençler dolduruyor sokakları. Sokak bu kentte, Mezzogiorno'nun tüm kentlerinde olduğu gibi, evin bir parçasına dönüşüyor. Sandalyeler dışarı çıkarılıp, oturma odası sokağa taşınıyor. Geveze bir kalabalık dolduruyor ortalığı. Bu arada gençler de boş durmuyor elbette, canım esmer kızlar, bitirim delikanlılarla eşikte ya da düpedüz ayakta işi pişiriyorlar. Bana da seyretmek kalıyor.

2011

Denize açılan kapı

Puglia bölgesindeki bu küçük kentin güzelliğini daha önceden duymuştum ama Adriyatik kıyısında böylesine eski, mimari dokusunu bu denli özenle koruyabilmiş, tüm tarihsel yapılarını teker teker onarmış bir kentle karşılacağımı tahmin etmiyordum. Trani yalnızca denize açılan tunç kapılı katedraliyle değil, surlarla çevrili küçük limanı, kalesi, dar sokakları, taş evlerin cephelerinde renkli çiçekler gibi sıralanan balkonlarıyla da kendine özgü bir kent. Turist rehberlerinde mutlaka görülmesi gereken kentler arasında yer almıyor belki, ama sırf limanı görmek için bile buraya dek gelmeye değer. İlk görüşte büyülüyor insanı, "Taş ve suyun uyumu ancak bu kadar ölçülü, bu denli yumuşak olabilir" dedirtiyor.

XIII. yüzyılda II. Federico'nun buyruğuyla yapılan kale daha sonraki dönemlerde, özellikle de İstanbul'un fethinden sonra Doğu Akdeniz'de önemli bir askeri güce dönüşen Osmanlı'ya karşı tahkim edilmiş. Ne var ki Fatih'in vezirlerinden Gedik Ahmet Paşa buraya değil, biraz daha güneyde, tam da "Çizme"nin topuğundaki Otranto'ya çıkmış askerleriyle. Ve o kentin sakinlerini kılıçtan geçirmeyi yeğlemiş. Bu nedenle olmalı, "barbar Türkler" imajı fazla gündemde değil Trani'de.

Otranto Katedrali'ndeki gibi buradaki katedralde, bir camekânın içinde Türklerin kılıçtan geçirdiği masum halkın kemikleriyle kurukafaları da sergilenmiyor. Ama akşam yemekte, eşiyle koyu ve samimi bir sohbete daldığımı fark eden belediye başkanı, "Mamma, li turchi!" diye şaka yapmaktan kendini alamadı.

Gün görmüş bir kent Trani. Ama limandaki saray yavrusu evlerin arasına sıkışmış, roman ve barok mimarinin bu yöreye özgü tüm özelliklerini taşıyan kiliseleri ya da dinlerini değiştirmeye zorlanmadan önce Yahudi cemaatinin eşiğini aşındırdığı sinagogları, birer müze görünümünde değil. Kesinlikle değil. Günlük yaşamın bir parçası onlar da, balıkçı tekneleri kadar cana yakın, eylül güneşinde ağlarını ören balıkçılar kadar alçakgönüllü. Tarihi XIII. yüzyıla dek uzanan evlerin, iç avluların, merdivenlerin, kemerlerin, mermer sütunlarla kabartmaların arasında yabancılık hissetmiyorsunuz. Geçmişle aranızda çok eski bir bağ yok sanki. Dünden bugüne hayat fazla değişmemiş, insanlar gelip göçmüş sadece, yapılar hep aynı kalmış. Bir zamanlar Serenissimo Cumhuriyeti'ne, yani Venedik'e gönderilmek üzere şarapla zeytinyağının depolandığı mahzenler lokanta ve otele dönüştürülmüş. Kaldığım San Paolo Oteli de öyle, bir manastırmış eskiden, şimdi kentin, belki de İtalya'nın en görkemli oteli. Neredeyse bir apartman katı genişliğindeki odalarının duvarlarında, salon ve koridorlarında Giovanni Bellini'den Guardi ve Canaletto'ya kadar Venedikli ressamların yapıtları göz alıyor. Asılları değil, kopyaları elbette. Ama Venedik ve Trani'nin ticari ilişkileri bu düzenleme ve tasarım sayesinde sanata dönüşmüş; yerini renk, boya ve hacimlerin, Rönesans'tan bu yana aşina olduğumuz dinsel figürlerin dünyasına bırakmış.

Trani bir sanat kenti değil belki, ama kendi içinde başlı başına bir sanat yapıtı gibi. Ya da bu mevsimde güneş yakmadan ısıttığı, Akdeniz'in mavi parıltısı her zamankinden daha çekici, ışık daha yoğun olduğu, çevreyi aydınlatmakla kalmayıp içime huzur verdiği için bana öyle geldi.

Katedral kiremitli çatısı, vitrayları, çan kulesi, taş duvarları ve duvarlarındaki heykelleriyle denize karşı heybetle dikiliyordu. Az sonra palamarlarını çözüp engine açılacak bir gemiydi sanki, denizle öylesine bütünleşmiş, kaynaşıp karışmıştı. Bugüne dek gördüğüm kiliselerden farklıydı ve çevresinde tek bir yapı bile yoktu. Benzersiz bir konumdaydı diyeceğim, ama tuz ve rutubet duvarların içine işliyor, XI. yüzyıldan kalma sütunları, ahşap işçiliğinin en güzel örneklerini, döşeme mozaiklerini kemiriyordu. Bu mozaiklerde Âdem ve Havva'yı ayıran ağacın gövdesine sarılmış, Havva'yı baştan çıkarmaya, ona yasak meyveyi yedirmeye hazır yılan da vardı, Büyük İskender de. Nasılsa bir geyikle bir köpek karşı karşıya gelmişler, birbirlerini sınıyorlardı. Kartal başlı aslan file saldırmış, avını parçalıyordu. Gökte uçan melekler gibi yerdeki yaratıklar da hareket halindeydiler.

Barisanu ustanın hüneri iki kanatlı tunç kapı da, kirinden arındırılıp pırıl pırıl yapılmıştı ama çok geçmeden doğa yasaları insan emeğine üstün gelecek, çocuk İsa'yı bağrına basan Meryem'le azizleri, kanatlı ejderhalarla cehennem zebanilerini tasvir eden kabartmalar yeniden pas tutmaya başlayacaktı. Kapının ardından dalgaların sesi duyuluyordu. Açsam deniz dolacak içeriye, balıklarla yengeçler günah çıkarmak için kuyruğa girecek. Açsam fırtınada boğulmuş ya da kadırgaların-

dan denize dökülmüş askerlerin ruhları dolduracak boşluğu ve o anda, ölümden öç alırcasına denizkızlarının raksı başlayacak. Onların çağrısına kapılmamak, türküsünü duymamak için Odysseus gibi gemi direğine mi bağlatmalıyım kendimi? Yoksa bir an önce kaçıp gitmeli miyim buradan? Denize açılan tunç kapının önünde uzun süre kalıp düşündüm. Sonra gerisingeriye dönerek, giriş kapısından dışarıya çıkıp kalabalığa karıştım.

2006

Denizden Sicilya

Cenova'dan güney denizlerine doğru demir aldık ama bir limandan değil, Mermoz'dan yola çıkarak anlatmaya başlamalıyım izlenimlerimi. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce derme çatma uçağıyla Atlantik'te kaybolan Fransız havacının adını taşıyan gemiden. Pilot Mermoz denize çakıldığında otuz beşindeydi, "hayatın ortasında". Onun adını taşıyan gemiyse yola devam ediyor hâlâ. Bana gelince, Mermoz'un yaşını çoktan geçtim ama yolculuklardan vazgeçmedim.

Homeros'un deyimiyle "şarap rengi deniz"in üzerinde yol alıyoruz, rotamız Sicilya. Sonra başka adalara, limanlara da uğrayarak Kırım'a dek gideceğiz. Kuşadası'nda ilk konferansımı vereceğim, İstanbul Boğazı'nı geçerken de ikincisini. Üç boğaz var önümüzde, üçü de tehlikeli. Messina Boğazı'nın girişinde iki deniz canavarı, Kharybdis ile Skylla bizi bekliyor, Karadeniz'in çıkışındaysa çarpışan kayalar. Bunu ben söylemiyorum, Yunan mitologyası uzmanı, gemideki öbür konferansçı söylüyor, antikçağdan bu yana insanların denizden nasıl korktuklarını, ama bir anlamda ona mecbur olduklarını örnekleriyle göstererek.

Yolcuların yaş ortalaması yetmiş. Mermoz yüzyılın başlarında bir *bananier*'ymiş. Fransız sömürgelerine

doğru demir alırmış Akdeniz limanlarından. Ama sonra, Saint-Nazaire tersanelerinde "gezi" gemisine dönüştürülmüş. Koridorlarda eskiden uğradığı limanların sepya fotoğrafları asılı. Beyrut, Tanca, Cezayir... Hindi Çin'e dek gittiği de olmuş. Ne yıllarmış! Gemilerin saltanat ve şatafat yılları. Şimdi, daha çok, uçaklarla yapılıyor yolculuklar. O ışıklı, beyaz gemiler, balolar, lüks kamaralar ve güverteden seyredilen kentler artık yok hayatımızda.

Sabaha karşı Messina Boğazı'ndan geçerken basık tavanlı kamaranın dar yatağında uyanıktım. Ama ne "Çizme"nin ucunu, yani Calabria kıyılarını görebildim, ne de Messina limanını. Gün ağarmamıştı henüz. Başucu kitaplarımdan *Odysseia*'nın anlattığına bakılırsa bu boğazın iki yakasında yaşayan deniz canavarları Kharybdis ile Skylla düştü aklıma. Poseidon'un obur kızını, Sicilya'yı İtalyan Yarımadası'ndan ayıran kayalıkların önüne sere serpe uzanmış, gelen geçen gemileri tayfalarıyla birlikte yutarken hayal ettim. Demek ki, bu doymak bilmez kadının midesini boylamak da vardı kaderde. Ama, çok şükür, gemimiz "hasat vermez engin"de yoluna devam etti. Homeros'un anlattığı korkunç fırtınalara inat, deniz çarşaf gibiydi. Skylla da köpeklerini salmadı üzerimize. Güverteye çıktığımda sular kül rengiydi. Giderek açıldılar, önce beyaza, sonra maviye kesti ortalık. Ve sağda, kıyının ötesindeki tepelerin ardından, tüm görkemiyle Etna göründü. Üç bin metreyi aşan yüksekliğiyle manzaranın tek hâkimiydi. Bir söylentiye göre, ilk kez, Sicilya'da ticaret kolonileri kuran Fenikeliler uydurmuş Etna hakkındaki korkunç efsaneleri. Başkaları da bu güzel iklimden, adanın ticarete elverişli konumundan yararlanmasınlar diye, in-

san eti yiyen tek gözlü canavarların Etna'nın mağaralarında barındıkları söylentisini yaymışlar. Onlardan biri de *Odysseia*'nın unutulmaz kahramanlarından Polyphemos, nam-ı diğer Tepegöz. Bizim *Dede Korkut*'ta da Homeros'un anlattıklarına çok benzer bir öykünün yer alması, Basat'ın Tepegöz'ü, tıpkı Odysseus gibi, koyun postuna girerek aldatıp gözünü kör etmesi, nasıl açıklanabilir? *Dede Korkut* Asya kökenli, *Odysseia* Akdeniz. Birbirine çok uzak coğrafyalar. Ama onları birleştiren bir şey var: insanoğlunun hayal gücü.

Yine de, Etna hakkındaki en güzel efsanenin Yunan mitolojisinden kaynaklandığını belirtmeliyim. Bu akşam profesör dostum vereceği konferansta herhalde ayrıntılarıyla değinir bu konuya, çünkü Taormina'da demirleyeceğiz. Yanardağın tam karşısında. Olimpos'taki tüm tanrılara hükmü geçen Zeus, kendisine kafa tutmaya kalkışan Tifon'u Etna'ya hapsetmiş. Sonsuza dek volkanın içinde tutsak kalan Tifon özgürlüğüne kavuşmak için debelendikçe kraterden lavlar püskürüyor, yer yerinden oynuyor, depremler oluyormuş. Dört unsuru (hava, su, ateş ve toprak) keşfeden Agrigento'lu düşünür Empedokles de kendini Etna'nın kraterinden aşağıya atarak canına kıymış. Yanardağ onu bağrına basmış ama bronz ayakkabılarını geri göndermiş.

Etna'nın karlı doruğunu seyrederken cadı kazanı gibi kaynayan, yerkürenin derinliklerinden fokurdayıp gelen lavı düşündüm. Sonra, başımı kaldırıp gökyüzüne bakınca, bulutları gördüm. Bir renk şöleni içinde yer değiştiriyor, biçimden biçime girerek rüzgârda savruluyorlardı. Nicedir böyle hareket halinde görmemiştim onları.

Biz büyük kentlerde yaşayanlar çok az haşır neşir olabiliyoruz doğayla. Kentin ışıkları yıldızları, beton

yapılar bulutları –pamuk helvası gibi gökyüzünde dağılan bulutları– görmemizi engelliyor.

Etna'nın anımsattıkları elbette bu kadarla kalmıyor. Tarih boyunca insanoğlunun korktuğu, bir o kadar da merak ettiği yanardağ, Sicilya halkının ortak belleğinde bir felaket habercisi olarak varlığını sürdürüyor hâlâ. Ama, rehbere bakılırsa, dağın yamacında dev bir atkestanesi var ki, dünyanın en eski ağacı olarak biliniyor. Ve binlerce yıldır orada, kül ve ateş yağmuruna direniyor. Kratere sadece sekiz kilometre mesafedeki Sant'Altino köyünün meydanına kök salmış bu ağacın gölgesinde, Bourbon hanedanından bir kraliçe de dahil, yüz atlının barındığı söyleniyor. Gidip gövdesini kucaklamak, ben de gölgesinde dinlenmek isterdim o ağacın.

* * *

Sicilya'ya denizden bakış, eski uygarlıkların beşiği olmuş bu adanın derinliğine değil, kıyıdan enine bir görünümünü kapsayabilir ancak. Ama yalnızca Taormina'yı görmek bile bu tarihsel birikim hakkında bir fikir sahibi olmak için yeterli gibime geliyor. En azından Guy de Maupassant şöyle yazmış bu konuda:

"Eğer Sicilya'da bir gün geçirecekseniz ve nereye gideceğinizi bilmiyorsanız, hiç duraksamadan Taormina'ya uğramanızı öneririm. Bu köy bir tablo, hem de yeryüzünde gözü ve hayal gücünü cezbedecek ne varsa bunların tümünü içeren bir tablo."

Ben de üstadın dediği gibi, bu deniz yolculuğunda, bir geminin güvertesinden ve güzel bir tabloya bakar gibi baktım Taormina'ya. Ama eski sokaklarda da dolaştım. Antikçağda önemli bir yerleşim merkezi olan

kent daha sonraları kendi kaderine terk edilmiş. Kimse farkında olmadan, gözlerden ırak kalmış, saklı güzelliğini ele vermemiş. Ta ki XIX. yüzyılın sonuna doğru İngilizler burayı keşfedene kadar. Sicilya'nın doğası, deniz ve dağ manzaraları gerçekten çok etkileyici ama Taormina, hiç kuşku yok, adanın en güzel köşesi. Burada deniz, kıyı boyunca kayalık, dik yamaçlar, küçük köyler ve antik tiyatronun yıkıntıları arasından Etna'nın görünümü bir başka. Mermer sütunlarla tuğla duvarların sarı, pembe, vişneçürüğü yapılarla kaynaşıp halleştiği bir küçük kent Taormina. Ortaçağdan, daha yakın zamanlardan da izler taşıyor. Örneğin Palazzo Corvaja. Sicilya parlamentosu 1411 yılında ilk kez burada toplanmış ama adanın büyük toprak sahipleri arasındaki anlaşmazlıklardan yararlanan İspanya, bir kral ve ordu göndererek Sicilya'yı egemenlik altına almış. 1860'ta Garibaldi'nin bin gönüllü askerle gelip adayı İtalya Krallığı'na katmasına dek sürmüş bu egemenlik. Palazzo Corvaja'nın gotik mimarisi, iç avlusundan kabul salonuna çıkan taş merdiveni ve kabartmaları görülmeye değer. Yine de, beni en çok heyecanlandıran şeyin, bir portakal ağacının dalları arasından gördüğüm Etna olduğunu itiraf etmeliyim.

Taormina! Hem adı hem kendi güzel bir kent. Eski tiyatronun hâlâ ayakta duran mermer sütunları arasından uçuruma sarkan eski evlere, taş yapılara, set set aşağıya, deniz kıyısına dek inen bahçelerden fışkıran hannuplarla palmiyelere baktım durdum. Sonra tepenin sarp yamaçlarına yönelttim bakışlarımı. Orada, kartalların bile ulaşamadığı kayalığın tepesinde, ortaçağdan kalma yıkık kale denize hâlâ meydan okuyordu. "İşte benim kalem!" diye geçirdim içimden, "fethet-

mek şöyle dursun burçlarına bile tırmanamadığım yapı." Gerçekleşmemiş isteklerimin, yaşamdan tat almak için kalkışıp da başaramadığım girişimlerin, pişmanlıklarımın simgesi. İşte orada, yol vermez kayalıkların üzerine bir kartal yuvası gibi tünemiş, bana bakıyordu.

* * *

Akdeniz'in en büyük adası Sicilya'ya ilk gelişimde (rehber tam 25.700 kilometrekare yüzölçümüne sahip olduğunu yazıyor) Palermo'ya inmiş, kenti enine boyuna gezmeye vakit bulamadan bir yazarlar toplantısına katılmak üzere Mazara del Vallo'ya gitmiştim. O yolculukta tuttuğum notlar şimdi elimin altında yok. Belleğimde, sıcaktan bunalan buğday tarlaları, kayalıklar, tepeler, barok kiliseleri ve taş evleri, ağıllarıyla yamaçlara tünemiş tek tük köyler kalmış. Sicilya halkının, sandığım gibi kırsal alanda değil, kentlerde yaşadığını fark etmiştim o yolculukta. Mazara del Vallo'ya giderken zihnimde Giuseppe Tomasi di Lampedusa'nın ünlü romanı *Leopar*'dan uyarlanan filmin sahneleri kıpırdıyor, Sicilya, gerçekliği içinde değil edebiyattan yansıyan efsanesiyle varlığımı kuşatıyor, siyahlar giyinmiş kadınları, papazları, eşkıyaları, toprak ağaları ve mafyasıyla kafamda canlanıyordu. Bir bakıma şimdi de öyle sayılır. Kıyı boyunca uzayıp giden kumsala, derin vadilere ve dağlara geminin güvertesinden baktıkça, karaya ayak basmasam da, Sicilya hakkında bir şeyler karalamaya çabalıyorum. Neyse ki Elio Vittorini'nin *Sicilya Konuşmaları*'nı yanıma almışım. Bu kitabı yıllar önce Cevat Çapan'ın çevirisinden okumuştum. Bu kez Fransızcasından yeniden okurken yazarla birlikte ha-

yali bir yolculuğa çıkıyorum. Çok çarpıcı insan ve doğa manzaraları çiziyor Vittorini. Ve o kendine özgü, tekrarlarla ilerleyen cümleleri, araya koyduğu sessizlikleri, diyalogların yavaş ritmiyle yoksul insanların dünyasını yansıtmakla kalmıyor, yol izlenimlerini de serpiştiriyor metne. Karlı dağlar, soğuk ama parlak, ısıtmayan kış güneşi. Yeşil vagonlu trenin uzun süre beklediği küçük, ıssız istasyonlar. Kırmızı kasketli hareket memuruyla seyyar satıcılar. Tümü de toprak insanları olan yolcular. Ve deniz, kıyı boyunca ilerleyen tren, bir görünüp bir kaybolan balıkçı tekneleri. Sicilya'nın hem bir ada hem de dağlık bir kara parçası olduğunu kanıtlayan görüntüler.

Elio Vittorini'nin kitabını okurken 1930 yıllarının Sicilya'sında dolaşıyorum. Yazarın yarattığı anne karakteri her yönüyle İtalyanların *mamma*'sını andırıyor ama, bu tür kadınların oğullarını yalnızca göçe değil, mafya söz konusu olduğunda şiddette de yönlendirdiklerini unutmamak gerek. Yoksulluğu "dünyaya yapılmış bir hakaret" olarak algılıyor yazar. Öte yandan ülkesinin doğasına sevdalı olduğu ilk cümlelerden anlaşılıyor. Cevat Çapan'ın hoşgörüsüne sığınarak kitabın Fransızcasından aktarıyorum:

"Sesler trenin gürültüsünde eridi. Portakal ağaçlarının arasından geçiyorduk, önümüzde deniz, ardımızda dağlar vardı. Uzakta, yükseklerde, kar bir görünüp bir kayboluyordu. Rüzgârın temizlediği gökyüzü açıktı. Güneş ortalıkta görünmüyordu ama havada yağmur kokusu da yoktu."

Anlatıcı yıllar sonra köyüne dönüyor. Bu, anneye ve çocukluğuna da dönüş bir bakıma. Babasının terk edip gittiği annesiyle buluşması kökenlerine, Sicilya'dan göç

etmeyenlere, geride kalanların ya da bırakılanların yaşamlarına yeni bir gözle bakmasına yol açıyor. Annenin hem sert hem sevecen kişiliğinde Akdenizli kadın tipinin belirgin özelliklerini buluyoruz. Yoksulluğu, sıtma belasını, içine kapalı bir dünyayı betimliyor yazar. Bu dünyanın sessizliğini annesi ve köylüleriyle yaptığı konuşmalar bozmuyor, tam tersine yeni bir anlam kazandırıyorlar ona. Anlatıcı, çocukluğunun penceresinden bakıyor Sicilya'ya. Gördüğü manzara aşina olduğumuz Akdeniz manzaralarından çok farklı. Yalnızca açlık değil, güzel insanlar, sevgi ve dayanışma da var bu kitapta. Yine de ağır basan hüzün ve terk edilmişlik duygusu. Göç eden erkeklerin geride bıraktığı kadınlar ve onların anne karakterinde belirginleşen yalnızlığı.

Sicilya'da çıktığımız bu kış yolculuğu boyunca, doğanın yanı sıra, annenin ve başka karakterlerin hazin öykülerini de öğreniyoruz. "Göz alabildiğine uzanan, insansız, sürülüp ekilmemiş toprak, birkaç koyun ve geceleyin kükürt madenlerinden dönerken uykularımı bölen madenciler (...) Kurumuş, kükürt rengi bir doğa." Evet, şimdi kapanmış da olsalar, bir zamanlar kükürt madenleri vardı Sicilya'da. Kükürt adanın en önemli gelir kaynaklarından biriydi. Vittorini'nin kitabında anlatıcının annesi bu madenlerde çalışan biriyle sevişerek çare arıyor yalnızlığına. Bunu oğluna itiraf etmekten de çekinmiyordu. Ama, küçük çocuklar da dahil, o madenlerde çalışanların dünyasını, bir lokma ekmek uğruna, canları pahasına karanlık dehlizlere inen emekçileri *Sicilya Konuşmaları*'nda değil, bir başka büyük yazarın, Nobel ödüllü Luigi Pirandello'nun "Ciaula Ayı Keşfediyor" adlı öyküsünde buluyoruz. İlkokul çağındaki carusi'lerin dramını insancıl bir bakış açısıyla dile getiriyor Pi-

randello. Bu eşsiz anlatı ustası ve oyun yazarının bir zamanlar faşizmle düşüp kalkmış olması onun kişiliğine gölge düşürse de, yapıtının değerini azaltmıyor.

* * *

Sicilya kıyılarından uzaklaşırken gün akşam oldu. Herkes yemekte. Güvertede kimseler yok. Yıldızlar denize düşecek gibi, öylesine yakınımdalar. Göz kırpıyorlar ama kime? Herhalde âşıklaradır. Nedense çocukluğumda çok dinlediğim, çok sevdiğim bir şarkıyı anımsıyorum: "Benim gönlüm sarhoştur / Yıldızların altında / Sevişmek ah ne hoştur / Yıldızların altında." Yıldızların altında Sicilya'yı hayal etmek de hoş. Ama böyle denizden değil, Elio Vittorini gibi uzun süren bir kış yolculuğunda keşfetmek isterdim bu ülkeyi.

Akşam yemeğinden sonra geç vakit, yolcuların neredeyse tümü kamaralarına çekildiğinde, yine arka güverteye çıktım. Işıklar sönmüştü. Bir şezlonga uzanıp kendimi suyun hışırtısına bıraktım. Yıldızlar, uzansam elimle tutabileceğim kadar yakındılar. Birden Prens'in gökbilim merakı düştü aklıma. Evren, merakın ötesinde bir tutkuydu onun için, dünyanın hayhuyundan uzaklaşmanın, dertleri ve sorunları unutmanın en güzel yoluydu. Öte yandan amatör sayılmazdı bu alanda, gökbilim çalışmaları sayesinde Sorbonne Üniversitesi'nden ödül bile almıştı. "Bu Prens de kim?" diye soracak olursanız, merakınızı hemen gidereyim. Kendisi bir roman kahramanıdır. Giuseppe Tomasi di Lampedusa'nın kaleminden, onun sözcükleriyle yaratılmış, Sicilyalı bir toprak aristokratı olarak dünya edebiyatının unutulmazları arasında çoktan yerini almış-

tır. Yıldızlara bakarken hep o şarkı gelecek değil ya aklıma, bu kez, ancak yazarı öldükten sonra yayımlanabilen, diyeceğim değeri sonradan anlaşılan bir romanı anımsadım: *Leopar*. Salina Prensi Don Fabrizio'nun ünlü arması. Garibaldi ve "binler" diye adlandırılan taraftarları, bir başka deyimle Sicilya'nın İtalyan birliğine katılmasına yol açacak Risorgimento hareketini başlatan "Kırmızı Gömlekliler" (İtalyan tarihinde bir de "Kara Gömlekliler" var çünkü, liderleri Mussolini'yle Roma'ya yürüyüp, iktidarı ele geçiren faşistler) adaya çıktıklarında, Don Fabrizio bir açmazın içine düşmüştü. Ve sınıf çıkarlarına karşın, biraz da sevgili yeğeni Tancredi nedeniyle, Garibaldi'yi desteklemiş, monarşiye karşı cumhuriyetçilerin safında yer almıştı. Ama genelde, siyasetin değil bir eski zaman düşünün içinde yaşıyordu sanki. Gün geçtikçe azalan serveti ve toprakları tehlikedeydi. Ne var ki o, kadınlarla olduğu kadar yıldızlarla da düşüp kalkmaya devam ediyordu. Büyük bir değişimin eşiğindeydi Sicilya. Sonsuza dek süreceğine inanılan feodal değerler sarsılmaya başlamış, kiliseyle işbirliği yapan monarşistler Garibaldi'nin bir avuç gönüllü askeri karşısında geri çekilirken, Prens bütün bu olan bitenlere yabancıymış gibi kendini gökbilim araştırmalarına kaptırmış, hatta malikânesine yerleştirdiği rasathanedeki teleskopuyla evreni gözlerken "Salina" ve "Svelto" adlarını verdiği iki yeni gezegen keşfetmişti. Ailesinin yüzyıllardır sahip olduğu, kök saldığı toprak ayaklarının altından kayıp gidiyor; o ise, bu duruma aldırmadan kendi çocuklarından daha çok sevdiği ve Garibaldi saflarında savaşan yeğeni Tancredi'yi özlüyordu. Toplumsal konumunu ve Katolik Kilise'nin dayattığı ahlak kurallarını hiçe sayarak

Palermo'nun kenar mahallerindeki fahişelere de uğradığı oluyordu ara sıra.

Visconti'nin Lampedusa'nın romanından uyarladığı ve 1963'te Cannes Film Festivali'nde "Altın Palmiye"yi kazanan filmi herkes gibi ben de görmüş, küçük yaşıma karşın çok etkilenmiştim. Şimdi, bu yolculuk vesilesiyle romanı tekrar okurken, Salina Prensi rolündeki Burt Lancaster'in bıyıklarıyla, Tancredi rolündeki Alain Delon'un çapkın bakışları, Angela rolündeki Claudia Cardinale'nin esmerliği geliyor aklıma. Ve, kuşkusuz filmdeki sahneler hayalimde canlandığı için, romanı daha çok seviyorum. İçine kapalı, ne var ki 1860'tan itibaren siyasal çalkantılarla sarsılan Sicilya'nın doğasını, Lampedusa'nın eşsiz tasvir gücü sayesinde yeniden keşfediyorum. Görkemli malikânenin tavan süslemeleri, eski mobilyaları, bin bir çeşit bitkiyle dolu geniş bahçesi, anıt çeşmeleri, Salina ailesinin şatafatı, yeni türedi zenginlerin iktidar hırsıyla birlikte fır dönüyor zihnimde. Gemi, gece yarısından sonra büyüyen dalgalarla sallanır, güvertede cinler top oynarken, Prens'in toprakları, bağları, zeytinlikleri ve "toz toprak içinde saatlerce yol aldıktan sonra karşılarına çıkan, Sicilya'nın gerçek hükümdarı, yakıcı güneşin altında kavrulmuş üç okaliptüs ağacı" da katılıyorlar cümbüşe.

Don Fabrizio'nun Palermo batakhanelerini "teşrif" etmeden önce kupa arabasıyla önünden geçtiği, kim bilir ne gizler saklayan manastırlar benim de tek tek gözümün önünden geçiyordu ki, başucumda bir gölge belirdi.

"Rahatsız etmiyorum umarım."

Son derece belirgin bir İtalyan aksanıyla söylenen bu İngilizce cümleyi duymazdan gelmek istedim, ama gölge ısrarcıydı.

"İzin verirseniz kendimi tanıtayım. Bendeniz Don Fabrizio di Palermo."

Şezlongtan kalkıp elini sıkarken, "Fransızca konuşsak nasıl olur?" diye sordum.

"Çok iyi olur, İngilizceyi ben de pek sevmem."

İriyarı, esmer, bıyıklı bir yaşlı adam dikiliyordu karşımda. İki dirhem bir çekirdek giyinmiş, bir tutam briyantinli saçını geriye doğru taramıştı. Papyon kravatı boynunu sıkıyordu. Boyalı siyah ayakkabıları yarı karanlıkta üzerimizdeki yıldızlar gibi parıldıyordu.

"Ah bayım" diye sürdürdü konuşmasını, "uykusuzluk illeti kadar kötü şey yok şu dünyada. Yine sabaha dek gözümü kapatamayacağımı anlayınca hava almaya çıktım. Eşim aşağıda kim bilir kaçıncı rüyasındadır."

"Benimki de öyle."

"Gecenin bu saatinde sizi gökyüzüne dalmış görünce içimden ne geçti biliyor musunuz?"

"Nereden bileyim."

"İçimden sizinle konuşup dertleşmek geçti."

Onu dinlemek şöyle dursun, sesini duymak bile istemiyordum. Ama kendinden söz etmeye başlayınca iş değişti. Anlattıkları Sicilya'yla yakından ilgiliydi çünkü. Bense doğrudan değil, kitaplar aracılığıyla ya da denizden gördüğüm kadarıyla keşfetmeye çalışıyordum Sicilya'yı.

Don Fabrizio di Palermo, adından da anlaşılacağı gibi, Palermo'nun soylu bir ailesinden geliyordu. Babasının hâlâ verimli toprakları vardı ama onlarla ilgilenen yoktu. Kentteki evlerinde, eski günlerin özlemiyle yaşıyor, dışarıya pek çıkmıyorlardı. Fabrizio'nun çocukluğu tavan fresklerinden yansıyan mavi, yeşil, turuncu renkler arasında geçmiş, oyuncak trenleriyle kamyon-

larını çarpıştırarak büyümüştü. Tek çocuk olduğundan bir dediği iki edilmiyor, el bebek gül bebek, dadılar tarafından büyütülüyordu. Fransızcasının biraz sığ ama böylesine akıcı olmasını da Bröton bir dadıya borçluydu. Roma'da hukuk öğrenimi gördükten sonra memleketine dönüp avukatlık yapmaya başlamış, evlenip çoluk çocuğa karışmıştı. Üç kızı da Amerika'daydılar.

"Bir zamanlar" dedi, "bizim Sicilyamız da bir çeşit Amerika'ydı. Fenikeliler, Dorlar, İonialılar, derken Araplar ve Normanlar, daha sonra da İspanyollar adamıza gelip yerleştiler, halleşip kaynaşarak yeni bir dünya, yeni bir toplum oluşturdular. Onların mirasına yeterince sahip çıkmadığımız kanısındayım. Fazla uzağa gitmeye gerek yok. Palermo'daki eski anıtların çoğu, hatta çeşmeler bile toz toprak içinde."

Bu sözlere bir yerden aşinaydım. Lampedusa'nın romanından çıkıp gelmiş gibi, Prens'i milletvekili olması için ikna etmeye çalışan, bu amaçla Piemonte'den kalkıp gelen Chevalley de Monterzuolo'ya cevap veriyordu sanki. Şöyle devam etti:

"Biz leoparlar, aslanlardık. Yerimizi alacak olanlarsa çakallar, küçük sırtlanlar."

Böyle giderse iş uzayacak, yalnızca adaşı Prens Don Fabrizio'nun değil, romandaki belli başlı karakterlerin ağzından da o konuşmaya başlayacaktı. Bara geçip birer *grappa* içtikten sonra yatmayı önerdim. Bozulur gibi oldu ama renk vermedi. Sonra, alkol kullanmadığını söyleyerek teşekkür etti. Bir zamanlar Akdeniz'in Amerika'sı olan Sicilya geride kalmıştı artık. Ege Denizi'nde yol alıyorduk. Ertesi sabah başka bir adaya, Patmos'a uğrayacaktık. Orada Aziz Yuhanna'nın manastırına yalnız çıkacaktı Don Fabrizio. Eşi rahat-

sızdı biraz. Birlikte üç çocuk yapmış olmalarına karşın onun da Lampedusa'nın yarattığı kahraman gibi, karısının göbeğini bile görmediğinden emindim. Yaşlı kadın, anlattıklarına bakılırsa, iyice şaşırmıştı pusulayı. Ömrü yolculuklarda geçiyor, o ise Palermo'da genç kızlarla gününü gün ediyor, duruşmaya gidiyorum diyerek Roma'da, Paris'te, kim bilir başka hangi cehennemde sevgilileriyle buluşuyor, paşa gönlü ne zaman isterse işte o zaman karısına eşlik ediyordu. Kadın belli ki alkolikti. Bir *croisière*'den ötekine yedi deryalar aşıyordu tek başına.Ve ancak alkol tedavisi görmek için gemiden iniyordu. Onu barda *grappa* kadehlerini peş peşe yuvarlarken görmüştüm. Çok zayıf, ufak tefek, kara kuruydu. Bir manastıra kapanıp hayatının son yıllarını orada geçirmek istermiş gibi dalgın bakıyordu çevresine. Ve, kocası dahil, kimseyi görmüyordu. Diyeceğim, Sicilyalı kadınların pek çoğu gibi mutsuzdu. Don Fabrizio di Palermo'ya gelince, bilmem onun hâlâ Mussolini'ye hayran olduğunu söylememe gerek var mı! Benito'nun partizanlarca bir yabandomuzu gibi avlanıp genç metresiyle birlikte baş aşağı asılmayı hak etmediğini de iddia edecekti ama sohbetimizi yarıda keserek buna fırsat vermedim. Kamaralarımıza inmeden önce, "Biliyorum" dedi, "benden sıkıldınız. Oysa anlatacak daha ne çok şeyim vardı." Onun anlatacaklarını üç aşağı beş yukarı tahmin edebiliyordum. *Leopar*'da anlatılanların yüz yıl sonraki tekrarından ibarettiler. Yarım kalmış da olsa, bu gece sohbetini hayali bir yolcuya, Salina Prensi'yle aynı adı ve kalıbı taşıyan Don Fabrizio'ya atfetmem, Sicilya'yı her ikisiyle de özdeşleştirdiğim içindir.

Lampedusa, Sicilya'nın kaderiyle karakterlerin, özellikle de Salina Prensi'nin akıbetini ustaca birleştiri-

yor. Birini anlatırken, aslında ötekini de anlatıyor. Adanın tarihsel mirasıyla –Tancredi'yle Angelina'nın içinde kayboldukları, koklaşıp sevişirken keşfettikleri o gizemli, harap saray gibi– toplumsal ve siyasal yapısı birbirine eklemlenerek, bir roman dünyası içinde harmanlanıyor. Yazar, yarattığı unutulmaz karakterler üzerinden toprağına kök saldığı ülkesinin eşsiz bir panoramasını sunuyor bize. *Leopar*'ın bunca yıl sonra tüm ayrıntılarıyla belleğimde böylesine canlı kalmasının bir nedeni de Visconti'nin filmi olsa gerek. Bu satırları yazarken Lampedusa'nın kılı kırk yaran bir özenle kurduğu cümlelerdeki "toplumsal çevre" betimlemelerini anımsamıyorum yalnızca, filmin sürükleyici sahneleri de gözümde canlanıyor. Alain Delon ile Claudia Cardinale tutkuyla sevişiyorlar. Burt Lancaster ava çıktığında sessizliğin içinde buluyor kendini ve derin düşüncelere dalıyor. Garibaldi'nin askerleri kahramanca çarpışarak ilerliyorlar. Ve Prens'in büyük kızı Concetta, Tancredi'ye âşık olduğu için evlenmeyip yalnızlığa mahkûm ediyor kendini. O da, bir bakıma Sicilya gibi, içine kapanıyor.

Ölmeden önce, genç ve çekici bir kadın suretine girmiş Azrail'e canını teslim etmeden önce, hasta ve yorgun Prens'i, Trinacria Oteli'ndeki odasının balkonundan "durgun, efendisinin uyarıları karşısında kendini bir köpek gibi gizlemeye çabalayan, güneşin kamçıladığı" Palermo'nun denizine son kez bakarken anımsıyorum. Tıpkı romandaki gibi, Trinacria Oteli'nin balkonundan görünen "metal deniz", burada da, güverteden bakıldığında, "kör edici" bir ışık yansıtıyor. Güneş bugün arka güvertede, Sicilya'daki kadar "kahredici." Lampedusa'nın romanındaki gibi Mermoz'da da Prens'e

benzeyen, onun günümüzde yaşayan uzantısı gibi davranan bir Don Fabrizio var. Aslında yok öyle biri ama ben olmasını istedim. Az sonra, akşam olup ışıklar sönünce, şezlonga uzanıp yıldızlı gökyüzüne daldığımda, Alaaddin'in sihirli lambasından çıkan dev gibi karşımda peydahlanır yine; eskinin olağanüstü günlerini, başından değil içinden geçenleri anlatmaya başlar.

* * *

Gece yarısından sonra, "kış bahçesi"nde piyano, yemek salonunda orkestra sustuğunda, yolcular kamaralarına çekiliyorlar. Bar ve kumarhane de kapanıyor. Kimseler kalmıyor geminin koridorlarında. Açık denizde kabaran dalgalarla birlikte yalpalamaya başlıyoruz. Merdivenlerden inip sepya fotoğrafların sıralandığı ıssız koridorlardan geçerek kamarama döndüğümde, yatağa uzanır uzanmaz başlıyorum kaymaya. Yavaşça kayıyorum deniz uçurumlarına doğru. Dolabın aynalı kapağı tuvaletin kapısına vuruyor. Bir yerlerde, nasılsa açık kalmış kapıdan içeriye dolan rüzgâr, ölülerin ruhlarını uyandırıyor. Geminin salonunda fır dönmeye başlıyor boğulmuş cesetler. Orkestra, belleğimde, Titanik'in son gecesindeki şarkıyı çalıyor: "Arrivederci Roma." İtalya gerilerde kaldı çoktan. Sicilya da. Öyleyse, "Arrivederci Italia!" "Italia mia!" Belki bir gün yine görüşürüz. Evet, bir gün mutlaka!

1996-2015

Bu ülkede sanki hep güneşli yaz sabahlarına uyandım...

İtalya deyince, hep güzel günler, sevinçler, coşkular geliyor aklıma. Bu ülkede sanki hiç kötü günüm olmadı, Cenova'da kederden, ayrılıktan öleyazan ben değildim. Gece yarısı otobüslerinde kenti, kentleri bir uçtan bir uca kat eden de. Ne arıyordum peki? Kimin, neyin peşindeydim?

İtalya'da Carlo Levi ve Cesare Pavese'nin peşine takıldığım da oldu, mutsuz yazarı bir otel odasında hayatına son vermeden önce yalnızken hayal ettiğim Piemonte günleri, geceleri de. Floransa'nın renkleri ve biçimleriyle sarmaş dolaştım, Roma'da eski taşlar ve suyun uyumuyla huşu içinde. Venedik'te yüzümde maske, şehvetli kalabalığın arasında yalnızdım. İtalya deyince Napoli'nin gürültülü sokaklarıyla diz boyu yoksulluğu da geliyor aklıma. Ve Santa Lucia'da yaşadıklarım. Yaşadıklarımız.

Aşkın, tutkunun, şehvetin coğrafyası; tarihin, sanatın, estetiğin beşiği bir ülkeye, İtalya'ya götürüyor bizi Nedim Gürsel. Bazen yeni romanını yazmak bazen kendi içinde bir yolculuğa çıkmak için tekrar tekrar gittiği, "Italia mia"sını kendi serüveniyle harmanlayarak anlatıyor.

DK DOĞAN KİTAP

ISBN 978-605-09-3429-8

9 786050 934298

sertifika no: 11940